

T.C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**1980-2000 YIILARI ARASINDA YAYIMLANAN DİNİ
MUHTEVALI DERGİLERDE TASAVVUF VE TARİKAT
KAVRAMLARINA YAKLAŞIM**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Muhammet Raşit ELMAS

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ANKARA – 2022

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**1980-2000 YILARI ARASINDA YAYIMLANAN DİNİ
MUHTEVALI DERGİLERDE TASAVVUF VE TARİKAT
KAVRAMLARINA YAKLAŞIM**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Muhammet Raşit ELMAS

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ömer YILMAZ

Ankara – 2022

ONAY SAYFASI

Muhammet Raşit Elmas tarafından hazırlanan “1980-2000 Yılları Arasında Yayımlanan Dini Muhtevalı Dergilerde Tasavvuf ve Tarikat Kavramlarına Yaklaşım” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Ankara Yıldırım Beyaz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	Kurumu	İmza
Prof. Dr. Ömer YILMAZ	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi	
Kabul ☒	Red ☐	
Prof. Dr. Ahmet YILDIRIM	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi	
Kabul ☒	Red ☐	
Doç. Dr. Mahmud Esad ERKAYA	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi	
Kabul ☒	Red ☐	

Tez Savunma Tarihi: 11/05/2022

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Unvan Ad Soyad

.....

BEYAN

Bu tezin içerisindeki bütün bilgilerin akademik kurallar ve etik davranış çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu beyan ederim. Ayrıca bu kurallar ve davranışların gerektirdiği gibi bu çalışmada orijinal olmayan her tür kaynak ve sonuçlara tam olarak atıf ve referans yaptığımı da beyan ederim; aksi takdirde tüm yasal sorumluluğu kabul ediyorum.
Tarih (11/05/2022)

Muhammet Raşit ELMAS

TEŞEKKÜR

Güzel ahlakı kendisine düstur edinen kâl ilmi değil hâl ilmi olan tasavvuf, hakkında çokça tartışılan meseleleri de beraberinde getirmiştir. Tasavvuf taraftarı ya da karşıtı olan kişi veya kurumlar düşüncelerini yayın organları vesilesiyle insanlara duyurmaya çalışmışlardır. Çalışmada üzerinde durulacak husus dinî muhtevalı dergilerin birtakım tasavvufî meselelere yaklaşımının incelenmesidir.

Türkiye’de 1980 yılından sonra dinî yayıncılık büyük bir sıçrama göstermekle beraber 2000’li yıllarda yayıncılıkta dijitalleşme başlamıştır. Matbu haldeki dergilerin okuyuculara en çok ulaştırıldığı dönemin incelenmesi çalışmanın seyri açısından önemlidir. Ayrıca çalışmada kullanılan dergilerin 1980-2000 yılları arasındaki sayılarından hareket edilmesinin bir diğer nedeni *İslam* dergisinin 1999 senesinde yayın hayatına veda etmiş olmasıdır. Bu sebeple çalışma, dinî muhtevalı dergilerin 1980-2000 yılları arasında yayımlanan sayılarından hareketle sürdürülmüştür. Akabinde ifade edilen yıllar içerisinde keyfiyet/muhteva açısından, cemaatler/dinî gruplar tarafından çıkarılan, tasavvuf karşıtı gruplar tarafından çıkarılan, tarafsız ancak ahlakî ve dinî hassasiyeti öne alan dergiler incelenmiştir. Analizler neticesinde tasavvufa menfi bir tutum içerisinde olan ve 1981 yılında yayın hayatına başlayan *İktibas* dergisi, tasavvufa karşı tarafsız bir tutum sergileyen ve 1982 yılında yayın hayatına başlayan *Ribat* dergisi, tasavvufa müspet bir yaklaşım içerisinde olan ve 1983 yılında yayın hayatına başlayan *İslam* dergisi tercih edilmiştir. Çalışmada bu üç dergide öne çıkan tasavvuf konuları mukayese edilerek incelenmiştir.

Sonraki aşamada ise ilgili dergilerde öne çıkan ve aydınlatılmasının faydalı görüleceği tasavvufî kavramlar tespit edilerek yorumlanmıştır. Her dergi, kendi İslâmî yorumunu kitlelere ulaştırmayı hedeflemektedir. Türkiye’de İslâmî düşüncenin gelişmesinde dergilerin rolü yadsınamaz derecededir. Kusurdan halî olmayan bu çalışmanın ileride yapılabilecek diğer araştırmalar için yol gösterici olması ümit edilmektedir.

Çalışmanın başında öncelikle dergicilik ve dinî dergicilik ele alınmıştır. Ardından ifade edilen yıllar arasında yayımlanan dinî muhtevalı dergiler tanıtılmıştır. Son olarak da çalışmaya konu olan dergiler tanıtılarak bu dergilerde ortak olarak ele alınan konular ortaya

ıkarılmıştır. Son bölümde dergilerde ne çıkan kavramların tanımı yapılarak müspet, menfi ve tarafsız yorumlar müstakil başlıklar altında ele alınıp değerlendirilmiştir.

İktibas, Ribat ve İslam dergilerinin ihtiva ettiği konular incelendiğinde tasavvuf, tarikat, cemaat, şeyh, rabıta ve tevessül/şefaath kavramlarının bu üç dergide ne çıkan konular olduğu görülmektedir. Çalışmada kullanılacak olan dergilerin zikredilen kavramlara yaklaşımı ortaya konmuştur.

İslami yayıncılıkta büyük bir artış noktası olarak kabul edilen ve 1980 sonrası ilk hareketler olarak bilinen bu dergilerin mukayese edilmesi çalışmanın müspet, menfi ve tarafsız yorumları barındırması, objektif sunum açısından önem arz etmektedir. Çalışmada kavramların kelime ve tasavvuf ıstılahındaki manalarına yer verilmektedir. 1980-2000 yılları arasında dini yayıncılık yapan dergilerde bu kavramlara yaklaşımın ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Çalışmanın tasavvufa yapılacak tenkitler hakkında yapılacak diğer çalışmalara katkı sağlamasını temenni ediyoruz.

Tez konusunun seçiminden başlayarak sürecin sonuna kadar kıymetli zamanını ve ilgisini esirgemeyen, akademik olarak her türlü desteği sağlayan, çalışma boyunca teşvikleriyle yol gösteren danışman hocam Prof. Dr. Ömer YILMAZ'a şükranlarımı arz ediyorum. Ayrıca tezimi inceleyen ve önerilerde bulunan çok kıymetli hocalarım Prof. Dr. Ahmet Yıldırım ve Doç. Dr. Mahmud Esad Erkaya'ya teşekkürlerimi sunuyorum.

Muhammet Raşit Elmas
Ankara-2022

ÖZET

1980-2000 Yılları Arasında Yayımlanan Dini Muhtevah Dergilerde Tasavvuf ve Tarikat Kavramlarına Yaklaşım

Tasavvuf, milletimizin tarihi içerisinde söz, fiil ve düşünce anlamında hep var olmuştur. Her şeye olduğu gibi insanoğlu bu alana da kendi yorumunu katmış ve ortaya konan görüşleri ispat yolunu tutmuştur. Düşüncelerin aktarımında önemli bir yere sahip olan dergicilik kültürü ülkemizde geçerliliğini korumaktadır. Dini hassasiyeti olan kişi veya kurumlar düşüncelerini aktarabilmek için basılı yayın olan dergileri kullanmışlardır. Türkiye’de dini yayıncılık 1980 yılından sonra büyük bir artış göstermiştir. Dini dergiler tasavvuf kavramlarını kendi perspektiflerinden yola çıkarak yorumlamaktadır. Bu noktada tasavvufi düşünceye olumlu veya nötr yaklaşımlar olmakla birlikte, bazı çevrelerce eleştirel tutumun varlığı da her zaman söz konusudur. İlim sahipleri telif ettikleri eserlerle bilginin sonraki nesillere aktarılmasını sağlamanın yanında, ortaya koydukları düşünceler ve meselelere yaklaşım tarzlarıyla da insanlık tarihinin bilgi ve fikir müktesebatına ciddi katkılar sunmuşlardır. Bu noktada yayıncılık dünyasında basılı eserlerin önemi aşikardır. Yayıncılık hayatına baktığımızda, zaman içerisinde farklı türlerin oluştuğunu da görmekteyiz. Düşüncelerin aktarımında önemli bir yere sahip olan dergicilik bu türlerden biri olup dünya genelinde halen varlığını sürdürmektedir. Dergiciliğin basılı yayın içinde yerini almasının ardından dinî alanda ihtisas sahibi birçok ilim ve fikir sahibinin kendi mefkuresini ifade etmek için dergiciliği kullandığını görmekteyiz. Tasavvuf müntesiplerinin düşüncelerini ifade etmek için bu alanı kullanmaları da çok gecikmemiştir. İslam toplumunu ilmî, fikrî ve ahlakî boyutta etkileyen mutasavvıflar, sadece sohbet yoluyla değil, verdikleri eserlerle de tasavvufun öğretilerini insanlara aktarmışlardır. Muhteva açısından geniş bir alana sahip olan tasavvuf, hayatın gerçekliğine ve insanın hakikatine sunduğu değerlerle ilgi odağı olmuş, mesele edindiği konular itibarıyla diğer ilmî çevrelerce de değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bununla birlikte bu ilme muhtelif yaklaşımlar gözlemlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Yayıncılık, Dergi, Kavram

ABSTRACT

Approach to the Concepts of Sufism and Sect in Religious Journals Published Between 1980-2000

Sufism has always existed in the history of our nation in terms of words, deeds and thoughts. As with everything else, human beings have added their own interpretation to this field and have taken the path of proving the views put forward. The culture of journaling, which has an important place in the transfer of ideas, maintains its validity in our country. Persons or institutions with religious sensitivities have used journals, which are printed publications, to convey their thoughts. Religious publishing in Turkey has increased greatly after 1980. Religious journals interpret the concepts of Sufism from their own perspectives. At this point, although there are positive or neutral approaches to Sufi thought, there is always a critical attitude by some circles. In addition to ensuring that knowledge is transferred to the next generations with the works they have copyrighted, the owners of science have also made significant contributions to the acquis of knowledge and ideas of human history with their ideas and approaches to the issues they have put forward. At this point, the importance of printed works in the publishing world is obvious. When we look at the publishing life, we see that different genres have formed over time. Journaling, which has an important place in the transfer of ideas, is one of these types and still exists worldwide. After the introduction of journaling in printed publication, we see that many scholars and intellectuals specialized in the religious field use journaling to express their own concepts. It was not long before the Sufi followers used this space to express their thoughts. Sufis who influenced the Islamic society in scientific, intellectual and moral dimensions conveyed the teachings of Sufism to people not only through conversation but also through the works they gave. Sufism, which has a wide area in terms of content, has become the center of attention with the values it presents to the reality of life and the truth of man, and has been evaluated by other scientific circles in terms of the subjects it has acquired. However, various approaches to this science are observed.

Keywords: Sufism, Publishing, Journal, Concept

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Konusu Amacı ve Önemi.....	1
1.2. Araştırmanın Kapsamı	2
1.3. Araştırmanın Yöntem ve Kaynakları	3
2. DERGİCİLİK	5
2.1. Türkiye’de Dini/İslami Dergilerin Tarihi Süreci	6
2.2. Türkiye’de 1980 Sonrası İslâmî Düşünce.....	9
3. TÜRKİYE’DE 1980 YILINDAN SONRA ÖNE ÇIKAN DİNÎ MUHTEVALI DERGİLER.....	11
3.1. Tasavvufa Müspet Yaklaşım Gösteren Dergiler.....	11
3.1.1. Altınoluk.....	11
3.1.2. Yedi İklim	12
3.1.3. Cuma	13
3.1.4. Yörünge.....	13
3.1.5. Kadın ve Aile	14
3.1.6. Dava	15
3.1.7. Rihle	15
3.1.8. Yeni Zemin.....	16
3.2. Tasavvufa Menfi Yaklaşım Gösteren Dergiler.....	16
3.2.1. Dünya ve İslâm.....	16
3.2.2. Haksöz.....	17
3.2.3. Kur’anî Hayat.....	18

3.2.4. Özgün İrade	18
3.2.5. Umran.....	19
3.2.6. Genç Birikim	19
3.3. Tasavvufa Tarafsız Yaklaşım Gösteren Dergiler.....	20
3.3.1. Panel	20
3.3.2. Kitap	21
3.3.3. Diriliş.....	21
3.3.4. İnsan	22
3.3.5. Girişim.....	23
3.3.6. Çerçeve.....	23
3.3.7. Biat	24
3.3.8. Kadın Kimliği.....	25
3.3.9. Matbuat.....	25
3.3.10. Değişim	25
3.3.11. Gerçek Hayat.....	26
3.4. Çalışmada Kullanılan Dinî Muhtevalı Dergiler.....	26
3.5. İktibas Dergisi.....	27
3.6. Ribat Dergisi	28
3.7. İslâm Dergisi.....	29
4. ÇALIŞMADA KULLANILAN DERGİLERDE ÖNE ÇIKAN KAVRAMLAR.....	31
4.1. Tasavvuf.....	31
4.1.1. İslam Dergisinde Tasavvuf.....	36
4.1.2. İktibas Dergisinde Tasavvuf.....	41
4.1.3. Ribat Dergisinde Tasavvuf.....	48
4.2. Tarîkat.....	51
4.2.1. İslam Dergisinde Tarîkat.....	54
4.2.2. İktibas Dergisinde Tarîkat.....	55

4.2.3. Ribat Dergisinde Tarîkat	57
4.3. Cemaat	57
4.3.1. İslam Dergisinde Cemaat	59
4.3.2. İktibas Dergisinde Cemaat	60
4.3.3. Ribat Dergisinde Cemaat	62
4.4. Şeyh/Mürşid.....	67
4.4.1. İslam Dergisinde Şeyh/Mürşid.....	70
4.4.2. İktibas Dergisinde Şeyh/Mürşid.....	71
4.4.3. Ribat Dergisinde Şeyh/Mürşid	73
4.5. Rabıta.....	74
4.6. Tevessül ve Şefa'at	76
5. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME.....	79
6. KAYNAKÇA	82
7. EKLER	93
EK-1. İKTİBAS süreli yayınlar dergisi	93
EK-2. RİBAT aylık dini dergi	94
EK-3. İslam aylık mecmua	95

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın konusu, dini muhtevalı dergilerden hareketle tasavvufa yöneltilen tenkit, eleştiri ve müspet yaklaşımları ortaya koymaktır. Tasavvuf ilmiyle ilgili birçok konuda tarih boyunca ve günümüzde tartışmalar hep var olmuştur. Çalışmada Türkiye’de ulusal yayın yapan dinî muhtevalı dergilerden tasavvufa karşı müspet yaklaşım sergileyen, menfi yaklaşım sergileyen ve tarafsız bir tutum içerisinde olan dergiler taranmıştır. Dergiler tarandıktan sonra tasavvufa yaklaşımı açık şekilde bilinen ve sayılarına ulaşabilmenin mümkün olabileceği dergiler tercih edilmiştir. Araştırma neticesinde görüldüğü üzere Türkiye’de İslamî dergi yayıncılığının 1980 yılından sonra büyük bir sıçrama ve çeşitlenme dönemine girdiği anlaşılmaktadır. Buradan hareketle bu yıldan sonra yayın hayatına başlayan dergiler taranıp, tasavvufa bakış açıları tespit edilmiştir. Ayrıca Türkiye’de 2000’li yıllarla beraber dergicilik özellikle de dinî dergicilikte dijitalleşme dönemi başlamıştır. Bununla birlikte dergilerin tiraj sayısı giderek düşmüş ve insanlara ulaşan basılı yayın sayısı büyük oranda azalmıştır. Bu durumlar göz önüne alındığında tercih edilen dergilerin 1980-2000 yılları arasında yayımlanan sayılarından hareketle bir çalışma yürütülmüştür.

Araştırmanın amacı dinî muhtevalı dergilerde yer alan birtakım tasavvufî meselelerin incelenmesidir. Dergiler ister bir şahsa ait olsun isterse bir topluluk tarafından çıkarılсын takipçileri ve okuyucuları tarafından benimsendiği için insanların görüşlerini de ortaya koymaktadır. Müspet, menfi veya tarafsız görüşler incelenen dönemin tasavvufa bakışını göstermektedir. Halen daha güncelliğini koruyan bu meselelere farklı çerçevelerden nasıl bakıldığının ortaya çıkarılması hedeflenmektedir. Yapılan araştırmalar neticesinde sayı ve içeriklere ulaşılabilmesi dolayısıyla tasavvufa müspet yaklaşım sergileyen dergi olarak *İslam* dergisi, menfi yaklaşım olarak *İktibas* dergisi, tarafsız olarak da *Ribat* dergisi tercih edilmiştir. Bu üç derginin içerisinde en çok başlık bulunan konuların tasavvuf, tarikat, cemaat, şeyh/mürşid, rabita ve tevessül/şefaât kavramları olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu konuların adı zikredilen dergilerde nasıl ele alındığı ortaya konulmuştur. Ayrıca rabita ve

tevessül/şefa'at konuları hakkında daha az veriye ulaşılması nedeniyle bu kavramlar diğerlerine göre daha az yer ihtiva etmektedir.

Türkiye’de dinî yayıncılık bir arşiv niteliği taşıması hasebiyle üzerinde çalışma yapılması gereken önemli bir yerde durmaktadır. Geçmişle gelecek arasında bir köprü vazifesi kuran yazılar incelendiğinde insanların bakış açılarını bütüncül görme imkânı da sunulmaktadır. Tasavvufa yaklaşım tarih boyunca farklı serüvenlerden geçmiştir. Yakın tarihimizdeki bu görüşleri gün yüzüne çıkarmaya çalışmak insanlara çok yönlü bakış açısı kazandıracaktır.

1.2. Araştırmanın Kapsamı

Çalışmanın başlığı geniş bir alanı ifade ettiği için sınırlandırılmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Tasavvufî bazı konular incelenmeye çalışılırken hareket noktamız Türkiye’de 1980-2000 yılları arasında ulusal yayın yapan dinî içerikli dergilerdir. Osmanlı devletinin son zamanlarından bu yana dinî muhtevalı dergiler varlığını sürdürmüştür. Birçok aşamalardan geçen dinî yayıncılık ülkemizde yer eden bir kültür haline gelmiştir. Kişi ve kurumlar görüşlerini dergiler vesilesiyle duyurmuşlardır. Bununla beraber Türkiye’de 1980 sonrası dinî yayıncılıkta sayı ve tiraj bakımından büyük bir artış olmuştur. Bununla birlikte 2000’li yıllarla beraber dergi yayıncılığında başlayan dijitalleşme dolayısıyla matbu dergilere talep büyük oranda azalmıştır. Dolayısıyla çalışmanın bu tarihler arasında gerçekleşmesinin uygun olduğu sonucuna varılmıştır. Dergilerin hepsinin bir misyonu bulunmaktadır. Çalışmanın yönünün tasavvufa olan yaklaşımların birçok açıdan değerlendirilmesi olması hasebiyle dergilerin bu ilme olan yaklaşımları önem arz etmektedir. Sınırlarını iyi belirlemek amacıyla tasavvufa müspet, menfî ve tarafsız yaklaşım içerisinde olan dergilerden *İslam*, *İktibas* ve *Ribat* dergileri tercih edilmiştir. Ayrıca bu dergiler Türkiye’de 1980 sonrası dinî yayıncılık anlamında ilk hareketler olarak kabul edilen yayınlardır. Birbirleriyle mukayese edilecek olan dergilerden *İslam* dergisinin 1999 yılında yayın hayatına veda etmesi sebebiyle çalışmada kullanılacak dergilerin 1980-2000 yılları arasında yayımlanan sayıları üzerinden bir çalışma yürütülmüştür.

Çalışmada tasavvuf hakkındaki kavramların dinî muhtevalı dergilerde nasıl yorumlandığı analiz etmeye çalışılacaktır. Diyanet İşleri Başkanlığı resmî kurum olması

hasebiyle çalışma kapsamı dışında tutulmuştur. Yine İlahiyat Fakültelerinde çıkan ilmî ve akademik dergiler çalışmamız dışında bırakılmıştır. Sadece Türkiye genelinde yayıncılık yapan(ulusal) kişi, vakıf, cemaatlerin haftalık, aylık, üç aylık süreli yayınları dikkate alınmıştır.

Çalışmada Osmanlı'nın sonundan günümüze kadar olan İslamî yayıncılığın serüveninden yola çıkılarak yaşanan tarihi süreç kısaca nakledilecektir. Bahsi geçen yıllar arasında tarama yapılması hasebiyle o dönemde yayın yapan diğer dergiler de tanıtılmıştır. Akabinde çalışmaya konu olan dergiler hakkında bilgi verilmiştir.

Türkiye'de 1980 sonrası yayın hayatına başlayan dini muhtevalı dergiler kısaca tanıtıldıktan sonra *İslâm*, *İktibas* ve *Ribat* dergileri hakkında bilgi verilecektir. Adı geçen dergilerin 2000 yılına kadar olan sayılarında yer alan tasavvuf kavramlarına karşı yaklaşım analiz edilmiştir. Adı zikredilen dergilerin başlıkları incelendiğinde bu üç dergide öne çıkan konuların tasavvuf, tarikat, cemaat, şeyh, rabita ve tevessül/şefaât kavramları olduğu görülmektedir. İki bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde dinî dergiciliğin tarihi süreci ve 1980 yılından sonra yayın hayatına başlayan dergiler tanıtılmıştır. Son bölümde ise çalışmaya konu olan dergilerde ortak olarak gündeme alınan kavramlar izah edilmiştir. Akabinde bu kavramların mezkûr dergilerde nasıl izah edildiği ortaya konulmuştur.

1.3. Araştırmanın Yöntem ve Kaynakları

Araştırmanın yöntemi, tasavvufî terimlerin etimolojik çalışmalarının yapılması, tanımlama ve örnekleme gibi yöntemlerle ortaya konulması, 1980 sonrası dini muhtevalı dergilerin katalog taraması yapılması ve kavramlara karşı sergilenen tutumun analiz edilmesidir. Çalışmada öncelikle sınırları belirlemek maksadıyla dönem sınırlandırılması yapılmıştır. Türkiye'de dinî dergiciliğin sıçrama yaptığı dönem olan 1980 sonrası tercih edilmiştir. Sonrasında 2000 yılıyla birlikte yayıncılıkta dijitalleşmenin başlaması nedeniyle bu yıllar arasında inceleme yapılmıştır.

Çalışmaya konu olan *İslâm*, *İktibas* ve *Ribat* dergilerine İlmi Etütler Derneği (İLEM) çatısı altında 1908-2010 yılları arasında yayınlanmış İslâmcı dergileri, "İslâmcı Dergiler Projesi" altında gün yüzüne çıkarmayı amaçlayan projeden yararlanılarak ulaşılmıştır. Proje

arşivlenen sayılar içerisinde konularına ve yıllara göre araştırma yapma imkânı sunduğundan büyük kolaylık sağlamaktadır.

Tasavvuf kavramları hakkında çalışma yapılması hasebiyle tanımı yapılan kavramların tasavvufun temel kaynaklarında ifade edilen tanımlamalardan da yararlanılmıştır. Bununla beraber çalışmada 1980 sonrası İslâmî dergicilik ve tarihçesine yer verilmiş ve çalışmaya konu olan İslâmî dergilere yer verilerek bu dergilerde gündem olan tasavvuf kavramlarına nasıl yer verildiği incelenmiştir.

Çalışma boyunca yararlanılan bir diğer kaynak ise; Editörü Lütfi Sunar olan *Bir Başka Hayata Karşı: 1980 Sonrası İslami Dergilerde Meseleler, Kavramlar ve İsimler* (2019) adlı çalışmadır. “İslamcı dergiler projesi” adı altında yayınlanan bu 4 ciltlik kitapta, 1980 sonrası öne çıkan dergiler, yazarlar ve kavramlar hakkında sunulan bilgilerden yararlanılmıştır.

2. DERGİCİLİK

Hedef kitlesi halk olan radyo, televizyon, internet ve basılarak satılmak üzere yayınlanan dergi, gazete gibi okunan tüm kaynaklar yayın olarak adlandırılır.¹ Toplumun yaşadığı tüm olayları ve olayların gelecek kuşağa aktarımında yayıncılık faaliyetleri önemli bir yer tutmaktadır. Dergi, gazete gibi basılı kaynaklar ve popüler dünyada önemli bir kitleye sahip olan televizyonlar, yayıncılığın her türlü alanını kapsamaktadır. Dergicilik ise yayıncılığın alt başlığı altında yer almaktadır.

Dergiler, ayda bir yayınlanan, özel ilgi alanlarını içeren inceleme, araştırma, deneme ve makale konularından oluşan edebi türlerde çıkmaktadır. Ayrıca içerikleri yönüyle bu konulara yönelik çalışmaları bir arada barındıran çoklu sayfalı basılı yayınlardır. Dergileri diğer yayınlardan ayıran fark, özel alanlara göre ve hedef kitleye göre yayınlanmasıdır.² Dergilerin içeriğinde kullanılacak olan konu ve bu konuya bağlı metin ve fotoğraflar birlikte kullanılarak tasarlanır.³ Dünya’da ve Türkiye’de ilk dergi örneklerine bakıldığında dergilerin bilimsel ve akademik metin şeklinde yayınlandığı görülmektedir. Hedef kitlesi bilim adamları olan dergiler zamanla farklı okur kitlesi için hazırlanır hale gelmiştir.⁴ Bununla birlikte *“Dergiler, ortak bir isim altında yılda en az iki defa veya belirlenmiş aralıklarla yayınlanan, her sayısı numaralandırılmış ve tarihli olan, değişik kişilerin makale, öykü gibi yazılarını içeren, sonsuza dek yayımlanacağı varsayılan ve belli bir amaca yönelik olarak hazırlanan yayınlardır.”*⁵

Dergi yayıncılığı modern anlatı ve iletişim araçlarından birisi olup 19. yüzyılın ikinci yarısında Müslümanlar tarafından kullanım konusunda tartışılmış bir iletişim aracıdır. Belirli periyotlarla yayınlanan dergilere Türkçede mecmua ve risale de denilmiştir. Ayrıca dergi

¹ Erkan Yüksel, Halil İbrahim Gürcan, *Habercinin El Rehberi: Soru ve Örneklerle Haber Toplama ve Yazma Kural ve Teknikleri* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2001), 9.

² Hıfzı Topuz, *Başlangıcından Bugüne Türk Basın Tarihi* (İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1996), 207.

³ Erkan Yüksel, Halil İbrahim Gürcan, *Habercinin El Rehberi: Soru ve Örneklerle Haber Toplama ve Yazma Kural ve Teknikleri*, 35.

⁴ Rukiye Çoşkun Sayer, *Çocuk Kütüphanelerinde Elektronik Yayınların Kullanım ve Yaygınlaştırılması* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2007), 12.

⁵ Mehmet Emin Küçük ve N. Erol Olcay, “Elektronik Bilimsel Dergiler: Türkiye Profili, TÜBİTAK Proje Raporu”, Hacettepe Üniversitesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, Ankara, Aktaran, Yaşar Tonta, “Bilimsel İletişim ve Sosyal Bilimlerde Süreli Yayıncılık Üzerine Etkileri”, Sosyal Bilimlerde Süreli Yayıncılık 1.Uluslararası Bildirileri, Ankara, 2006

çalışmaları hayata iz bırakan fikir ve kalem sahibi yazarlar yetiştiren çok önemli düşünce, siyasi analiz ve sanat ocaklarıdır.⁶

2.1. Türkiye’de Dini/İslami Dergilerin Tarihi Süreci

Dinî muhtevalı dergilerin çok farklı isimlendirmelere tabi tutulduğu görülmektedir. Dinî dergi, İslâmî dergi, İslamcı dergi vb. adlarla karşılık bulmuşlardır. Bu çalışmada İslamcı kelimesi kullanılan her cümle Dinî/İslamî hassasiyeti olan kendilerine Müslüman diyen kişi ve kurumları ifade etmektedir. Türkiye’de İslamî dergilerin tarihinin kısaca tanıtılması 1980 sonrasına odaklanacağımız bölümden önce o döneme kadar geçen süreyi anlamak açısından faydalı olacaktır.

Cumhuriyet dönemi İslamcı düşünce diğer farklı düşüncelerle iç içe geçmiştir. Bu düşünce çerçevesinde İslamcı düşünceyi *Sebilürreşâd*, *Büyük Doğu* ve *Hareket* dergisi şeklinde üç farklı dergiyle somut olarak ifade etmek mümkündür. Bu dergilerden özellik bakımından geçmiş birikimi en fazla olanı *Sebilürreşâd* olmuştur. En teorik olanı *Hareket* ve en pratik-pragmatik olanı da *Büyük Doğu* olmuştur. Bu dergilerin baş mimarları Eşref Edip (1882-1971), Nurettin Topçu (1909-1975) ve Necip Fazıl (1904-1983)’dır. Bu isimler hem içinde bulundukları dönemin hem de sonraki dönemin İslamcı düşüncesine etkide bulunmuşlardır. Yirmi-otuz yıl kadar süre boyunca hem sosyalistlerin hem de İslamcılarının düşüncelerini söylemede sınırlandırmaya maruz kaldıkları söylenebilir. Bu minvalde ifade edilebilir ki hem sol düşünce hem İslamcı düşünce özellikle 1924-1947 yılları arasında ayrıntılı olarak tahlil edilmeye imkân vermemektedir. Bu bağlamda tarihî yorumlamalar ancak polis kayıtları veya mahkeme tutanakları sayesinde yazılabilmektedir. Dönemin dönüm noktası çok partili hayata geçiş olan 1945 yılıdır. Bu tarihten öncesi için hem milliyetçi hem de İslamcı dergiler kapatılmalarına maruz kalmıştır.⁷

Büyük Doğu, 5 Mayıs 1944 ile 2 Kasım 1945 tarihleri arası, *Hareket*, Mayıs 1943 ile Mayıs 1947 arası kapatılmaya maruz kalmıştır. 1945 yılı öncesi için sol dergilerin daha rahat

⁶ Hamza Türkmen, “İslamcı Dergilerin Kısa Serüveni”, *Bir Başka Hayata Karşı*, ed. Lütfi Sunar (Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2009), 3/393.

⁷ Kayalı, K. (2018). İslamcılığın 1940’lı Yıllarda Şekillenışı Üzerine Bazı Düşünceler. L. Sunar (Ed.), “İslamı Uyandırmak” Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e İslamcı Düşünce ve Dergiler içinde (ss. 15–29). İstanbul: İlmi Etüdler Derneği.

bir ortama sahip oldukları söylenebilir. İslâmcı dergiler ise aynı rahatlığa 1945 yılından sonra kavuşmaya başlamıştır. Ancak bu rahatlık hiçbir şekilde milliyetçi dergilerin ki kadar olmamıştır. Rahat ortama kavuştuktan sonra İslâmcı dergiler muhalefet eder konuma gelmiştir. Bu dergiler içerisinde *Hareket* dergisi, sorunlara soyut ve teorik manada yaklaşım sergileyen dergi olmuştur. *Sebilürreşâd* dergisi ise düşünce dünyası daha erken dönemlerde inşa edilmiş olduğu için milliyetçi düşünceye de en fazla kapalı olan dergi olarak gözükmektedir.⁸

Dergiler, İslâmcılık için olmazsa olmaz bir öneme sahiptir. İslâmcılık dergilerle gelişmiştir ve dergiler tarihsel bir işleve de sahip olmuştur. Her dergi kendi İslâmî yorumunu kitlelere bu sayede ulaştırmıştır.⁹ Lütfi Sunar’a göre ekoller kendilerini dergiler üzerinden sunmuşlardır. Türkiye’deki hemen hemen her dergide olduğu gibi İslâmcı dergilerde de bir süreklilik sağlanamamış, kesintiler olmuştur. Bazen İslâmcı olan dergiler daha sonraki yıllarda İslâmcılık kategorisine dahil edilmemiştir. İslâmcı dergiler daima küresel siyasetin içinde yer almış, yalnızca ülke gündemiyle değil, dünyayla olan ilgilerini de kesmemişlerdir. Halkı sömüren sistemleri ve Batılı güçlere karşı halkın sömürülmesine engel olamayan ve halka baskı uygulayan yöneticileri eleştirmişlerdir. Yine ortak olarak ümmet olabilmenin önemi üzerinde duran dergiler, Müslümanların dayanışma ruhunu ve birlik olmayı kaybettiklerini ileri sürmüşlerdir.¹⁰

1950’ye kadar tek parti yönetiminin her çeşit muhalif hareketi bastırma, dini; kamusal alandan ayırma amaçlarından ötürü İslâmî çevreler ya tasfiye edilmiş ya da görünmez bir şekilde yaşamışlardır. Demokrat Parti’nin iktidara gelmesiyle dinî söylem genişleme alanı bulmuş ve İslâmî hareket, cemaat ve tarikatlar bir rahatlama yaşayarak yeniden gün yüzüne çıkmıştır. Ancak Cumhuriyet ideolojisinin baskısıyla İslâmî düzeni isteyen söylemler çekimser kalmaya devam etmiştir.¹¹

1950’lerden itibaren tercümelerle İslâm’ın yaşanılan çağın sorunlarına çözüm bulan, cevap veren bir sisteme sahip olduğu yeniden gündeme taşınmıştır. 1960’lardan itibaren

⁸ Lütfi Sunar, “İslam’ı Uyandırmak” (İslamcı Dergiler Sempozyumu, İstanbul: İlmi Etüdler Derneği, 2018), 15-29.

⁹ Şemsettin Özdemir, “Dergiler İslamcılık İçin Hayati Öneme Sahip”, *İslam ve Medya* (19 Mayıs 2014).

¹⁰ Lütfi Sunar, “1908’den Bu Yana İslamcı Dergiler: İslamcı Neşriyatın Birinci Gündemi Halkı Özne Haline Getirmektir.” (ts.).

¹¹ Mustafa Ammar Kılıç, *İslamcı Hafızada ‘Emek’ Sorunu: Türkiye’de 1980-2000 Arası İslamcı Dergilerde Sosyal Adalet Söylemi* (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2016), 32-33.

Hilâl, İslâm, Selamet gibi dergiler başta olmak üzere dünyadaki Müslümanlara alaka artmıştır. Bu dergilerin, Türkiye'nin mevcut İslâmî diline etkisi çok derindir. *Diriliş Dergisi* de bu derin etkiye sahip olan dergilerden biri olmuştur. Halkın ve devlet kurumlarının kendini anlatma aracı olarak da dergiler kullanılmıştır. Örneğin; Akıncı Hareketi kendini ifade etmek için *Akıncılar, Akıncı Güç* gibi dergiler çıkarmıştır.¹²

Türkiye'de İslamcı düşünce üzerine çalışmalar yapan İsmail Kara'ya göre tercümelemler 1924 ve 1960 öncesi Türkiye İslâmcılığına dönmeyi zorlaştırmıştır. İlk defa 1966'da Sezai Karakoç (1933-2021) tarafından çıkarılmaya başlayan *Diriliş Dergisi*, "İslam ve medeniyet üzerinde sıklıkla duran, etkileyici bir dili olan, tasavvufa önem veren, sloganlara boğulmayan, Osmanlı-Selçuklu'yu önemseyen, yerli-millî" karaktere sahiptir.¹³

İslâmcıların gündemi statik olmadığı için dergiler de statik olmamış ve değişkenlerle değişikliğe uğramışlardır. İlk defa 1958'de basılmaya başlanan *Hilal* dergisi ilk zamanlar Amerikan yanlısı/demokrat/komünizm karşıtı/muhafazakâr iken, 1960'ların ikinci yarısından itibaren bir değişime uğramış ve 1965-1970'li yıllar itibarıyla Seyyid Kutub (ö. 1906-1966) gibi İslâmcılığın sembol isimlerinden tercümelemler yapmaya ve onları tanıtmaya başlamıştır. Artık milliyetçilik ve emperyalizm karşıtı bir çizgide durmaktadır. 1970'li yıllara gelindiğinde İslâmcılık, Erbakan ve MNP ile, gençlerin etrafında toplandığı *MTTB* ile, Akıncılar Örgütü ile ümmetçi siyasî isteklerini dile getirmeye başlamıştır. Artık "Millî Gençlik" kullanımının yerine "Müslüman Gençlik" kullanımı yaygınlaşarak bağımsız "İslâmcı kimlik" savunuculuğu başlamıştır.¹⁴

1979'da Şah'a karşı yapılan İran İslâm Devrimi, gençler üzerinde büyük etkilere sebep olmuştur. Bu devrim dergilerde "Biz de yapabiliriz" söyleminin oluşmasına yol açmıştır. Yine 1979'da Afganistan'da rejime ve "Kızıl Ordu"ya karşı cihat gerçekleştirilmiş, Kudüs meselesi İslamcıların gündemine girmiştir. MSP Konya'da bir Kudüs mitingi düzenlemiş ve altı gün sonra gerçekleşen 12 Eylül darbesinin sebeplerinden biri olarak gösterilmiştir. Bu darbe Türkiye'de siyasî, ekonomik, içtimaî alanlarda çok önemli değişikliklere sebep olmuştur.¹⁵

¹² "İslamcılık ezberini dergiler bozdu - Yeni Şafak" (Erişim 10 Ocak 2022).

¹³ İsmail Kara, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi Metinler-Kişiler* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2011), 1/32.

¹⁴ Mustafa Ammar Kılıç, *İslamcı Hafızada 'Emek' Sorunu: Türkiye'de 1980-2000 Arası İslamcı Dergilerde Sosyal Adalet Söylemi*, 34-35.

¹⁵ Mustafa Ammar Kılıç, *İslamcı Hafızada 'Emek' Sorunu: Türkiye'de 1980-2000 Arası İslamcı Dergilerde Sosyal Adalet Söylemi*, 37.

1980 ihtilali İslâmcı dergilerde azalmaya sebep olmuş, birçok dergi kapatılmıştır. 1980 ve 1990’larda çıkarılan dergiler “siyasî- ideolojik” içeriğe sahipken 2000’den sonraki dergiler gündelik hayatı ele alan dergiler olmuşlardır. Ayrıca din dersi zorunlu olduktan ve devlet, siyasal alanda dinî söylemlere yer vermeye başladıktan sonra İslâmcı kesimler “din-devlet” temalı dile yönelmişlerdir. Kurtuluş Kayalı da 1980’den sonra İslâmcı düşüncenin Batı’dan yapılan tercümelere daha açık hale geldiğini ve dergilerde tarihten kopuk bir anlatımın olduğunun açıkça göze çarptığını söylemiştir.¹⁶

2.2. Türkiye’de 1980 Sonrası İslâmî Düşünce

Literatürde İslamcı diye karşılık bulan akım bu çalışmada bir ideolojiyi değil hassasiyeti ifade etmektedir. Buradan hareketle Türkiye’de bir kriz sonrası ortaya çıkan ve sonrasında gelen krizlerle büyüyen İslâmcılık düşüncesi, ülkemizdeki tarihsel süreci ve bugünü anlamlandırmak için farklı dönemlerde ele alınmıştır. Çünkü Türkiye’nin tarihsel özellikleri düşünüldüğünde İslâmcılığın Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçiş sürecindeki şekli Türk İslâmcılığını ayrı bakış açısıyla değerlendirme gereği doğurmuştur.¹⁷ Türkiye’de İslâmcılığın gelişmesinde dergilerin rolü oldukça büyüktür. Bundan yola çıkarak aşağıda bahsedilen dönemlerde çıkarılan dergiler ve bu dergilerin toplumdaki yeriyle ilgili analizler yapılmıştır.

Diğer düşünce akımları için olduğu gibi İslâmcılık için de 1980 darbesi, dönüm noktası olmuştur. Siyasî partiler kapatılmış, başta üniversitelerde olmak üzere ideolojik faaliyetlerin içinde bulunan kişilerin birçoğu tutuklanmış, sivil toplum kuruluşları da kapatılmıştır. Bu baskı sürecinin sonraki dönemde birçok kişinin İslâmî mücadeleyi benimsemelerine neden olduğu görülmektedir. Dünyada bu döneme kadar pek önemsenmemiş İslâmî hareketler Türkiye’de bulunan İslâmcılar tarafından 1980 sonrasında toparlanmanın kilit noktalarından birini oluşturmuştur.¹⁸

¹⁶ Merve Yılmaz Oruç, “İslamcı Düşüncenin Temeli: Dergiler”, *Milli İradenin Sesi Star* (29 Nisan 2018).

¹⁷ İsmail Kara vd. (ed.), *Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri* (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi, 2013), 22-38.

¹⁸ Mahsum Aytepe, “Doğuşundan Günümüze İslamcılığın Türkiye Seyri: Bir Sınıflandırma Denemesi”, *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 4/1 (2016), 170-196.

1980 Darbesi sonrası süreçte, İslâmcılık düşüncesini savunan kesimlerin ticarî olarak güçlenmeleri ve büyümeleri sonucunda olanakların artmasıyla yeni istekler ve ürünler (eğitimin daha kaliteli olmasının istenmesi, yabancı dil öğrenme ve öğretme isteği, basın yayın kanallarının geliştirilmesi gibi) ortaya çıkmaktadır. Türkiye için 12 Eylül 1980 askeri darbesinin sosyal, ekonomik, dinî, siyasî vs. birçok açıdan önemli etkileri olmuştur. Bu darbe İslâmcı düşüncüyü ve partileri, İslâmî kesimleri, etkilemiştir. Diğer darbeler gibi gerekçelerinden birini irtica oluşturan 12 Eylül’le, 1980’li yıllarda uluslararası şartların da etkisi ile Türkiye’deki İslâmcılık düşüncesi önemli değişimler geçirmiştir.¹⁹

1980’lerde İslâmî kesimler sadece sosyo-ekonomik açıdan değil, İslâmcılık düşüncesi yönünden de değişime uğramıştır. Dünyadaki ve ülkemizdeki İslâmcı kesimler; Soğuk Savaş’ın getirdiği ideolojik rekabetin yerini liberal demokratik değerlerin; devletin merkezi konumunun yerini bireyin almaya başlaması ve küreselleşme ile bunun pekişmesiyle bu durumdan etkilenmişlerdir. Dönemin siyasî hareketler üzerindeki etkisini göstermesi açısından Anavatan Partisi (ANAP) ile Tunus’taki Nahda Hareketi’nin İslâm’a yaklaşımı ve demokrasi konusundaki benzer tutumları önemlidir. Bora, bu dönemde İslâmcı gençliğin entelektüel çeviri metinlerle ilgilendiklerini belirterek özellikle çevirilerle entelektüel bir İslâmcılık zemininin oluştuğunu ifade etmektedir. Bu dönemde bazı aydınlar dünyada İslâm’a farklı bakış açıları getirmiş, çeviriler yoluyla post-modernizm, Frankfurt Okulu/Eleştirel Teorinin İslâmcılar arasında kullanımı yaygınlaşmıştır.²⁰ 1980 yılı sonrasındaki İslami düşünce hakkındaki bilgilendirmeden sonra ifade edilen yıldan sonra Türkiye’de süreli yayın yapan ulusal dergiler tanıtılacaktır.

¹⁹ Kılıç, İslamcı Hafızada “Emek” Sorunu: Türkiye’de 1980-2000 Arası İslamcı Dergilerde Sosyal Adalet Söylemi, 37

²⁰ Tanıl Bora, *Cereyanlar: Türkiye’de Siyasî ideolojiler* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017), 461-463.

3. TÜRKİYE’DE 1980 YILINDAN SONRA ÖNE ÇIKAN DİNİ MUHTEVALI DERGİLER

Türkiye’de İslâmî dergilerin artmaya, çeşitlenmeye, halkla çok sık buluşma imkânı bulmaya başladığı zaman dilimi, 1980 yılını takip eden yıllardır. Dergiler, İslâmî düşüncenin 1980’li yıllarına tanıklık eden, Dinî/İslamî hassasiyeti olan şahsiyetlerin düşüncelerini, bakış açılarını ve gelişmeler karşısındaki tutumlarını yansıtan önemli malzemelerdir. Dergiler sadece kendi yayımlandıkları dönemlerin temel tartışma konularını ele almazlar. Aynı zamanda öncesi ve sonrasıyla bir tarihsel süreç içerisindeki değişimi de gösterirler. Bu bölümde 1980 yılından sonra Türkiye’de ulusal anlamda süreli yayın yapan, sayı ve sene olarak uzun soluklu olan dini muhtevalı dergiler hakkında kısa bilgiler verilecektir. Devamında ise çalışmada kullanılan dergiler tanıtılacaktır. Tasavvuf kavramları penceresinden yürütülen çalışmada ele alınacak dergilerin tasavvufa karşı tutumlarına da değinilecektir. Keskin çizgilerle ayrılması pek mümkün olmasa da dergilerin içerisinde yer alan yazılardan hareketle bir tasnif yapılmıştır.

3.1. Tasavvufa Müspet Yaklaşım Gösteren Dergiler

1980 yılından sonra yayın hayatına başlayan dergilerin kendisine göre bir misyonu bulunmaktadır. Burada dini/İslami dergiler taranırken tasavvuf ilmine olan yaklaşımdan hareketle bir tasnif yapılmıştır. Yapılan tasnif derginin içerisinde bulunan yazılardan ve dergilerin başyazarlarının görüşlerinden hareketle ortaya konmuştur. İlk olarak 1980 yılından sonra dini yayıncılık yapan ve tasavvufa müspet tavır içerisinde olan bazı dergiler hakkında kısaca bilgiler verilmektedir.

3.1.1. Altınoluk

1986-2016 yılları arasında 370 sayı olarak yayımlanan Altınoluk dergisinin sahibi Abdullah Sert’tir. Derginin basım yeri İstanbul’dur. Mart 1986 tarihinden beri aylık yayımlanan bir tasavvuf ve düşünce dergisidir. İlk kez Musa Topbaş tarafından

yayımlanmaya başlayan Altınoluk dergisinin yayımını Erkam Neşriyat, sahipliğini Abdullah Genç üstlenmiştir. Başyazarlığını Osman Nuri Topbaş yürüttüğü derginin yazı işleri müdürlüğü görevinde birkaç kez değişiklik olmuştur. Yazı işleri müdürlüğünü 1986 yılındaki ilk basımından, 1987 tarihli on üçüncü sayısına kadar R. Fatih Uğurlu, 1988 tarihli yirmi altıncı sayısına kadar Mustafa Eriş, yirmi altıncı sayısından itibaren ise Ahmed Taşgetiren yürütmüştür. 1988 tarihli yirmi altıncı sayısından itibaren derginin yayın müdürlüğüne getirilen Mustafa Eriş, 2014 tarihli üç yüz kırkıncı sayısı itibarıyla görevini H. İbrahim Kurucan'a bırakmıştır. İrfan Gündüz, İsmail Çakan, Muhammed Ratib Nablusi, Ahmet Taşgetiren, Mustafa Eriş, İsmail Çakan ve Kamil Yılmaz'ın yanı sıra Yusuf Kaplan, Mustafa Karabacak, Nurettin Yıldız ve merhum Mahmut Sami Ramazanoğlu gibi pek çok önemli şahsın yazılarına da dergide yer verilmektedir. Kur'an-ı Kerim ve Sünnet-i Nebi'nin doğrultusunda "kul olmak, Hoşgörü, Şeriat'ın Doğrultusunda Tasavvuf, İslamî hassasiyete sahip bir gençlik" gibi temalar dergide yoğunlukla işlenmiştir. Ayrıca başta çeşitli Avrupa ülkeleri olmak üzere yurt dışında da satış hizmet olan derginin okuyucu kitlesi yalnızca yurt içiyle sınırlı kalmamıştır. Dergi, 2002 yılına kadar Yuvamız isimli ekiyle birlikte sunulmuş böylece hem aileye hem çocuğa hitap etmiş, çeşitli şiirlere, hikâyelere, bulmacalara ve karikatürlere yer vermiştir. Bu resimli hikâyelerde çoğunlukla sahabe ve peygamberler hayatından kesitlerle öğreticilik yönünü de göstermiştir. Yuvamız eki, 2002 yılından itibaren Altın Çocuk ve Şebnem isimli eklerle iki kısma bölünerek devam etmiştir. 2002 yılından beri Şebnem isimli eki ile kadın ve aileye, Altın Çocuk isimli eki ile çocuklara hitap etmektedir. Yüz yetmiş beşinci sayıdan sonra derginin yayım yeri Organize Sanayi Bölgesi, Turgut Özal Cad. No:117 İkitelli İstanbul olarak değişmiştir.²¹

3.1.2. Yedi İklim

Basım yeri İstanbul olan derginin sahibi Ali Haydar Haksal'dır. Yedi İklim dergisi 1987-2016 yılları arasında üç yüz yirmi bir sayı olarak yayımlanmıştır. Birinci dönem on üç ve on altıncı sayıları arasında "İncili Çavuş Sokak, Birlik Han, 3. Kat Sultanahmet İstanbul" adresini kullanmıştır. İkinci dönem, seksen yedinci sayısına kadar "Hasanpaşa, Kurbağalıdere Cad. No:53/2-4" adresini kullanmıştır. Seksen yedinci sayıdan yüz sekseninci sayıya kadar "Halitağa Cad. No: 18/A Kadıköy İstanbul" adresini kullanmıştır.

²¹ "Altınoluk - İDP - İslamcı Dergiler Projesi" (Erişim 10 Ocak 2022).

İlk sayısını 1987 yılının mart ayında çıkaran Yedi İklim, Ali Haydar Haksal'ın yayın yönetmenliğini yaptığı aylık edebiyat dergisidir. İstanbul merkezli Yedi İklim, Türk edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Özel sayılarında pek çok önemli şahsı (Necip Fazıl Kısakürek, Sezai Karakoç, Nuri Pakdil, Rasim Özdenören, Akif İnan, Cahit Zarifoğlu, Erdem Bayazıt, Alaeddin Özdenören, Ebubekir Eroğlu, Arif Ay, Kâmil Eşfak Berki gibi) ele almış ve kapak konusu olarak işlemiştir. Sebülreşâd, Büyük Doğu, Sırat-ı Müstakim, Diriliş ile Edebiyat gibi Türk edebiyat tarihinde önemli yere sahip olan dergilerle ortak özellikler göstermektedir.

3.1.3. Cuma

Sahibi Osman Nuri Karahasanoğlu olan *Cuma* dergisi, 1990-2004 yılları arasında yedi yüz iki sayı olarak yayımlanmıştır. Basım yeri İstanbul olan dergi, 4 Ocak 2002 tarihli sayısından sonra *Türkiye'de Cuma* ismiyle yayımlanmıştır. İslâmcı yayıncılık içinde önemli bir yeri olan *Cuma* dergisi, oldukça geniş bir okuyucu kitlesine hitap etmiştir. Dergide müminlere karşı şefkatli, kâfirlere karşı şiddetli anlayışı benimsenmiş ve buna yönelik olarak yayın hayatı yürütülmüştür. Gündemin önemli konuları, dergide haftalık olarak yapılan yayında detaylı olarak işlenmek istenmiştir.

Derginin her sayısında okuyucudan gelen mektup, deneme, gündem yorumu türünde yazılara da yer verilerek okuyucuyla yakın bir bağ kurulmuştur. Özellikle İslâm coğrafyasındaki sorunlar ve sebepleriyle de ilgilenen dergi böylece dünya gündemiyle de ilgilenmiştir.²²

3.1.4. Yörünge

Sahibi Resul Tosun ve Mehmet Köse, Başyazarları Resul Tosun ve Mustafa Yürekli olan *Yörünge* dergisi 1990-2000 yılları arasında dört yüz altmış altı sayı olarak yayımlanmıştır. Sonradan derginin alt başlığı *Haftalık Haber Yorum ve Aktüalite Dergisi* olarak değişmiştir. Derginin yayım adresi de: Mehmet Zahid Kotku Cad. (Eski Sarıgül)

²² “Cuma - İDP - İslamcı Dergiler Projesi” (Erişim 10 Ocak 2022).

Caddesi) No:12/1 34250 Fatih İstanbul; Halıcılar Cad. No:42/5 34250 Fatih İstanbul olarak değişmiştir. Yazı işleri müdürü sırayla Resul Tosun, Mustafa Yürekli ve Mehmet Köse olmuştur.²³

Derginin çıkış amacı kendi gündemini kendi oluşturup başka gündemlerin peşinde koşmayan, bir kesimin değil her kesimin içinde olduğu, okuyucunun dergide kendini bulduğu, hayatla iç içe bir dergi olmaktır. Bu derginin diğer dergilerden öncelikli farkı Türkiye'deki insanların inançlarıyla, kimliğiyle ve gelenekleriyle barış içinde olması şeklinde sunulmuştur. *Yörünge* dergisi İslâmî camianın ilk haftalık haber dergisidir. Bu dergide yayımlanan yazılara bakıldığında derginin Müslümanca bir amaca sahip olduğu söylenebilir. Bu yüzden dergi, yayımlandığı dönemde Müslümanların sorunlarını ve dışlanmalarını dile getirmekten çekinmemiştir.

3.1.5. Kadın ve Aile

1985-1996 yılları arasında yüz kırk sayı olarak yayımlanan *Kadın ve Aile* dergisinin basım yeri Ankara'dır. Sahibi Rıfat Oral, yazı işleri müdürü Halime Torlak olan derginin sahibi sonradan Mahmud Esat Coşan, yazı işleri müdürü ise Ahmet Bilgili olmuştur. Derginin adresi ise Çifte kumrular Sok. No:16 Fatih-İstanbul olarak değişmiştir.²⁴

Kadın ve Aile dergisi, 1985 yılında yayın hayatına başlayarak dönem içinde İslâmî olmayan pek çok dergiye alternatif olarak ortaya çıkmış, İslâmî alanda yayın yapan belli başlı dergilerden biri olma özelliğini taşımıştır. Anti-feminist söylemin esas amacını oluşturduğu dergi; 80'li yıllarda zirve yapmıştır. M. Esat Coşan tarafından derginin asıl amacının; toplumun temelini oluşturan kadınların (beyaz oyalı namaz başörtülü eli tespihli ağzı dualı hacı anne ve teyzeler, eşine yuvasına sadık ev hanımları, hünerli küçük ablalar...) hedef alınması olduğu belirtilmiştir. Dergide İslâmî ve geleneksel olan her şey ön planda tutulmuş, Batı düşüncesinin sebep olduğu olumsuz her türlü tavır eleştirilmiştir.

²³ “Yörünge - İDP - İslamcı Dergiler Projesi” (Erişim 10 Ocak 2022).

²⁴ “Kadın ve Aile - İDP - İslamcı Dergiler Projesi” (Erişim 10 Ocak 2022).

3.1.6. Dava

Sahibi Enver Beçene ve Mehmet Kaynun olan *Dava dergisi* 1989-2002 yılları arasında doksan beş sayı olarak çıkarılmıştır. Derginin üç kere değişen yazı işleri müdürlüğü görevini Müsteşir Karakaya, Süleyman Topçu ve Mehmet Kaynun yapmıştır. Başlangıçta aylık olarak çıkan *Dava Dergisi* elli sekiz ve elli dokuzuncu sayıdan itibaren iki ayda bir yayımlanmaya başlamıştır. *Dava Dergisinin* alt sloganı *Bir Tenvir Neşriyat yayınıdır* olarak değiştirilmiştir. Derginin adresi de “Taş savaklar Sokak Bayoğlu İşhanı 2/2 Cağaloğlu/İstanbul” olarak değiştirilmiştir.²⁵

İlk sayısından itibaren İslâmcı dergiler içinde önemli bir yer bulan *Dava Dergisi*, Said Nursî'nin hayatına ve yazılarına çokça yer vermiş ve *Risale-i Nur* üzerinde yaptığı karşılaştırmalı çalışmalarla öne çıkmıştır. İslâmî kimliğe sahip olarak çıkan dergi, laik yönetim sistemi ve İslâm karşıtı rejim içinde Müslüman olmanın zorluklarına cevap vermeye çalışarak ana öge olarak Bediüzzaman'ı (1878-1960) rehber alır. Bu durum dergiyi diğer İslâmcı dergilerden ayıran önemli bir özelliğidir.

3.1.7. Rihle

Basım yeri İstanbul olan *Rihle* dergisi, 2008-2014 yılları arasında on sekiz sayı olarak çıkarılmıştır. Derginin Sahibi Zerrar Cengiz, yazı işleri müdürü ise Ebubekir Sifil'dir. Belli bir düzende üç ayda bir çıkmayan dergi bazen altı yedi ayda bir yayınlanmıştır. Derginin sabit bölümleri şunlardır: Kitabiyat, Mülakat, Soruşturma, Tezakir. *Rihle* dergisinin sloganı "Varlığın Anlamına... Eşyanın Hakikatine... Köklerimize..." dir. Derginin alt başlığı "Üç Aylık İlim, Kültür ve Medeniyet Dergisi"dir. Yazı türü kitap tanıtımı, soruşturma, makale ağırlıklı olan dergide genel olarak; ehl-i sünnet, İslâmî ilimler, siyer, hadis, sahabeler, Şîlik, Hariciyye, peygamberler tarihi, fıkıh gibi konular işlenmiştir.²⁶

²⁵ “Dava - İDP - İslamcı Dergiler Projesi” (Erişim 10 Ocak 2022).

²⁶ “Rihle - İDP - İslamcı Dergiler Projesi” (Erişim 10 Ocak 2022).

3.1.8. Yeni Zemin

Basım yeri İstanbul olan *Yeni Zemin* dergisinin Sahibi Osman Tunç, başyazarı Mehmet Metiner, yazı işleri müdürü Osman Tunç'tur. Dergi 1993-1994 yılları arasında on sekiz sayı olarak yayımlanmıştır.²⁷

Yeni Zemin dergisi, Laik-İslâmcı düalizminin kendine alan bulduğu, İslâmcı siyasetin yükselişe geçtiği 1993 yılında çalışmalarına başlamış ve Mayıs 1994 yılına kadar toplam on sekiz sayı olarak faaliyetlerini sürdürmüştür. *Yeni Zemin*'in var olmasını sağlayan iki temel özellik vardır: Bunlardan ilki soğuk savaş sonrasında dünyanın olabildiğince değişmesi, diğeri ise Türkiye'de Kemalizm'in yaşadığı krizdir. Dergi, Ocak 1993'te yayın hayatına başlamıştır. Merkezin güç kaybettiği ve alternatif siyasetlerin ortaya çıktığı bu dönemde, İslamcı siyaset adına söz söyleyen yalnızca parlamento içi muhalefetin değil İslâmcı hareketin değişiminin de sembolik bir okumasıdır.

3.2. Tasavvufa Menfi Yaklaşım Gösteren Dergiler

Tasavvuf beraberinde birçok tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Yayın organlarının bazıları bu ilme karşı negatif bir tutum sergilemiştir. Bununla birlikte dergilerin tutumlarını keskin bir çizgiyle ifade etmek pek mümkün değildir. İçerisinde yer alan yazılar ve başyazarlarının görüşlerinden hareketle 1980 yılından sonra yayın hayatına başlayan ve tasavvufa karşı menfi bir duruş sergileyen birtakım dergiler hakkında kısaca bilgi verilmektedir.

3.2.1. Dünya ve İslâm

Dünya ve İslâm dergisi, 1990-1993 yılları arasında Hamza Türkmen'in sahipliğinde çıkarılan, on altı sayılık ve üç aylık İstanbul'da basımı gerçekleşen bir dergidir. Yazı işleri müdürü Rıdvan Kaya'dır. Dergide, İslâmî hüviyetin ağır bastığı ülkelerin siyasetine yönelik yazılar yazılmıştır. İslâm dünyasındaki hareketlerin ve düşünürlerin kültürünü Türkiye'ye

²⁷ “Yeni Zemin - İDP - İslamcı Dergiler Projesi” (Erişim 10 Ocak 2022).

yansıtan bir siyaset çeviri dergisi olan *Dünya ve İslâm*, Michael Collins Dunn, Azzam Sultan, Noam Chomsky, Henry Munson, Hugh Roberts, James P. Piscatori, Şehid Naqavi ve Martha Brill Olcott gibi yabancı yazarlarla ağırlıklı bir kadroya sahiptir. Dergide Cezayir’deki İslâm, Demokrasi ve Devlet üçgenindeki sorunlar, İran Devrimi, Tunus’ta yürütülen reform çalışmalarının başarısızlığı, Pakistan Şî Hareketi, Malaylardaki İslâmî siyaset tasavvuru vb. siyasî konularla ilgili yazılar yazılmıştır. *Dünya ve İslâm* dergisinin basılma amacı; İslâm dünyasının yapay sınırlara sahip olduğunun ve dönemin ağır eleştirisi konularından biri olan emperyalizme karşı gösterilecek tavrın ortak olduğunun vurgusunu yapmaktır. Sadece tek bölge üzerine çalışma yapmakla sınırlı kalınmaması ve çok uluslu yazar kadrosuna sahip bir çeviri dergisi olması sebebiyle dönemin İslâm siyaset düşüncesine ait detaylı analiz çalışması yapılabilmektedir.²⁸

3.2.2. Haksöz

Genel yayın yönetmenliğini ve sahipliğini Hamza Türkmen’in yaptığı derginin önemli yazarları şunlardır: Selahaddin Eş Çakırgil, Bahadır Kurbanoglu, Musa Üzer, Rıdvan Kaya, Hülya Şekerci. 1991’den beri İstanbul merkezli olarak *Kuran’ın Aydınlığına Doğru* sloganıyla yayımlanan aylık dergi ve isimle anılan İslâmî siyasal ve usulî yönden ıslahatçı harekettir. Geçmişteki kökleri esas alan ve onlara dönüşü amaçlayan reformist olmayan bir harekettir. *Haksöz*, kendini İslâmî uyanış hareketinin bir parçası ve geliştiricisi olarak gören bir dergidir. İnanç olarak dinin özüne dönülmesini (hurafe ve bidatlerin temizlenerek), sosyal hayatta İslâmî şahitliği ve Müslüman kimliğinin gelişmesini benimseyen bu hareketin *Fecr Yayınları*, *Yöneliş Yayınları*, *İktibas* dergisi, çeşitli Kur’an çalışma grupları, *İlmi ve Kültürel Araştırmalar Vakfı (İLKAV)* gibi hareketlere metodolojik ve usulî yönlerden benzediği ve bu hareketleri besleyerek onlardan da beslendiği görülmektedir.²⁹

²⁸ “Dünya ve İslam - İDP - İslamcı Dergiler Projesi” (Erişim 10 Ocak 2022).

²⁹ “Haksöz - İDP - İslamcı Dergiler Projesi” (Erişim 10 Ocak 2022).

3.2.3. Kur'anî Hayat

2008 yılının temmuz ayında çıkmaya başlayan *Kur'anî Hayat* dergisi, yayın hayatına halen devam etmektedir. İki aylık periyotlarla İstanbul'da yayımlanan derginin sahipliğini başta Şahin Şener yapmış, yirmi ikinci sayıdan itibaren Fethi Güngör devralmış, kırkinci sayıdan sonra derginin sahibi Muharrem Baykul olmuş ve kırk beşinci sayıdan itibaren Feyzullah Akyol'un sahipliğinde dergi çıkmaya devam etmiştir. Akabe Vakfı'nın desteğiyle çıkan *Kur'anî Hayat* dergisinin öncülüğünü ve başyazarlığını Mustafa İslamoğlu yapmıştır. Temel kaynağı ve içeriği Kur'an-ı Kerim olan dergi, ilahî bir inşa projesi olarak vahyi temel alan bir bakış açısına sahiptir. Bu özellikleriyle ilmî bir araştırma dergisi sayılabilecek *Kur'anî Hayat* dergisinde ayrıca aile, ebeveyn, çocuk, toplum, talim-terbiye gibi konulara da değinilmiştir.³⁰

3.2.4. Özgün İrade

Özgün İrade dergisi 1 Mayıs 2004'te yayın hayatına başlamıştır. *Özgün İrade*, Çıra basın ve yayın organı adına, Davut Güler'in sahipliğinde ve Ramazan Kayan'ın editörlüğünde basılan bir yorum ve düşünce dergisidir. Dergi kendisini daha sonra "İlmi, Fikri, Edebi dergi" şeklinde tanımlamıştır. Dergi ilk sayısında amacını şöyle ifade etmiştir: "Yaşamakta olduğumuz coğrafya da fiziki ve psikolojik yıpranmışlığın ve dağılmışlığın sebebini araştırarak çözüm yolu üretmek ve çözümün bir parçası olabilmek." Dergi güçlü ve zengin bir yazar kadrosuna sahiptir. Ramazan Kayan, Cüneyt Toraman, Hasan Eker, Mehmet Cengiz, Davut Güler ve Mehmet Özdemir gibi şahsiyetlerin yazıları dergide yayımlanmıştır. İslâmcı dergiler arasında sahip olduğu önemli yeri; İslâmcılığa kendi tarafından yapıcı bir eleştirilerle yaklaşması ve güncel siyasi konular hakkındaki özgün yorumları sağlamıştır.³¹

³⁰ "Kur'anî Hayat - İDP - İslamcı Dergiler Projesi" (Erişim 10 Ocak 2022).

³¹ "Özgün İrade - İDP - İslamcı Dergiler Projesi" (Erişim 10 Ocak 2022).

3.2.5. Umran

Basım yeri İstanbul olan *Umran* dergisinin Sahibi Abdullah Yıldız, yazı işleri müdürü Cevat Özkaya'dır. Dergi, 1993-2016 yılları arasında iki yüz altmış sekiz sayı olarak yayımlanmıştır. İlk on sayısını *AKV Bülten* ismiyle yayımlayan *Umran* dergisi, Araştırma Kültür Vakfı bünyesinde çıkarılmaya başlanmıştır. Derginin ilk on sayısı *AKV Bülten* olarak yayımlanmıştır. *AKV Bülten*, 1991 yılının Nisan ayında yayımlanmaya başlamış ve üç aylık periyotlarla çıkmış, 1993 yılından itibaren *Umran* adıyla yayımlanmaya devam etmiştir. Bu tarihten itibaren iki aylık periyotlarla çıkan dergi kırk birinci sayısından itibaren aylık olarak yayımlanmaya devam etmiştir. Dergi ilk yıl üç aylık, ikinci yıl iki aylık periyotlarla yayıncılık yapmış, 1998'den sonra da aylık olarak yayıncılığına devam etmiştir. 2018 Eylül ayında iki yüz seksen dokuzuncu sayısını yayımlamıştır.

Oldukça kalabalık olan yazar kadrosunun pek çok tanınmış şahsiyeti barındırdığını ancak her sayıda farklılık gösterdiğini söyleyebiliriz. Fakat kültür, düşünce, siyaset dergisi olan dergide Şemseddin Özdemir, Cevat Özkaya, Metin Çıgırıkçı gibi şahıslar yazılarıyla ön plana çıkmışlardır. *Umran* Dergisi amacını “İhyâ’dan inşa’ya uzun soluklu yürüyüş!” cümlesiyle ifade etmiştir. Pınar Yayınları bünyesinde çıkarılmaya devam eden dev yayıncılık okulu *Umran*, yayıncılığı “iyiliği emredip kötülükten alıkoyma” faaliyeti yani bir ibadet türü olarak görmüştür. Dergi sürekli ama nitelikli bir dergicilik yapmayı hedeflemiş ve bu bağlamda konuyla bağlantılı olarak ibadette devamlılığı kendisine amaç edinmiştir.³²

3.2.6. Genç Birikim

“Aylık Eğitim ve Düşünce Dergisi” alt başlığı ile 1988’de yayın hayatına başlayan *Genç Birikim* dergisi Ankara kaynaklıdır. Kasım Buluş, İbrahim Hakkı Toprak, Ahmet Pusa ve Ali Kaçar sırasıyla derginin sahipliğini yapmışlardır. Halen devam eden dergi, *Medeniyet Vakfı* altında faaliyet göstermiştir. *Genç Birikim*, İslâmî kimliğin oluşmasını ve İslâm’ın temel değerlerinin Kur’an ve sünnet ışığında gündeme getirilmesini amaçlamaktadır. Dergi, Kur’an’ın anlaşılması için kavram çalışmaları yapan, Kur’anî değerleri her zaman gündemine alan ve bu konuları makaleler ve dosya çalışmaları ile yürütmeye çalışan bir

³² “Umran - İDP - İslamcı Dergiler Projesi” (Erişim 10 Ocak 2022).

dergidir. Dergi ayrıca Kur'an'da Hz. Peygamber'in fonksiyonuna, siyer, sahabenin, öncü şahsiyetlerin, âlimlerin biyografi ve faaliyetlerine, dünya Müslümanları ile ilgili haberlere mücadele yöntemlerine, dünyanın neresinde olursa olsun dil, ırk, renk ve yaşadığı coğrafyayı ayırmadan her sıkıntıyı gündemleştirmeye yer vermektedir. Derginin önemli yazarları: Süleyman Arslantaş, Muhammed İmamoğlu, Ali Kaçar, İdris Kerimoğlu, Fatih Pala, Übeydullah Toprak'tır. Derginin adresi yüz yirminci ve yüz doksan birinci sayılarda değişmiştir. Derginin sahibi ve yazı işleri müdürü altı, on beş, yüz doksan bir ve iki yüz altıncı sayılarda değişmiştir. Derginin sahipliğini sırasıyla İbrahim Hakkı Toprak, Ahmet Pusa, Hüseyin Doğanay, Ali Kaçar, yazı işleri müdürlüğünü ise sırasıyla İbrahim Hakkı Toprak, Hüseyin Doğanay, Ali Kaçar yapmıştır.³³

3.3. Tasavvufa Tarafsız Yaklaşım Gösteren Dergiler

Dergi yayıncılığında dini muhtevalı dergilerin birçoğunun amacı Müslümanlara İslam dininin muhtelif konularında bilgi vermek ve insanlara bu dini tebliğ etmek olmuştur. Menfi ve müspet yaklaşımların yanı sıra dergilerin bir kısmının bu alana karşı tarafsız tutumda olduğu gözlemlenmektedir. Tasavvuf hakkında neredeyse hiç yazı yayımlanmayan dergiler bulunmaktadır. Ayrıca bu ilim hakkında bilgi veren dergilerin takdir ettiği ve eleştirdiği bazı yönler vardır. İhtiva ettiği yazılar ve başyazarlarının görüşlerinden hareketle 1980 sonrası yayın hayatına başlayan ve tasavvufa karşı tarafsız bir tutum halinde olan bazı dini muhtevalı dergiler hakkında kısaca bilgi verilmektedir.

3.3.1. Panel

Sahibi Vehbi Hatiboğlu olan *Panel* dergisi 1989-1994 yılları arasında elli altı sayı olarak yayımlanmıştır. Başyazarı Aytunç Yiğit, yazı işleri müdürü ise Can Aykök olan derginin basım yeri Ankara'dır. *Panel* Dergisi 1989 yılında yayın hayatına başlamıştır. Can Aykök, Aytunç Yiğit ve Abdurrahman Dilipak tarafından yürütülen bir haber-yorum-aktüalite dergisidir.

³³ “Genç Birikim - İDP - İslamcı Dergiler Projesi” (Erişim 10 Ocak 2022).

Dergi, Türkiye’de ve dünya gündeminde yer alan güncel siyasî haberlere ve yorumlara yer vermiştir. Bunun yanında özellikle İslâm ülkelerine yer veren dergi, İslâm karşıtı faaliyetler (Pakistan’da Benazir Butto ile gerçekleşen İslâm karşıtı politikalar vb. ülkelerde gerçekleşen) hakkında yazılar da yayımlamıştır. Dergi, emperyalist güçlerle mücadele etme ilkesini savunmuş, İslâm coğrafyasında gerçekleşen zulümlerin ardındaki temel dinamiklere ve isimlere dikkat çeken konular hazırlamıştır. 1994 yılında basılan elli ikinci sayısıyla yayın hayatına son veren dergi, yöneticilerinin yanında Mehmet Demir, Nihat Hatipoğlu, Sadık Ahmedoğlu, ve Olcay Keçeli gibi yazarların eserlerine de yer vermiştir.³⁴

3.3.2. Kitap

İstanbul’da basılan *Kitap* dergisinin sahibi ve başyazarı Alican Kerimoğlu’dur. 1986-1997 yılları arasında doksan sekiz sayı olarak yayımlanmıştır.³⁵ 1980 darbesi sonrasında asıl amacı Müslümanların yayımlamış olduğu kitapları dağıtmak için Akif Kerimoğlu, Ali Bulaç, Ali Kemal Temizel ve Necatî Aktülün tarafından kurulan Birleşik Dağıtım’ın bir yayın organı olarak yayın hayatına başlamıştır. Alican Kerimoğlu, künyede derginin sahibi olarak görünmektedir. Derginin çıkış amacı; yayıncılığın sorunlarıyla ilgilenmek için bir platform oluşturmak ve yayınevleri, yazarlar, okurlar arasındaki ilişkiye dikkat çekmektir, denilebilir.

3.3.3. Diriliş

1960-1992 yılları arasında toplam üç yüz doksan altı sayı olarak yayımlanan *Diriliş* dergisi, Nisan 1960’da Ankara’da yayına başlamış, yayın hayatına İstanbul’da devam etmiştir. Düşünce, edebiyat ve siyaset dergisi olan *Diriliş*, yedi yayın dönemi şeklinde aralıklarla yayımlanmıştır. Türkiye’deki İslâmî düşünce tarihinde Sezai Karakoç’un adıyla birlikte öne çıkmaktadır. Dergide yazan şahsiyetlere göre İslâm medeniyetine ait kavramların Türkiye’de bağlamını kaybetmesi ve gündelik hayattan kaldırılması Türkiye’nin modernleşme sürecinde bireysel ve toplumsal krizlere yol açmıştır.

³⁴ “Panel - İDP - İslamcı Dergiler Projesi” (Erişim 10 Ocak 2022).

³⁵ “Kitap Dergisi - İDP - İslamcı Dergiler Projesi” (Erişim 10 Ocak 2022).

Diriliş dergisi modernleşme sürecinde bu sorunların çözümü amacıyla İslâmî kaynaklara dönmeyi savunmuştur. Sezai Karakoç'un kendi imzası ve takma adlarla yazdığı yazılarla *Diriliş* de ki fikri temel öncelikli olarak belirlenmiştir. *Diriliş* dergisinde aynı inanç ve anlayış doğrultusundaki filizlenmenin örnekleri; edebiyatın şiir, hikâye ve deneme türlerinde genç şair ve yazarların yayımlanan çalışmalarıyla yeni bir anlayış doğurmuştur. Sezai Karakoç'tan başka dergide yazıları ve şiirleriyle yer alan sanatçılar şunlardır: Cahit Zarifoğlu, Cahit Koytak, Ebubekir Eroğlu, Erdem Bayazıt, Abdullah Hacıtahiroğlu, Rasim Özdenören, İsmail Kılıçoğlu, Alaeddin Özdenören, İsmet Özel. Ayrıca T.S. Elliot, Virginia Woolf, S. Kirkegaard, Ali Nedvî, Osman Yahya, Mahmud Ahmed gibi çeşitli şahsiyetlerden de çeviriler yapılarak yayımlanmıştır.

Dergi toplam üç yüz doksan altı sayı olarak yayımlanmış, derginin altıncı döneminde çıkan yetmiş üç ve iki yüz otuz üç sayıları günlük olarak çıkarıldığı için projeye alınmamıştır. Alt başlığı zamanla değiştirilen dergide şu alt başlıklar kullanılmıştır: Siyaset, Düşünce ve Edebiyat Dergisi; Haftalık Düşünce, Edebiyat ve Siyaset Dergisi. Derginin yayım dönemleri şöyledir: 1960-1960, 1966-1967, 1969-1971, 1974-1978, 1979-1980, 1983-1983, 1988-1992. İstanbul'daki yayım adresi şöyledir: P.K. 870 İstanbul.³⁶

3.3.4. İnsan

Basım yeri İzmir olan *İnsan* dergisi, Ekim 1985'te yayın hayatına başlamış ve 1985-1989 yılları arasında yayımlanmıştır. *Aylık düşünce Dergisi* alt başlığı ile çıkan derginin sahibi Mehmed Eker ardından Mehmed Alagaş, yazı işleri müdürü ise Safer Ceylan'dır. Toplam otuz üç sayı olarak çıkan *İnsan* dergisinin merkezinde, adından da anlaşılacağı gibi insan vardır. Bu doğrultuda dergi şunları kaydetmektedir: "..dili, ırkı, rengi, milleti, sınıfı, ideolojisi ne olursa olsun, insanın muhatap alınması, muhatap kabul edilmesidir." Toplamların insanlardan oluştuğunu ve iki kutba ayrıldığını, bunların sürekli çatışma halinde olduğunu belirten dergi, bir tarafta inanç, iman, ahlak gibi yüce değerlerle oluşan Rabbanî toplumların bulunduğunu, diğer tarafta maddi istekler, küfür ve bencil tavırlardan oluşan şeytani kutbun olduğunu söylemektedir. Dergi, insanların ve toplumların beşerlerin ortaya koydukları sistemleri reddetmesini ve buna bağlı olarak Allah'ın tevhid dinini hâkim

³⁶ "Diriliş - İDP - İslamcı Dergiler Projesi" (Erişim 10 Ocak 2022).

kılınmasını isteyerek bu doğrultuda yazılar yayımlamaktadır. Derginin sabit bölümleri şunlardır: Tevhidî yol, düşünürlerden seçmeler, günlük, mezar notları, şeytan ve dostları, seçkin insanlar, dünya haberleri, sizden gelenler.³⁷

3.3.5. Girişim

Arif Kingir'in sahipliğinde ve Mehmet Metiner'in yönetiminde faaliyetlerini sürdüren *Girişim* Dergisinin, basım yeri Konya'dır. Ekim 1985 ile Eylül 1990 yılları arasında yayımlanmıştır. Aylık olarak basılan bir haber-yorum, kültür dergisi olan bu derginin son dönemlerinde sahibi değişmiş ve dergi Hüseyin Okçu'ya devredilmiştir. Yönetimsel faaliyetlerini Konya'da sürdüren derginin içeriği üç ana başlıktan oluşmaktadır: *Haber-Yorum*, *Düşünce-Deneme-Eleştiri* ve *Kültür-Sanat*. Dergi zengin bir kadroya sahiptir, bu üç bölümü yayıma hazırlayan yönetim grubu farklıdır.

Dergide düşünce ve sanat konularına oranla; İslam ülkeleri, İslam ülkelerinde emperyalizm hareketleri, dönemin iç ve dış politikaları vb. konularla ilgili yazılar daha ağırlıklıdır. Bu konulara örnek olarak: Dönemin Cezayir Politikaları, başörtü meselesi, dönemin siyasilerinden Bülent Ecevit başta olmak üzere siyasî eleştiriler, Güney Afrika ülkelerindeki ırkçı faaliyetler vb. sayılabilir. Dergi ilk sayısında genel yayım tutumunu; "tasvip etmediğimiz ve etmeyeceğimiz şey, grup gerçekliği değil grupçuluk anlayışı ve kurumlanmadır." olarak ifade etmiştir. Dönemin şartlarına bakılarak Türkiye'de laiklik kisvesi altında yürütülen İslâm karşıtı faaliyetlere ve İslâm ülkelerinde yürütülen yıkıcı faaliyetlere yer vermesiyle dergi önemli bir haber ve bilgi edinme kaynağı olmuştur. Eylül 1986 sayısından itibaren derginin sahibi değişmiştir.³⁸

3.3.6. Çerçeve

Çerçeve dergisi, *MÜSİAD* kurucu başkanı Erol Yazar sahipliğinde, 1992 yılında yayım hayatına başlamıştır. *MÜSİAD* başkanları (Erol Yazar, Ömer Bolat, Ömer Cihad

³⁷ "İnsan - İDP - İslamcı Dergiler Projesi" (Erişim 10 Ocak 2022).

³⁸ "Girişim - İDP - İslamcı Dergiler Projesi" (Erişim 10 Ocak 2022).

Vardan, Nail Olpak, B. Ali Bayramoğlu,) görev süreleri boyunca derginin sahipliğini de yapmışlardır. Dergi halen yayım hayatını sürdürmektedir.

Çerçeve dergisi, *MÜSİAD* faaliyetleri, dış ülke incelemeleri, aylık ekonomik, siyasi ve sosyal olaylar, üyeler arası iletişim, ülke problemleriyle ilgili araştırmalar, dünyadan haberler gibi oldukça çeşitli olayları kapsamayı amaçlamıştır. Ayrıca düzenli olarak her ay *MÜSİAD* yayın organıyla üyelerine ve kıymetli birçok öğretim üyesi, iş adamı, siyaset adamı, bürokrat ve gazeteciye *MÜSİAD*'ın fikirlerini iletmeyi, *MÜSİAD*'ın sesinin artık sadece toplantı salonlarıyla sınırlı kalmayıp yayın yoluyla da Türkiye'nin her yerine daha güçlü ulaşmasını sağlamayı amaçlamıştır.³⁹

3.3.7. Biat

1995-2000 yılları arası on sayı olarak "Milli Gençlik Vakıf Bülteni" alt başlığıyla yayımlanan *Biat* dergisinin sahibi Halil Bulanık'tır. Derginin yazı işleri müdürü üç kere değişmiştir. Belirli bir yayın periyodu olmayan dergi, Marmara Üniversitesi Bülteni'nin devamı olarak çıkmıştır. Derginin ilk üç sayısında "Bu sayı Marmara Bülteni'nin sekizinci sayısı *Biat*'ın ilk sayısıdır" biçiminde not bulunmaktadır. Edebiyat, şiir ve fikir yazılarının yer aldığı derginin önemli yazarları arasında İsmail Kılıçaslan, Ahmet Murat Özel, Asım Gültekin, Ahmet Edip Başaran, Zeki Bulduk, Erol Kılıç gibi şahsiyetler vardır.

Sanat kaygısı ve edebî kaygı güden genç yazarlar, dergide yazı ve şiirlerini yayımlama imkânı bulmuşlardır. Böylece gençlerin çoğunun üniversite öğrencisiyken yazıkları yazılarda amatör şekilde profesyonel çalışmaların yapılabileceğinin işareti gözüküyordu. Dergi, içeriği dolduğu zaman çıkmaktaydı. Sezai Karakoç gibi öncü düşünürlere addedilen sayılar dönemin profesyonel dergilerine denk olarak görülmüştür. Her sayının arka kapak sayfasında Rasim Özdenören, Cahit Zarifoğlu, Nuri Pakdil gibi şair ve fikir adamlarının edebî yazılarına yer verilmiştir. Derginin adresi "Hızırbey Caddesi, Bahtlı Sokak, Özgür Apartmanı, No 39/A D:8 Fikirtepe/Kadıköy" sonradan "Söğütluçayır Caddesi, Altınköy Sitesi, 9/A Blok Daire:32 Üsküdar" olarak değişmiştir.⁴⁰

³⁹ "Çerçeve - İDP - İslamcı Dergiler Projesi" (Erişim 10 Ocak 2022).

⁴⁰ "Biat - İDP - İslamcı Dergiler Projesi" (Erişim 10 Ocak 2022).

3.3.8. Kadın Kimliği

Kadın Kimliği dergisinin Sahibi İsmail Karakoç, yazı işleri müdürü Mine İzgi ve Ümmet Karakoç'tur. Derginin sahibi altıncı sayıda değişerek Ümmet Karakoç olmuştur. Dergi, 1995-1999 yılları arasında otuz yedi sayı olarak çıkarılmıştır. Derginin sloganı "Hayata Farklı Bakış" iken yirmi üçüncü sayıdan itibaren değişmiş ve 'Hayata Düşünerek Bakış' olmuştur. Derginin otuzuncu sayıda adresi değişmiş ve yeni adres Kızıtaşı Cad. Nalbant Demir Sok. No:26 Fatih/İstanbul olmuştur.⁴¹

3.3.9. Matbuat

Matbuat dergisinin basım yeri İstanbul, Sahibi Muhammed Nur Anbarlı, yazı işleri müdürü Mehmet Ferda Balancar'dır. Bir yayıncı ve okuyucu dergisi olarak yayın hayatına başlayan Matbuat, 1994-1998 yılları arasında 30 sayı olarak çıkarılmıştır.⁴²

Dergide bilgisayar, felsefe, politika, psikoloji, edebiyat, sinema, tiyatro, bilim, tıp, mimari, illüstrasyon, grafik, mizah, İngilizce ve Fransızca yayınlar gibi kategorilerde on dört farklı editör vardır. Yayın ekibi, matbu olan her şeye saygı duyan ve okuma eyleminin önüne herhangi bir engel konulamayacağını savunan heyecanlı ve meraklı yapıdadır. Bu yüzden bugünden değerlendirildiğinde derginin en önemli özelliklerinden birinin yayımlandığı dönemde sağ sol ayrımı yapmadan ilgi gösterdiği yazarlara ve kitaplara ait geniş bir yelpaze içinde yayın hayatını sürdürmüş olmasıdır.

3.3.10. Değişim

"Bir Toplum Kendi Özünde Olanı Değiştirmedikçe Allah Hallerini Değiştirmez" İlk sayısında "İnkılapçı, Bağımsız, Kitlese İslâmî Harekete Doğru" dosyasıyla neşredilen *Değişim* Dergisi, 1993 yılının Mart ayında yayın hayatına başlamıştır. Dergi daha sonra "İslami hareket", "Sermaye", "Devlet Partisi Askeri Bürokrasi", "Kültürel, Sosyal, Siyasal İslâmî Değişim", "Tevhid, Adalet, Özgürlük Kur'an Toplumu", "Düzene Endeksli

⁴¹ "Kadın ve Aile - İDP - İslamcı Dergiler Projesi".

⁴² "Matbuat - İDP - İslamcı Dergiler Projesi" (Erişim 10 Ocak 2022).

Aydınlar”, “Laiklik” ve “Demokrasi” gibi pek çok dosya konusuyla neşredilmiştir. Yayımlanan dosya konularına bakıldığında derginin değişime vurgu yaptığı söylenebilir.

İslâmî hareketlere bir inkılâpçı gözüyle bakan dergi, bu hareketlerin şahısların inisiyatifleri sonucunda oluşmalarından dolayı bağımsız olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca dergi İslâmcıların fazlaca yaptığı “Kur’an Toplumu” söylemini kullanarak bunun temelinde tevhid, adalet ve özgürlüğü görmektedir. Bu yüzden adalet, tevhid ve özgürlüğün olmadığı bir toplumu “Kur’an Toplumu” olarak görmemektedir. Dergi bunun yanında; devleti parti, askeriye de ona bağlı bürokrasi ve bürokrasiyi de sivil ordu olarak göstermesinin sebebi devlet, askeriye ve bürokrasinin hâlâ belli kalıplarla hareket etmesinden dolayıdır. Değişim dergisi; toplamda altmış bir sayı çıkarılmış, Aralık 1993 yılında derginin son sayısı yayımlanmıştır. Dergiye yirmi dördüncü sayıdan sonra dört ay ara verilip dergi Ekim 1995'te yirmi beşinci sayı ile devam etmiştir. Derginin Sahibi Kazım Sağlam, yazı işleri müdürü Ömer Küçükkağa olmuştur.⁴³

3.3.11. Gerçek Hayat

Basım yeri İstanbul olan *Gerçek Hayat* dergisi, 2000-2016 yılları arasında sekiz yüz kırk dört sayı olarak çıkarılmıştır. Derginin Sahibi Levent Gültekin, yazı işleri müdürü ise Murat Zelan ve Atilla Bayramoğlu'dur. Derginin sahipliğini Taceddin Ural, Türker Saltabaş, Ali Adakoğlu ve Mustafa Albayrak; yazı işleri müdürlüğünü Ömer Faruk Yücel, Muhammet Bozkurt, Turgay Bakırtaş, Emrullah Öztürk yapmıştır. Sonradan derginin adresin "Seyit Nizam Mahallesi, Şehit Erkan Alyanak Sokak, No:2, Kat:4, Zeytinburnu" ve "Maltepe Mah. Çayhane Sk.No:1 34010 Topkapı Zeytinburnu" şeklinde değişmiştir.⁴⁴

3.4. Çalışmada Kullanılan Dinî Muhtevalı Dergiler

Bu bölümde 1980 yılı sonrasında yayın hayatına başlayan ve çalışmaya konu olan dergiler tanıtılacaktır. 1980-2000 yılı arasındaki dergiler tarandıktan sonra üç adet dergi seçilmiş olup bu dergilerden biri tasavvufa karşı olumsuz bir bakış açısı içerisindeyken diğer

⁴³ “Değişim - İDP - İslamcı Dergiler Projesi” (Erişim 10 Ocak 2022).

⁴⁴ “Gerçek Hayat - İDP - İslamcı Dergiler Projesi” (Erişim 10 Ocak 2022).

dergi tasavvuf adına çıkmıştır. Üçüncü dergi ise dini ahlaki yayın yapan bir dergi olmakla birlikte tasavvufa karşı nötr bir tutum sergilemektedir. Çıkış sıralarına göre tanıtılacak dergilerin ilki *İktibas*, ikincisi *Ribat*, üçüncüsü ise *İslam Dergisi*dir. *İktibas* dergisi tasavvufu eleştirmiş, *Ribat* dergisi tasavvufa karşı tarafsız bir tutum sergilemiş, *İslam* dergisi ise tasavvuf adına çıkmış bir dergidir.

3.5. İktibas Dergisi

İktibas dergisi, 1 Ocak 1981’de Ercümen Özkân’ın (1938-1995) kuruculuğu ve sahipliğinde yayın hayatına başlamıştır. Aynı zamanda başyazarı Ercümen Özkân olan *İktibas* dergisi 1981-2016 yılları arasında basılmıştır. Ankara’da basılan derginin toplam 456 sayısı yayınlanmıştır.

Türkiye’de 12 Eylül 1980 darbesinden üç ay sonra yayımlanmaya başlayan derginin politik bir tarafı da vardır. Lakin bu yönü sadece alıntı yaparak ifade ettiği için ilk dönemde büyük bir tepkiyle karşılaşmamıştır. Radikal İslâmî hareket dendiğinde akla ilk gelen isimler arasında derginin sahibi ve başyazarı Ercümen Özkân yer almaktadır. Özkân’ın İslâmcı düşünce hareketinde kendine özgü bir yeri vardır. Yazılarında Türkiye’nin mevcut şekliyle temel amacı İslâm’ı yok etmek yönünde olan Batı’nın bir maşası haline getirildiğinden söz etmektedir.⁴⁵

İktibas’ın kurulduğu dönemden itibaren üç ana düşüncesi öne çıkmaktadır. Bunlarda ilki İslam dininin kişisel ve toplumsal olmakla kalmayıp siyasi de olduğunu savunarak hayatın her cihetinde var olan bir olgu olduğunu ifade etmektedirler. İkinci olarak bir Müslüman’ın dinini tam anlamıyla yaşaması için dünyayı tanıması gerektiği vurgulanmaktadır. Derginin öne çıkan üçüncü temel düşüncesi ise bir olayı hakkıyla değerlendirebilmek için farklı açılardan bakmanın olmazsa olmaz olduğudur.⁴⁶

Dergi, çeşitli gazete ve dergilerden alıntılanmış yazılardan oluşmakta ayrıca önemli yazarlar tarafından yazılmış alıntı olmayan fıkra, deneme, şiir türünde yazıları da

⁴⁵ Alev Erkilet, *Orta Doğu’da Modernleşme ve İslami Hareketler* (Ankara: Hece Yayınları, 2010), 154.

⁴⁶ Ayşe Ayten Bakacak, *İktibas, ‘‘Bir Başka Hayata Karşı’’ 1980 Sonrası İslamcı Dergilerde Meseleler, Kavramlar ve İsimler* II. 248.

kapsamaktadır. Başlangıçta iki haftada bir yayınlanmaya başlayan dergi, Ocak 1985 tarihli doksan yedinci sayısından itibaren aylık periyotlarla yayınlanmaya devam etmiştir. “fikir verir” sloganını, Mart 1990 tarihli yüz otuz beşinci sayısından itibaren benimseyen dergi, Ocak 1997 tarihli yüz elli yedinci sayısından itibaren “fikir veren dergi” sloganıyla yayınlanmaya devam etmiş ve yüz doksan altıncı sayısından itibaren önceki sloganına geri dönmüştür. Dergi, uzun zaman boyunca farklı süreçlerden geçen İslâmî entelektüel tartışmaların gözlemlenebileceği zengin ve kıymetli bir kaynaktır. Adalet, medeniyet, nizam kavramlarına ait önemli tartışmaların yapıldığı dergide, modern çağda aidiyet, dinî yaşam, kimlik, kadın gibi konulardan da sıkça bahsedilmiştir.⁴⁷ Derginin sahibi ve başyazarı Ercümen Özkan’ın kaleme aldığı yazılar ve ele alınan konular göz önüne alındığında *İktibas*’ın tasavvufu tenkit ettiği açıkça görülmektedir. Eleştirmenin ötesinde dergiye göre tasavvuf başka bir din olarak tanımlanmaktadır. Çalışmanın son bölümünde derginin tasavvufa karşı sergilediği tutum daha ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

3.6. Ribat Dergisi

Konya’da yayımlanmaya başlayan *Ribat* dergisi, 1982-2016 yılları arasında Abdullah Büyük’ün önderliğinde çıkmıştır. Sloganı *Aylık İslâmî Dergi* olan dergi, 408 adet yayımlanmıştır. Uzun soluklu olan *Ribat* dergisi yayım hayatına halen devam etmektedir. Yayımcısı/Dergi Sahibi Halis Nükte, yazı işleri müdürü Hanifi Arslan’dır. *Ribat* dergisi, İslâmâ yayımcılık içerisinde önemli bir yere sahip olmasını 12 Eylül sonrasında İslâmî camiada kıpırdanışı ilk başlatan yayın organı olmasına borçludur. Dergi, *Ailenin Tüm Fertlerine Bir Mektep* sloganıyla yola çıkmış, bu sloganın her kelimesinin altyapısını gerekli şekilde doldurabilmek amacı içinde olmuş ve adeta bir okul görevi görmüştür. Yazı işleri müdürü, dördüncü sayıda Veyis Ersöz, on dördüncü sayıda S. Mehmet Buğa, otuzuncu sayıda Erdoğan İşbitirici, altmış birinci sayıdan itibaren derginin sahibi ve yazı işleri müdürü Abdullah Büyük olmuştur. Yüz kırk birinci sayıdan itibaren Hüseyin Türkmen, yüz altmış ikinci sayıdan itibaren Halis Nükte olarak derginin sahibi ve yazı işleri müdürü değişmiştir. Üç yüz kırk altıncı sayıda derginin yazı işleri müdürü Musa Gün, Sahibi ise İsmail Kayahan olarak değişmiştir.⁴⁸ Derginin kurucusu ve başyazarı Abdullah Büyük’ün yazılarından, dergide işlenen konulardan ve derginin şuan ki temsilcileriyle yapılan görüşmelerden

⁴⁷ “İktibas - İDP - İslamcı Dergiler Projesi” (Erişim 10 Ocak 2022).

⁴⁸ “Ribat - İDP - İslamcı Dergiler Projesi” (Erişim 10 Ocak 2022).

hareketle *Ribat* dergisinin kendisini İslami dergi olarak tanımladığı anlaşılmaktadır. Ayrıca dergide tasavvufia ilgili yayımlanan yazılarda bu ilmin hem takdir edildiği hem de bazı yönlerinin tenkit edildiği görölmektedir. Tasavvufa karşı tarafsız bir tutum sergilemesi hasebiyle çalışmada *Ribat* dergisi tercih edilmiştir.

3.7. İslâm Dergisi

Ankara Üniversitesi İlahiyat Faköltei öğretim üyelerinden ve İskenderpaşa Cemaatinin şeyhi M. Zahid Kotku'nun (ö.1980) damadı olan M. Esad Coşan (1938-2001) Müslömanların eğitim ve öğretimini en önemli konu olarak kabul etmiş ve toplumun geniş kesiminin bu yönden eğitilmesi amacıyla İslâm dergisini çıkarmıştır. Derginin başyazarı *Halil Necatioğlu* müstear ismiyle Coşan tarafından yazılmıştır. Kısa süre içerisinde költür, ilim ve irfan mektebi haline gelen dergi kısa süre içerisinde büyük bir rağbet görmüştür.⁴⁹

12 Eylül 1980 sonrası Müslömanların yeniden uyanışa geçip kendilerine gelmelerini temsil eden en önemli dergilerden biri olan İslâm dergisi Eylül 1983 tarihinde yayımlanmaya başlamıştır. Türkiye'de sıkıyönetim devam ederken yayın hayatına atılan dergi İslami hassasiyeti olan bütün Müslömanlara hitap etmeyi amaçlamıştır. Bu nedenle de çıkışından itibaren büyük bir ilgi görmüş ve tirajı dönemin şartlarına göre oldukça yüksektir.⁵⁰ Aylık olarak Eylül 1983'te yayın hayatına başlayan dergi Haziran 1998'e kadar 15 yıl boyunca Türkiye'de yayın hayatını sürdürmüştür. Derginin kurucusu ve başyazarı M.Esad Coşan'ın görüşleri ve dergide yayımlanan yazılardan hareketle *İslam* dergisinin tasavvuf adına çıkmış bir dergi olduğu gözlemlenmektedir. Dergiye göre tasavvufun kaynağı Kur'an ve sünnettir. Son bölümde daha ayrıntılı incelenecek olan dergi tasavvufa körü körüne bir taraf olmamış bu ilim adın yapılan yanlışların düzeltilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Dergileri kısaca tanıttıktan sonra bu dergilerde ortak olarak en çok kullanılan tasavvuf kavramları incelenmiştir. Adı zikredilen bu dergilerde tasavvuf, tarikat, cemaat, şeyh, rabita, tevessöl/şefa'at kavramları ön plana çıkmaktadır. Çalışmanın devam eden bölümünde bu kavramlar tanıtıldıktan sonra kavramların dergilerde ele alınış biçimleri

⁴⁹ Muhammed Zahid Erkaya, *Mahmud Esad Coşan'ın Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2014), 51.

⁵⁰ Yusuf Turan Günaydın, "1980 Sonrası İslamcı Dergilerde Meseleler, Kavramlar ve İsimler", *Bir Başka Hayata Karşı*, ed. Lütfi Sunar (Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Költür Yayınları, 2019), 4/47.

ortaya kanacaktır. Rabıta ve teveşşöl/şefaät konularının dergilerde diğör kavramlara göre daha az yazı ihtiva etmesi hasebiyle ifade edilen iki kavram hakkında daha az örneğö yer verilmiştir. Dinî muhtevalı dergilerin 1980 yılından sonra büyük bir artış göstermiştir. Akabinde 2000’li yılların başında da dijitalleşmeyle birlikte matbu dergi tirajlarında büyük bir düşüş yaşanmıştır. Bu nedenle ele alınacak olan dergilerin 1980-2000 yılları arasındaki sayılarından hareketle çalışma sürdürölmüştür. Çalışmanın bu yıllar arasında sürdürölmesinin bir diğör sebebi *İslam* dergisinin 1999 yılında yayın hayatına veda etmesidir. Bu nedenle *İktibas* ve *Ribat* dergilerinin 2000 yılına kadar olan sayılarından hareketle çalışma sürdürölmüştür.

4. ÇALIŞMADA KULLANILAN DERGİLERDE ÖNE ÇIKAN KAVRAMLAR

Araştırmada kullanılan *İslâm*, *İktibas* ve *Ribat* dergilerinde öne çıkan altı kavram üzerinde durulmaktadır. Bunlar; tasavvuf, tarikat, cemaat, şeyh, rabita ve tevessül/şefaath kavramlarıdır. Öncelikle adı geçen kavramların tanımı yapılacak akabinde ise zikredilen dergilerde bu kavramların ele alınış şekli ortaya konulacaktır. Rabita ve tevessül/şefaath kavramları hakkında diğer kavramlara göre daha az yazı olması hasebiyle bu başlık altında daha az örneğe yer verilecektir. 1980-2000 yılları arasındaki sayıları incelenen dergilerde öne çıkan tasavvuf kavramlarını gösteren tablo aşağıdaki gibidir. Bu veriler dinî muhtevalı dergileri arşivleyen “İslâmcı Dergiler Projesi” isimli çalışmadan elde edilmiştir.

Tablo 4.1. İslam, İktibas ve Ribat Dergilerinde Öne Çıkan Kavramlar

	Tasavvuf	Tarîkat	Cemaat	Şeyh	Rabita	Tevessül/Şefaath
İslam	178	68	38	49	5	7
İktibas	109	79	82	80	19	17
Ribat	57	19	119	42	3	20

4.1. Tasavvuf

Pek çok tarifi olan tasavvuf, İslâm’ın açık ve gizli hükümleri çerçevesinde yaşanan manevî ve derunî hayat tarzını ifade etmektedir. Ebû Nuaym el-İsfahânî (ö. 430/1038) tasavvuf kavramının safâ-vefâ kelimelerinin birleşiminden geldiğini söylemekle birlikte zâhidlerin yiyecek olarak kullandıkları çöl bitkisi olan sufânen ve kendisini Kâbe hizmetine adan kabilenin adı olan Sûfe’den türetilmiş olma ihtimalini öne sürmüştür. Ayrıca ucuz bir kıyafet sayıldığı için gurura yol açmayan yün elbise anlamına gelen sûf kelimesinden türetilmiş olabileceğini de ifade etmektedir.⁵¹

⁵¹ Ebu Nuaym Ahmed b. Abdullah el-İsfahânî, *Hilyetü’l-Evliyâ ve Tabakâtü’l-Esfîyâ* (Beyrutü: Dâru Kutûbi’l-İlmiyye, 1988), 17-28.

Abdülkerîm Kuşeyrî (ö. 465/1072) ise “tasavvuf” ve “sûfî” kelimelerinin Arapça bir kökten türetilmediğini ve bu kavramların lâkab olarak kullanıldığı görüşünün daha doğru olacağını söyler.⁵² Ona göre Hz. Muhammed’in sohbetinde bulunanlara “sahabe”, sahabenin sohbetinde bulunanlara tabiin, tabiinin sohbetinde bulunanlara “tebeu’t-tabiin” denilmektedir. Sonrasında zamanla ortaya çıkan bid’atlara karşı Ehl-i Sünnet seçkinlerinin daima Allah’la birlikte olma ve gafil olmaktan sakınma gayretlerine II. (VIII.) yüzyıldan itibaren tasavvuf denilmiştir.⁵³

Bazı sufiler tasavvufu farklı mertebelere göre tarif etmiştir. Buna göre, ilim mertebesinde tasavvuf; kalbin bulanıklıktan temizlenmesi, yaratılmışlara karşı güzel muamelede bulunmak ve dinî konularda Hz. Muhammed’e uymaktır. Hakikat mertebesinde tasavvuf; mülkün yokluğu, sıfatlara köle olmaktan kurtuluş ve yaratan ile yetinebilmektir. Hak diliyle tasavvuf ise yaratanın insanları sıfatlarından arındırması, böylece onlara sufi niteliğini kazandırmasıdır.⁵⁴

Tasavvuf kelimesi kökeni hakkındaki tartışmalar bu kavram hakkında genel kanı oluşturmamış bir kavram olarak görülmektedir. Her ne kadar bu kavram hakkında yapılmış belli bir tanımlama mevcut ise de bu tanımla ifade eden kişinin yaşadığı hal ve girdiği makamlara nispet edilen tanımlamalardan oluşmaktadır. Bundan dolayı kişisel tanımlardan hareketle genel bir tanım yapmak ve ortak paydada ifade etmek pek mümkün görülmemektedir.

Bu kelimenin kökeni hakkında “Sofa”, “Sophia”, “Sûf(‘yün), “Ehl-i Sûffe”⁵⁵, “Sâf”, “Sufetu’l-Kafâ”, gibi birçok kavram ile ilişkilendirilse de Kuşeyrî (ö. 465/1072) bu kavram için kavramın ötesinde bir sıfat, ilm, ma’rifet ve ahlak gibi durumlar nezdinde algılamayı mümkün görmektedir. O, bu husus için kelimenin türetilmesinden de öte mâna aleminde geldiği karşılığı önemsemektedir.⁵⁶ Klasik kaynaklarda Cüneyd el-Bağdadî (ö. 297/909) “Tasavvuf sulhu olmayan savaştır.” ve “Tasavvuf, Hakk’ın seni senden gidermesi ve kendisiyle ihya etmesidir.” diyerek tasavvufun asıl gayesinin hakikati tam manasıyla

⁵² Abdülkerîm b. Hevâzin Kuşeyrî, *er-Risaletü’l Kuşeyriyye fi İlmi’l-Tasavvuf* (Beyrut: Daru’l Hayr, 1995), 2/550.

⁵³ Abdülkerîm b. Hevâzin Kuşeyrî, *er-Risaletü’l Kuşeyriyye fi İlmi’l-Tasavvuf*, 2/52-53.

⁵⁴ Ebû Nasr Ali b. Muhammed es-Serrac, *El-Lüma*, çev. H. Kâmil Yılmaz (İstanbul: Erkam Yayınları, 2016), 48.

⁵⁵ Dilaver Selvi, *Kuşeyri Risalesi* (İstanbul: Semerkant Yayınları, 2017), 527.

⁵⁶ Dilaver Selvi, *Kuşeyri Risalesi*, 527.

idrakine işaret etmektedir.⁵⁷ Ebu'l-Hüseyin en-Nûrî (ö. 295/908) “tasavvuf hakkın ahlakıyla ahlaklanma” ifadesiyle tasavvufu ahlak ilmi olarak ele alırken,⁵⁸ İmam Gazzâlî (ö.505/1111), tasavvufu kalbin hakikate bağlı olup kişinin dünyadan uzaklaşması olarak tanımlamıştır.⁵⁹

Tasavvuf yolunda ikamet eden herhangi sûfînin tasavvuf kavramı hakkında aralarında irtibat kurmaksızın birden fazla tarif zikretmektedir. Ortaya çıkan bu durumun sebebinin sûfînin “ibnû'l-vakt” olmasına indirgeyen Afîfî (ö. 1172/1758), bu zaman dilimi içerisinde tasavvuf ehline galip gelen “hâl”in tesirinde konuşması olduğunu zikretmektedir. Bundan dolayı Afîfî, Zünnûn-i Mısırî'nin tasavvuf hakkında genellikle mârifet ekseninde konuşması, Beyâzîd-i Bestâmî'nin fenâ ve fenâ halleriyle ilişkilendirmesi, Rabiâtü'l-Adeviyye'nin muhabbet ağırlıklı olması, Şakîk-i Belhî'nin tevekkül'ü ön plana çıkaran tarifi, Cüneyd-i Bağdâdî'nin ise ağırlıklı olarak tevhit üzerinde durmasını ibnû'l-vakte indirgemektedir.⁶⁰

Kelime kökeni “yün” manasına gelen Arapça “suf” kelimesinden türeyen tasavvuf zahitlerin yünden yapılmış kıyafetlerine atfen bu şekilde isimlendirilir. Kelimenin kökeni Yunanca “sophos yani “bilgelik” kelimesi olduğunu ya da kelimenin Arapça “safa” yani saflık kelimesinden türetildiğini ifade edenler de vardır. Bazı erken dönem müellifleri, sufilerin Hz. Muhammed'in (sav) yanında züht ve ibadet içinde hayatını sürdüren *Ehl-i Suffe*'nin halefleri olduklarını, bu sebeple bu isimle anıldıklarını iddia etmektedir. Mistisizme uzak ya da ona düşman olan Müslümanlar, tasavvufun kelime olarak Kur'an-ı Kerim'de geçmediği için İslâmî olamayacağını savunmaktadır. Onlara göre Allah'a yakınlaşmak için yanlış yaklaşımlardan oluşan tasavvuf, gerçek İslâm'la bağdaşmayan pek çok geleneğin oluşmasına da sebebiyet vermiştir. Bu düşünce tarzı özellikle Suudi Arabistan'da ve Kuzey Afrika ile Pakistan'daki İslâmcı gruplar arasında yaygındır.⁶¹

Tasavvufa dair yazılan ilk eserlerde sûfî kelimesinin bir unvan biçiminde ortaya çıkışı ve kökeni üzerinde durulduğu halde tasavvuf kelimesinin nasıl türetildiği konusuna bir iki müellif dışında değinilmemiştir. Bu konuyu ele alan sûfîlerden Ebû Nuaym el-İsfahânî

⁵⁷ Mahir İz, *Tasavvuf* (İstanbul: Rahle Yayınları, 1969), 40; Dilaver Selvi, *Kuşeyri Risalesi*, 529.

⁵⁸ Mahir İz, *Tasavvuf*, 34.

⁵⁹ Mahir İz, *Tasavvuf*, 54.

⁶⁰ Ebu'l Ala Afîfî, *Tasavvuf “İslam'da Manevi Hayat”* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2018), 39-40.

⁶¹ Annemarie Schimmel, *Tasavvuf Notları* (İstanbul: Sufi Yayınları, 2018), 17.

(ö. 430/1038) tasavvufun safâ ve vefâ kelimelerinin birleşiminden geldiğini, bunun yanında zâhidlerin yedikleri çöl bitkisi olan sufânenen, kendisini Kâbe hizmetine adayan kabilenin adı Sûfe'den, Hakk'a boyun eğenlerin uzattıkları *sûfetü'l-kafâ* (ense saçı) terkindeki sûfedesn yahut ucuz bir giyecek sayıldığı için gurura yol açmayan sûftan (yün elbise) türetilmiş olabileceğini belirtir. Abdülkerîm el-Kuşeyrî (ö. 465/1072) ise tasavvufun Arapça bir kökten gelmediğini söyler.⁶²

Tasavvuf kelimesinin kökeni ile ilgili olarak ilk dönem mutasavvıflar tarafından görüş birliği sağlanamamıştır. Bu kavramın kökü *sûfî* kelimesinden gelmektedir. Tasavvuf ve sufi kavramlarından ilk bahsedenlerden biri hicret'ten yüz on yıl sonra vefat eden ve tabiinden olan Hasan-ı Basrî (ö. 1110/728)'dir. Ebû Nasr Serrâc (ö. 378/988), *el-Lüma*'sında bu konuyu şöyle aktarmıştır: “Sûfî kelimesi Hasan Basrî'nin zamanında biliniyordu. Hasan Basrî, Allah Rasûlü'nün (s.a.s.) ashâbından bazı kimselerle görüşmüş bir tâbî'dir. Rivayete göre o, şöyle demiştir: ‘Mekke’de tavaf sırasında bir sûfî gördüm ve ona bir şeyler vermekistedim, fakat o, bunu almadı ve: Benim yanımda dört çeyrek dinar var, yanımdaki bana kâfi, dedi”.⁶³Tarihçi İbn Haldûn'a (ö. 808/1406) göre İslâm deneyiminin önemli bir parçası olan tasavvuf, sonradan ortaya çıkmış bir ilim olarak temel amacı insanın ahlâkî tekâmülü, kalbin temizlenmesi, ibadetlerin amacına uygun olarak yerine getirilmesi ve onlardan alınan hazzın arttırılması amacını taşımıştır. Tasavvuf, mâsivâ ile kalbî râbitayı kesmektir.⁶⁴

Tasavvuf İslâm'ın özü ve özeti mesabesinde olup insanı nebevi ahlaka erdirmeyi ve bu suretle dünya ve ahiret saadetine ulaştırarak kâmil insan yetiştirmeye gaye edinen bir ilim ve bir kurumdur. Tasavvufun hedefi insanı kötü ahlaktan, çirkin vasıflardan uzaklaştırarak güzel huylarla bezemektedir. Bir başka ifadeyle Müslüman'a Allah ve Resul'ünün ahlakını benimseterek ebedi saadeti sağlamaktır. Tasavvuf, dini ilimler arasında fıkıh, kelam ve tefsir ile hadisin iç anlamı; yani batini yönüdür. Aslında bakıldığında dini emirlerin bir dış boyutu, zahiri yönü; bir de iç boyutu, manevî ve ruhani yönü vardır. Tasavvuf aslında insanlara işte bu manevî ve Bâtınî farz ve yasakları öğreten, kalp ve gönül âlemini merkeze alan, suretten çok sireti önemseyen bir disiplindir.⁶⁵ İnsanı her anında Allah'ın huzurunda bulunduğu bilincine ulaştıran tasavvuf, ibadetleri bu şuurla yapmayı tavsiye eden bir hayat tarzıdır.

⁶² Reşat Öngören, “Tasavvuf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 2011).

⁶³ Ebû Nasr Ali b. Muhammed es-Serrac, *El-Lüma*, 22.

⁶⁴ İbn Haldun, *Tasavvufun Mahiyeti Şifâî's-Sail*, ed. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1998), 6.

⁶⁵ H. Kâmil Yılmaz, “Çare Kendine Yoğunlaşmakta Değil Kendini Aşmakta”, *Altınoluk Dergisi* 391 (ts.), 6.

İnsanın iki yönlü bir varlık olduğunu hatırdan çıkarmayan bu disiplinin kişilik eğitiminde güzel ahlak ön plandadır.⁶⁶

Tasavvuf kavramlarıyla ilgili pek çok çalışma yapan Mahmut Esad Erkaya'ya göre tasavvuf klasiklerinde yer alan tasavvufî kavramların yarıya yakını Kur'an kaynaklıdır. Yazara göre ayetlerin zahir anlamlarıyla, müfessirlerin kanaatleri bu kavramların kaynağının Kur'an-ı Kerim olduğunu göstermektedir. Ayrıca Erkaya, tasavvufun Kur'an kaynaklı bir ilim olabilmesi için her kavramının Kur'an'da bulunmasının gerekmediğini ifade etmektedir. Kendine ait bir eğitim metodu bulunan bu ilmin kendine özgü birtakım kavramlarının olması gayet doğal görülmüştür. Ayrıca yazara göre tasavvufa ait bazı kavramların İslam dışı mistik kültürlerde olması ihtimal dahilindedir. Buradan hareket ederek bu ilmi reddetmek yeterli bir sebep değildir. Ayrıca müellife göre tasavvuf farklı yabancı kültürlerden etkilenmiş olsa dahi Kur'an'ın temel ilkeleriyle bağdaşan kavramların İslam dışı olarak nitelendirilmesi yanlıştır. Yani yazara göre tasavvufun İslami olup olmadığı farklı kültürlerden hareketle değil Kur'an merkezinde incelenerek belirlenmelidir.⁶⁷

1980-2000 yılları arasındaki sayıları incelenen dergilerin tasavvuf kavramı ile ilgili başlıkları gösteren tablo aşağıdaki gibidir. Bu veriler dinî muhtevalı dergileri arşivleyen "İslâmcı Dergiler Projesi" isimli çalışmadan elde edilmiştir.

Tablo 4.2. İktibas, Ribat ve İslam Dergilerinde Tasavvuf Hakkındaki Yazıların Yıllara Göre Dağılımı

	İktibas	Ribat	İslam
1981	-	-	-
1982	-	-	-
1983	1	2	4
1984	4	8	4
1985	2	-	5
1986	7	3	18
1987	5	2	4
1988	-	1	4
1989	-	5	6
1990	4	-	15
1991	3	1	21
1992	3	-	20

⁶⁶ Ömer Yılmaz, *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2019), 41.

⁶⁷ Mahmud Esad Erkaya, *Kur'an Kaynaklı Tasavvuf Kavramları* (Ankara: Otto Yayınları, 2017), 394-395.

Tablo 4.2. (devamı)İktibas, Ribat ve İslam Dergilerinde Tasavvuf Hakkındaki Yazıların Yıllara Göre Dağılımı

1993	15	1	20
1994	10	-	16
1995	2	1	12
1996	5	1	18
1997	10	-	7
1998	2	2	3
1999	-	1	1
2000	-	2	-

4.1.1. İslam Dergisinde Tasavvuf

Şimdi de tasavvufa müspet yaklaşım içerisinde olan İslâm dergisinde bu kavramın nasıl değerlendirildiğine bakılacaktır. İslam dergisinin 1999 yılına kadar olan sayılarında toplam 178 tane tasavvuf adına kaleme alınmış yazı yer almaktadır.

Derginin ilk yazısı Halil Necatioğlu mahlasını kullanan M. Esad Coşan’a aittir. Yazara göre İslâm’a ve tasavvufa karşı gerek dünyada gerekse Türkiye’de büyük bir temayül bulunmaktadır. Bu sebepten ötürü Müslümanlar tarafından din iyi temsil edilerek insanlığa en doğru şekilde tebliğ edilmelidir. Ayrıca bu dergiyi alanında uzman, kıymetli, sözü muteber ilim adamları ile birlikte bir kültür, ilim ve irfan mektebi haline getirmek amaçlanmıştır.⁶⁸

Esad Coşan, derginin devam eden sayılarında tasavvufun ahlak ve terbiye ilmi olduğunu vurgulamıştır. O’na göre bu ilim Allah’ı bilip rızasına uygun kulluk etmekle beraber İslâm’ın özü ve hakikatidir. Yazara göre bu nedenle Türkiye’de, Amerika’da ve Avrupa’da tasavvuf büyük bir ilgi görmektedir.⁶⁹

Derginin 1984 yılında tasavvufla ilgili yazı yayınlayan ilk müellif Sedat Ayar’dır. Yazara göre İslâm dünyasında ilmi gruplaşmalar başladığı andan itibaren her ilim dalı kendi eserlerini ortaya koyarak ekollerini geliştirmiştir. Bu ilimler arasında en oturaklı ekol tasavvuftur. İnsanlarda var olan Hakk’a yönelme arzusu kısa zamanda Müslümanların gönlünü zenginleştirmiştir. Ayar’a göre, mutasavvıflar diğer İslâmî ekollerle asla

⁶⁸ Halil Necatioğlu, “Gayemiz”, *İslam Aylık Mecmua* 1/ (1983), 2.

⁶⁹ Halil Necatioğlu, “Tasavvufun Aslı”, *İslam Aylık Mecmua* 4/ (1983), 2.

çelişmemiştir. Fıkıh, Tefsir, Hadis, Kelam ekolleri şer’i hayat ile ilgili açıklamalar yaparken tasavvuf bu yolda yürüyenlerin seyrini kolaylaştıracak yöntemler ortaya koymaktadır.⁷⁰

Aynı yıl derginin ilerleyen sayılarında Fehmi Kuyumcu ile tasavvuf hakkında bir röportaj gerçekleştirilmiştir. O’na göre tasavvuf, Hz. Adem’de itibaren var olan bir sistemdir. Her peygamberin hayatında tasavvufi bir yaşantıdan kesitler görülmektedir. Bununla birlikte bedeviyi sahabe, zalimi adil, gafili arif yapan terbiye sisteminin adı tasavvuftur.⁷¹

Derginin devam eden sayılarında Mehmet Zahid Kotku’ya (ö. 1980) ait bir sohbet yayınlanmıştır. Tasavvufun ancak erbabı olan bir zata hizmet ederek öğrenilebileceği vurgusu yapılan yazıda ehil kişilerin ender olduğu da ifade edilmiştir. Ehil olmayan insanlara hizmet etmenin emeklerin boşa gitmesi anlamına geldiği ifade edilirken, yazıda kâmil müşitlerden alınan derslerin hakkıyla ifa edilmesi gerektiği de vurgulanmıştır. Çünkü yazıdan hareketle kemale ermek isteyen bu işin ehline tabi olmadan öğrenemez. Nefsi tezkiye edebilmek de canla başla çabalamak neticesinde mümkün olur.⁷²

1986 yılında yayınlanan bir sayıda Mehmed Emin Er (ö.2013) ile röportaj yapılmıştır. Yazıya göre Allah’a zahiren ve batinen kulluk yapabilmenin adı olan tasavvuf sahabîlerin ve velilerin yoludur. Ayrıca ruhsattan sakınıp azimetle amel edebilmektir. Sahabe ve tabiin zamanında ilimlerin kalplerde yaşanması hasebiyle o dönemlerde zahir ve batın ayrımı olmadığını vurgulayan yazar bu ilmin dış menşeli olduğu fikrine karşı çıkmaktadır. Çünkü Kur’an’ın ve sünnetin emrettiği yaşama biçimi zaten tasavvufu anlatmaktadır.⁷³ Ayrıca yazara göre takva, ihlas, ihsan, huşu gibi emirleri hayatına aktarmaya titizlik gösteren Müslümanlara tasavvufun Kur’an’da yer almadığını söylemek doğru değildir.⁷⁴

Aynı senenin devam eden diğer sayısında Prof. Hamid Algar’ın tasavvuf hakkında bir yazısı yayınlanmıştır. Yazıda tasavvufun Kur’an ve sünnet ışığında ortaya çıktığı ifade edilirken oryantalistlerin tasavvufa farklı din ve kültürlerden etkilenerak safiyetini kaybettiği

⁷⁰ Sedat Ayar, “Ya Onlar Olmasaydı”, *İslam Aylık Mecmua* 6/ (1984), 3.

⁷¹ Fehmi Kuru, “Bir Kuyumcu ile Bir Soru Bir Cevap”, *İslam Aylık Mecmua* 10/ (1984), 59.

⁷² Mehmet Zahid Kotku, “Cuma Sohbeti: İyi İnsan Olmanın Yolu”, *İslam Aylık Mecmua* 23/ (1985), 59.

⁷³ M. Emin Er, “İslam Fıkında Tasavvufun Yeri”, *İslam Dergisi* 31/ (1986), 50-51.

⁷⁴ M. Emin Er, “İslam Fıkında Tasavvufun Yeri”, 52.

iddiası reddedilmiştir. Bunun üzerine tasavvufun içerisinde yanlış değerlendirmede bulunan bazı aşırı uç grupların hataları genelleme yapılarak eleştirilmektedir. Yazara göre tasavvufa yöneltilen eleştirilerin iki ortak özelliği vardır. Birincisi bu ilmin teferruat arz eden bazı konularının genelleştirilmesi ve birtakım hataları olan tarikatlardan yola çıkılarak bu yolun yanlış olduğunu iddia etmeye çalışmaktır. İkincisi tasavvufun kendi içindeki tutarlılığını kaybettiğinden yola çıkılarak yok olmaya yüz tuttuğunu vurgulamaktır. Halbuki yazara göre her zaman canlı bir sistem olarak varlığını sürdüren tasavvufu gerçekten anlayabilmek için yakından araştırılması gerekmektedir.⁷⁵

Mehmed Zahid Kotku'nun altıncı vefat yıldönümünde dergide muhtelif kişilerle röportajlar gerçekleştirilmiştir. Lütfi Doğan, Mehmed Zahid Kotku'nun fazilet örneği cömertlik, ilim, hilm vb. sıfatlarla donatılmış bir insan olduğunu vurgulamıştır. Ardından tasavvuf ile ilgili görüşlerini beyan etmiştir. O'na göre tasavvuf, ilim ve ameldir. İlim ve amelden kasıt kalbini ve ruhunu arındırıp Allah'ın razı olduğu vasıflarla süslemesidir. Yani ilme uygun ameller ortaya koyabilmektir. Ayrıca yazara göre tasavvuf denildiğinde anlaşılması gereken bu yolun büyüklerini rehber edinerek iç muhasebeyle birlikte her gün iyilik ve kemalat yolunda yürüyebilmektir. Bununla beraber insanlar tasavvufi yaşantı için bir ömür ciddi çalışarak Allah'ın sevdiklerinin sevilmesi, sevmediklerinden uzak kalınması gerektiğini anladığı takdirde milyonlarca insanın vücudun organları gibi birbirine bağladığı görülecektir.⁷⁶

Halil Necatioğlu derginin devam eden sayılarında tasavvufu Hz. Muhammed'in hayatını yaşama gayreti, şeriatın hayata uygulanma özlemi, dini emirlerin ihlasla edası ve iman esaslarının sineye sindirilmesi şeklinde tanımlamıştır. O'na göre İslam'ın aslı, ruhu ve özü olan tasavvuf, laf değil iş, kal değil haldir.⁷⁷

İrfan Gündüz'e göre ise tasavvufun emrettiği Hakk'la beraber olma hali toplumdan soyutlanarak bir lokma bir hırka ile yetinip yokluğu kulübede aramak değildir. Gerçek inziva hali Allah'la baş başa olarak gönülde bulunan ve dünyaya meyleden düşkünlüklerden kurtulmaktır. Yazara göre tasavvufi yaşantıda Allah'tan uzaklaştıracak olan şeyleri terk edip

⁷⁵ Hamid Algar, "Tasavvufun Hakikati ve Tasavvufta Silsile", *İslam Aylık Mecmua* 33/ (1986), 49.

⁷⁶ Lütfi Doğan, "Bu İnsanlar Allah'ın Bir Lütfudur", *İslam Aylık Mecmua* 39/ (1986), 49.

⁷⁷ Halil Necatioğlu, "Tasavvuf ve Ramazan", *İslam Aylık Mecmua* 45 (1987), 6.

bütün insani görevleri yerine getirerek her an Rabbine kavuşacakmış gibi bir şuurda olmak gerekmektedir.⁷⁸

Yazar bir başka sayıda kulun Allah’la olan beraberliğini sürekli hale getirmek isteyen tasavvufun, kaynağını Kur’an’dan ve Hz. Muhammed’in sünnetinden aldığını ifade etmiştir. Yazara göre İslam’da vurgulanan masivadan yüz çevirmek, Allah’ı anmak, tefekkür etmek gibi ilkeler Hz. Muhammed’de görülen deruni hayatı müminlere adapte etmeye çalışan tasavvuf ile büyük bir benzerlik içerisindedir.

Mart 1992 yılında M. Esad Coşan tasavvufu çok sevimli bir şeri ilim olarak tanımlamaktadır. O’na göre tasavvuf olmadan imanın tadını duymak, İslam’ın özünü, ruhunu, mahiyetini kavramak imkansıza yakındır. Çünkü Kur’an ahlakı olan tasavvuf Hz. Muhammed’in deruni yaşamı ve şeriatın ince adabıdır. Coşan’a göre 20. Yüzyılın stresli, sinirli, gerilimli yaşantısından insanları kurtaracak gerçek mutluluğun ilahi yolu ve anahtarı tasavvuftur.⁷⁹

Ersin Gürdoğan Semerkant’tan Buhara’ya yapmış olduğu bir geziyi kaleme almıştır. Yazara göre Türkler tasavvuf vesilesiyle iman dairesinde sapasağlam durabilmiştir. Ayrıca Tasavvufta yer alan karşılıksız ihsan, dostluk kardeşlik vurgusu, gönlü zenginleştirip ruhu yücelten yolu ve yöntemi sayesinde Orta Asya’da Kafkasya’da, Balkanlar’da, Anadolu’da İslam varlığını böylesine canlı bir şekilde sürdürmüştür. Yani yazara göre tasavvuf bireylere olduğu kadar kitlelere de güç kazandıran zengin bir kaynaktır.⁸⁰

Derginin devam eden sayılarında Akif İnan’a şiir kitabından hareketle şiir ve tasavvuf bağlantısı hakkında bir soru yöneltilmiştir. İnan’a göre tasavvuf, Türk şiir geleneğinde eskiden beri hep var olmuştur. Ayrıca birçok tasavvuf erbabı aynı zamanda şairdir. Bununla birlikte tasavvufla fiilen bağlı olamayan sanatçılar dahi bu alana yakınlık göstermektedir. Yazar 1980 yılından itibaren tasavvufa yöneldiğini ve bu durumun şiirlerine de yansıdığını ifade etmektedir. Ayrıca yazara göre, içerisinde tasavvufi imgelerin yer aldığı şiirler en çok ilgi görenlerdir.⁸¹

⁷⁸ İrfan Gündüz, “Tezkiye ve Tasavvuf”, *İslam Aylık Mecmua* 50 (1987), 23.

⁷⁹ Halil Necatioğlu, “Tasavvuf Hakkında Birkaç Söz”, *İslam Aylık Mecmua* 103 (1992), 7.

⁸⁰ Ersin Gürdoğan, “Gönül Sultanlarının Yurdu Buhara”, *İslam Aylık Mecmua* 106 (1992), 70.

⁸¹ İsmail Tezer, “Akif İnanla Şiir ve Edebiyat Üzerine”, *İslam Aylık Mecmua* 107 (1992), 58.

Doksan iki senesinin son sayısında Necdet Yılmaz tasavvufun bir hal ilmi olduğunu belirterek bu ilmin konuşulmak yerine yaşanması gerektiğini ifade etmiştir. Yazara göre İslam düşünce tarihinde büyük bir yere sahip olan tasavvufun hayata aksettirilebilmesi için rol model olabilecek bir rehber ihtiyacı vardır. Çünkü insanoğlu gördüğünü daha kolay bir şekilde örnek alabilir.⁸²

1993 yılı Nisan ayında Halil Güneç tasavvuf hakkında bir yazı kaleme almıştır. Yazara göre İslam'ın üç ana bölümü vardır. Bunlar; fıkıh, akaid ve tasavvuttur. Güneç'e göre Kur'an ve sünnetin bir bölümü olan tasavvufu inkâr etmek mümkün değildir. Ayrıca tasavvufun mahiyetini inkâr edenler Müslüman olamazlar. Çünkü tasavvufun yedi rüknü vardır. Bunlar; ihlas, zikir, zühd, tevazu, muhabbet, isar ve merhamettir. Zikredilen kavramlar Kur'an ve sünnetle sabittir. Müellife göre tasavvufu inkâr edenler muhtevasını değil ismini reddetmektedir.⁸³

İslâm dergisinde Mustafa Kara ile yapılan röportajda tasavvuf hakkındaki düşünceleri sorulmuştur. Kara'ya göre tasavvuf, İslam medeniyet yelpazesinde vazgeçilemeyecek bir renktir. Ayrıca yazara göre İslâm dininin birçok yönü bulunmaktadır. Dinin akaid yönünü kelim ilmi, hukuk yönünü fıkıh ilmi, ahlak yönünü ise tasavvuf ilmi karşılamaktadır. Yazara göre tasavvufun ihtisas alanı ahlaktır yani gönül terbiyesidir. Sonuç olarak müellife göre diğer alimlerin değişik alanda yaptıkları faaliyetleri, sufiler gönül alanında yapmıştır.⁸⁴

İslâm dergisinin kültür sanat köşesinde Mustafa Miyasoğlu ile yapılan röportaj yayınlanmıştır. Yazara göre millet olarak kültürümüzün büyük bir bölümü tasavvufa bağlıdır. Miyasoğlu'na eserlerin ortaya konma esnasında gelenekten ve kültür mirasından faydalanırken tasavvufun yok sayılması mümkün değildir.⁸⁵

Görüldüğü gibi *İslam* dergisine göre tasavvuf, Kur'an ve sünnette yer alan ahlaki terbiyenin adıdır. Dergide tasavvufun İslam inancına uygun olduğu vurgulanırken dikkat edilmesi gereken hususlara da değinilmiştir. Tasavvufa yapılan tenkitleri de gündemine alan yazıların yayımlandığı dergide Türkiye başta olmak üzere dünyanın çok çeşitli yerlerinde

⁸² Necdet Yılmaz, "Seyyid Ahmed Bedevi ve Bedevilik", *İslam Aylık Mecmua* 112 (1992), 68.

⁸³ Halil Güneç, "Fıkıh Açısından Tasavvuf", *İslam Aylık Mecmua* 116 (1993), 41.

⁸⁴ Coşkun Yılmaz, "Mustafa Kara: Tasavvuf İmanın Tadına Ulaştırır", *İslam Aylık Mecmua* 127 (1994), 76.

⁸⁵ Mustafa Miyasoğlu, "Roman ve Tasavvuf", *İslam Aylık Mecmua* 146 (1995), 74.

tasavvufun izlerine rastlandığı vurgulanmıştır. Ayrıca bu ilme yapılan tenkitlere aşırıya kaçmadan cevaplar verilmiştir. Üslup olarak ayrıştırıcı değil birleştirici bir dil kullanıldığı da görülmektedir. *İslam* dergisinde Tasavvuf adına yapılan yanlışlar kabul edilmeyip ıslah yolunun tercih edilmesinin gerektiği ifade edilmektedir. Şimdi de *İktibas* dergisinin tasavvuf hakkında yayımlanan yazıları incelenecektir.

4.1.2. İktibas Dergisinde Tasavvuf

Tasavvufa karşı menfi bir tutum sergileyen *İktibas* dergisinde Toplam yüz dokuz adet tasavvuf başlığı bulunmaktadır. Derginin 1983 yılında yayımlanan sayısında Millî Gazetede yer alan ve tasavvufu metheden bir yazıya cevap mahiyetinde bir eleştiri kaleme alınmıştır. Yazıya göre İslâmî yaşantıda en önemli olan unsur bilgidir. Fakat tasavvuf ekollerinden herhangi birine bağlı olan Müslümanlar İslâm adına yanlış tutumları benimsemektedir. Filan yere bağlanınca kesin cennetlik olunacağına veya tasavvuf büyüklerinin hatasız ve günahsız olduğunu söyleyenler olmaktadır. Yazıya göre bu görüşlerin temelinde bilgisizlik yatmaktadır. Bu sebepten ötürü insanlar tasavvuf yerine İslâm’a davet edilmelidir.⁸⁶

Dergide Atasoy Müftüoğlu ile yapılan bir söyleşide tasavvuf ile ilgili birtakım tenkitlerde bulunulmuştur. Yazara cihad kavramının tasavvufî akımların etkisiyle gündemden çıkarılması hakkında soru yöneltilmiştir. Soruya cevaben yazar İslam dünyasında unutulmuş cihad kavramının müsebbibinin tasavvuf olduğunu ifade etmiştir. Çünkü yazıya göre, tasavvuf yolunda sadece şefkat, merhamet, hoşgörü işlenmektedir. Ayrıca “Dövene elsiz, sövene dilsiz gerek” düsturu sebebiyle Müslümanlar başlarını kaldırmaya güç yetiremez hale gelmişlerdir. Yine Müftüoğlu’na göre tasavvufun hakikati perdelendiği için İslâm alemi bu hale gelmiştir.⁸⁷ Burada yazarın amacı cihad kavramını açıklamaktır. Soruların bir kısmı tasavvufî eğilimlerin cihad üzerindeki etkilerini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Hüseyin Atay, derginin devam eden yıllarında “vahdet-i vücud” inancı merkezinde tasavvufa dair bir eleştiri yapılmıştır. Yazıya göre, bu görüş İslâm’ın tevhid ilkesine aykırı olmakla birlikte dış menşeli bir inanıştır. Yazar, sofî düşmanı olmadığını, Allah’ın veli

⁸⁶ “Tasavvuf Adına Bazı Yanlış Tutumlar”, *İktibas Dergisi* 3/51 (1983), 6.

⁸⁷ Yaşar Kaplan, “Atasoy Müftüoğlu’yla Bir Söyleşi”, *İktibas Dergisi* 4/79 (1984), 15.

kullarını inkâr etmediğini ifade etmektedir. Devamında ise yine sadece bilgi ile insanların nefislerinin terbiye olamayacağını bu sebeple de tasavvufa ihtiyaç duyulacağını vurgulamaktadır. Ancak yazara göre İslâm dininin temeli olan tevhid ilkesine karşı aklın ve dinin kabul etmeyeceği görüşleri söyleyen kim olursa karşısında durulmalıdır.⁸⁸

Derginin devam eden sayısında Müslümanların dinî hayatını, geçmiş dönemlerden intikal eden birtakım metinlerden hareketle düzenlenmeye çalışması eleştirilmiştir. Yazıya göre eski dönemlerde yazılan birtakım eserler günümüze ışık tutmuyorsa o kaynakları bir tabu haline getirmek yerine rafa kaldırmak daha doğrudur. Bununla birlikte bir tasavvuf önderinin, bir müçtehidin, bir alimin mutlaklaştırılması atalar mirasına bağlı bir dini hayatı doğuracaktır. Burada ifade edilen atalar mirası, Kur'an ve sünneti korumak için gösterilmesi gereken hassasiyetin taassupla birtakım şahısların görüşlerini savunmak için gösterilmesi anlamına gelmektedir. Yazara göre bu tutum içerisinde olan Müslümanların dini, bu şahıslardan ibaret bir hal almaktadır.⁸⁹

Dergide Mehmet Zahit Kotku'nun "Tasavvufî Ahlak" adlı eserinden birtakım yerler alıntılanmıştır. Eserde mürşidin kalp gözünün açık oluşu, şeyhe karşı edepli davranılması ve tam bir teslimiyetle bağlanması gerektiğinden bahsedilmektedir. Yazıya göre Kur'an-ı Kerim insanlara aklederek doğruyu yanlıştan ayırt etmeyi emretmektedir. Buna göre Müslümanlar Allah'ın dini İslam'la dinlenmek istiyorsa yalnızca Allah'ı dost edinerek başkalarını dost edinmemelidir. Yani dergiye göre Allah'tan başkalarının sözlerine haktır diye iman edenler o kişiyi Rab edinmektedir. Allah'tan başkasını Rab edinenlerin hesabı çabucak görülecektir.⁹⁰

Sonraki sayıların birinde Ahmed Eflaki'nin (ö. 761/1360) *Ariflerin Menkıbeleri* adlı eserinden alıntı yapılarak tasavvuf eleştirilmiştir. Yazıya göre vahdet-i vücud düşüncesi küfürle itham edilirken kitapta yer alan şeyh-mürid ilişkisi tenkid edilmiş ve bu konuda şirke düşüldüğü vurgulanmıştır. Sonrasında kitapta yer alan "Derya gibi olanları pislik kirletemez" düsturu haramı helal görmek şeklinde anlaşılmıştır. Sonuçta İslam'da bilgi olarak Kur'an ve sünnet kabul edilirken Tasavvufta rüya ve keşif büyük bir öneme sahip

⁸⁸ Hüseyin Atay, "Vahdet-i Vücut Meselesi", *İktibas Dergisi* 5/105 (1985), 26.

⁸⁹ Yaşar Kaplan, "Atasoy Müftüoğlu'yla Bir Söyleşi", 8.

⁹⁰ "Tasavvufî Ahlak", *İktibas Dergisi* 6/110 (1986), 45.

olan delillerdir. *İktibas*'a göre, Allah'ın kitabı ve Resul'ün sünnetine uyarak sapmaktan kurtulmak mümkündür.⁹¹

Diğer bir sayıda *İktibas*'a gelen mektuplara verilen cevaplar yer almaktadır. Yazıya göre, tevessül şirk, rical'ül gayb ise uydurmadır. İslâm'ın içerisinde yer edinen bu görüşlere karşı uyanık Müslümanlar kendilerini Kur'an'a uyarak muhafaza edebilirler.⁹²

Devam eden sayıların birinde Tevhid kavramı üzerine durulmuştur. Yazıya göre İslam'ın temeli olan tevhid ilkesinden sapmalar meydana gelmiştir. Tasavvufa göre “Lâ M'abûde İllallâh”, “Lâ meşhûde İllallâh”, “Lâ Mevcûde İllallâh” olmak üzere Kelime-i Tevhidin üç çeşidi bulunmaktadır. İlk tevhid avamın, ikinci tevhid havasın, üçüncü tevhid ise havasu'l havasındır. Yazıya göre insanlar sınıflandırılıp tevhidin belli bir derecesine konumlandırılmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta bütün Müslümanları birleştirmesi gereken tevhidin inanç ve düşünce ayrılıklarının vasıtası haline dönüştürülmesidir.⁹³

Yine bir başka sayıda tasavvufun eğitim ilmi sınırlarından saptığı ifade edilmiştir. Dış tesirler neticesinde dinde olmayan inanç, uygulama ve düşüncelerin bu alana katıldığı vurgulanmıştır. Yazıya göre bu alanda bulunan çok büyük bir gedikten bozuk inançlı ve yanlış görüş sahibi insanlar girebilmişlerdir. Tasavvuf sayesinde tarih boyunca birçok insana İslam dini tebliğ edilmiştir. Fakat sonradan eklenen ve dinde yeri olmayan düşünceler faydadan çok zarara yol açmaktadır.⁹⁴

İktibas dergisinde yayımlanan bir yazıda tasavvufun kaynağının Hz. Peygamber'e nispet edildiği bilgisinin yanlış olduğu vurgulanmıştır. Yazıya göre bazı sahabîlerde tasavvufa benzer yönelişlerin Hz. Peygamber tarafından ikaz edilmesi, bu olgunun İslâm'la ilgisinin bulunmadığını göstermektedir. Özellikle İslâm'da bulunan “Lâ ilâhe illallah” ilkesi tasavvufta vahdet-i vücud olarak da bilinen “Lâ Mevcûde İllallah” esasıyla yer değiştirmiştir. Yine dergiye göre bu göstermektedir ki İslâm ayrı tasavvuf ayrı bir dindir. Ayrıca tasavvufta asıl olan batındır. Yani görünmeyen ve bilinmeyene göre hareket etmek esas alınmıştır. Bunun sonucunda haram olan birtakım işler helal sayılabilmektedir. Yazıya göre Mürid

⁹¹ “Menakıbu'l Arifin”, *İktibas Dergisi* 6/113 (1986), 16-17.

⁹² “İktibas'tan Mektuplar”, *İktibas Dergisi* 6/120 (1986), 47.

⁹³ “Tevhid Nedir”, *İktibas Dergisi* 71/123 (1987), 39.

⁹⁴ “Tasavvuf Hakkında Bir Yorum”, *İktibas Dergisi* 7/126 (1987), 37.

mürşidini alkol masasında da görse kalbini bozmamalıdır. Çünkü zahirde böyle görülen mesele batında farklıdır. Bu görüş Kur'an ve Sünnet dışıdır.⁹⁵

Derginin Aralık 1990 yılında yayımlanan bir sayısında Ruşen Çakır'ın *Ayet ve Slogan Türkiye'de İslami Oluşumlar* adlı eserinden alıntı yapılmıştır. Yazara göre Ercümen Özkan tasavvuf düşmanıdır. Çünkü tasavvufun İslâm'a düşman olduğunu düşünmektedir. Devamında yazara göre *İktibas* dergisinde tasavvufun en temel kavramları olan rabita, keramet, vahdet-i vücud, zikir, şeyh vb. hususların İslâm'ın özünden saptırıcı olduğu savunularak okurlara ispat edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca yazıya göre Özkan, İslâm tarihinde önde gelen ve Türkiye'de muteber kabul edilen İbnü'l-Arabî, İmam Gazali, Mevlâna, Bahaeddin Nakşibend gibi mutasavvıfları çok ağır bir diller eleştirmektedir.⁹⁶

Haziran 1991 yılında *İktibas* dergisinde Muhammed Durmuş, Abdulkakim Arvasi'ye ait olan *Rabita-ı Şerife* isimli eserini gündeme alarak tasavvufta yer alan rabita konusu hakkında bir eleştiri yazısı kaleme almıştır. Yazara göre adı zikredilen kitapta yer alan rabita İslam dininin izin vermeyeceği bir uygulamadır. Bununla birlikte Kur'an-ı Kerim'de ve sünnette sûfîlerin ifade ettiği tarzda bir rabita mevcut değildir. Durmuş'a göre gerçek rabita ancak Allah ile kurulmalıdır.⁹⁷

İktibas dergisinin Mayıs ayının 1992 yılında Yaşar Nuri Öztürk'le (ö.2016) bir röportaj gerçekleştirilmiştir. Öztürk tasavvufu engin ve müsamahalı bir limana benzetmiştir. Ona göre bu limana tarih içinde zehirli çöpleri taşıyan gemiler yanaştığı gibi güzel nimet taşıyan gemilerde yanaşmıştır. Kendini bir tasavvuf tarihçisi olarak tanıtan yazar bu iki ayrı malzemeyi Kur'an ışığında birbirinden ayırmayı kendine vazife edindiğini vurgulamıştır. Yazara göre kayıtsız şartsız Kur'an'a dönüş gerçekleşirse hem tasavvufun hem de diğer disiplinlerin kamburu doğrulur.⁹⁸

1993 yılında Abdullah Tekin isimli yazar *İktibas* dergisinde tasavvufla ilgili bir yazı dizisi hazırlamıştır. O'na göre tasavvuf, İslâm'ın tarihe gömdüğü bütün şirk anlayışlarını, hulul ve ittihad inançlarını yeniden dirilterek bu olguları tevhidin özü ve zirvesi olarak

⁹⁵ Erhan Aktaş, "Tasavvuf Ayrı Bir Din", *İktibas Dergisi* 15/218 (1997), 11.

⁹⁶ "Bir Tasavvuf Düşmanı Ercümen Özkan", *İktibas Dergisi* 8/144 (1990), 17.

⁹⁷ Mehmed Durmuş, "Rabita-i Şerife'ye Kur'anî Bir Yaklaşım", *İktibas Dergisi* 9/150 (1991), 16.

⁹⁸ Ramazan Gökçen, "İslam Kur'an'dadır, Onu Anlamak İsteyen Kur'an'a Baksın", *İktibas Dergisi* 10/161 (1992), 36.

insanlara sunmuştur. Bu sayede İslam'da var olan tevhid inancı bozulmuştur.⁹⁹ Yazara göre, Allah'ın kulu ve resulü olmakla beraber örnek bir insan olarak gönderilen Hz. Muhammed, tasavvuf savunucuları tarafından bütün alemlerin kendisi için yaratıldığı, bütün varlıkların O'ndan meydana geldiği iddia ederek insanüstü bir yere konumlandırılmıştır. Bu sayede tasavvuf Müslümanların peygamber inancını da bozmuştur.¹⁰⁰

Yazar bir diğer sayıda tasavvufun Müslümanların Kur'an inancını bozduğunu ifade etmiştir. O'na göre tasavvuf tefsirlerinin hemen hepsinde Kur'an ayetleri tahrif edilerek manası saptırılmaktadır. Ayetlerin bozulan manalarına ise dinin özü ve gerçeği denilmektedir.¹⁰¹ Bir diğer sayıda yazar tasavvufun Müslümanların ibadet şeklini bozduğunu ifade etmiştir. O'na göre Kur'an ve sünnetle belirlenen ibadetler dışında yapılan her uygulama yanlıştır. Tasavvuf savunucuları Kur'an'ın ve Rasulullah'ın gösterdiği ibadet çerçevesinin dışına çıkarak çok çeşitli ibadet şekilleri uygulamıştır.¹⁰²

Ercüment Özkan'ın Berlin'de düzenlenen bir konferansında kendisine yöneltilen sorulara vermiş olduğu yanıtlar İktibas dergisinde yayınlanmıştır. Özkan'a katıksız bir tasavvuf düşmanı olduğu ve tasavvufun temel kavramlarına karşı çıkmasından hareketle hala aynı düşüncede olup olmadığı sorulmuştur. Özkan hala aynı düşüncede olduğunu ve kendisinin Kur'an'ı ve İslâm'ı çarpıtanların karşısında olduğunu belirtmiştir. O'na göre tasavvufta yer alan Rabıta, velilik, şeyh, rical'ül gayb, zikir gibi kavramlar Kur'an dışı olması hasebiyle reddedilmelidir.¹⁰³

Derginin devam eden sayısında 26 Ekim 1993 tarihli Merhaba (Konya) gazetesinden alıntılanan taziye mesajı eleştirilmiştir. Muhammet Raşit Erol'un (ö.1993) vefatı sebebiyle yayınlanan haberde "Müslümanların Sultanı, Efendimiz, Şeyhimiz, Dayanağımız, Bağlandığımız, Sevgililerin Sevgilisi, Şeyh-i Kâmil ve Mükemmil" gibi kavramların bir insan için kullanılması İktibas dergisinde olumsuz karşılanmıştır. Yazıya göre, tasavvufun İslâm dininden ayrı, kendine mahsus inançları olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca bu taziye mesajını yayınlayan kişinin İslam itikadından uzak Kur'an dışı bir inançla şirke karışmış bir hale büründüğü ifade edilmiştir.¹⁰⁴

⁹⁹ Abdullah Tekin, "Tasavvuf Müslümanlara Ne Getirmiştir?", *İktibas Dergisi* 11/172 (1993), 18.

¹⁰⁰ Abdullah Tekin, "Tasavvuf Müslümanlara Ne Getirmiştir?", 20.

¹⁰¹ Abdullah Tekin, "Tasavvuf Müslümanlara Ne Getirmiştir?", 27.

¹⁰² Abdullah Tekin, "Tasavvuf Müslümanlara Ne Getirmiştir?", 17.

¹⁰³ Ercüment Özkan, "İktibas'tan Mektuplar", *İktibas Dergisi* 11/175 (1993), 61.

¹⁰⁴ "İktibas'ın Notu", *İktibas Dergisi* 11/179 (1993), 49.

1994 yılının Nisan ayında Kürşad Atalar isimli yazar tasavvuf hakkındaki görüş ve incelemelerini içeren bir yazı kaleme almıştır. Yazara göre insanların büyük bir çoğunluğuna göre tasavvuf İslam'a taban tabana zıt bir konumdadır. Atalar'a göre tasavvuf İslam'la çelişen, peygamberin söz ve eylemlerinde yer almayan ayrı bir düşünce ve eylem sistemiğidir. Ayrıca yazıya göre tasavvufta Kur'an dışı bilgi kaynakları bulunmakla birlikte ibadetlerde itidalli olmak avamın yaptığı eylemler olarak anılmış fena noktasına ulaşan kişilerin gerçek ibadet yapabildiğinden bahsedilmiştir. Buradan hareketle yazar İslam'ın ölçülü olmayı emretmesine karşın tasavvufun ifratı doğurduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁵

İktibasın devam eden sayılarında M.Esad Coşan'a ait bir yazı eleştirilmiştir. Yazıya göre İslam dini ile bu yazıdaki kişilerin dini birbirinden farklı olmakla beraber tasavvufun ayrı bir din olduğu ifade edilmiştir. Yazının devamında İslam dergisinde yer alan ifadelerin şeyhleri Allah'tan daha kudretli gösterdiğini ve kula kulluk etmeye çağrı yapıldığı vurgulamaktadır.¹⁰⁶

Ercüment Özkan, *İktibas* dergisinin beşinci yılından itibaren özellikle de 104. Sayıdan itibaren tasavvufi eserlerden Kur'an ve sünnete aykırı olarak düşündüğü birtakım alıntıları okuyucuyla paylaşmaktaydı. Dergilerdeki "Selam ile", "Kavramlar", "Okuyucuya Mektuplar" bölümleri bizzat kendisi tarafından kaleme alınmıştır. Bu bölümlerde tasavvuf ile ilgili birçok konuda eleştiri kaleme alınmıştır. Tasavvuf ve İslâm'ı iki ayrı din olarak kabul eden Özkan'a göre aklını kullanamayanlar kandırılıp bu yola dahil edilmektedir. Ona göre tasavvuf hataları olan bir yol olsaydı düzeltilmesi gereken yönler vurgulanırdı. Ancak tasavvuf Kur'an dininin dışında kökleri İslâm'dan uzak kaçak bir yapıdır.¹⁰⁷

1996 yılının ilk ayında *İktibas* dergisinde tasavvufla ilgili bir yazı yayınlanmıştır. Yazıya göre tasavvufun kaynağı Kur'an ve sünnete dayandırılmaya çalışılsa da bu metodun İslâm'da bir yeri bulunmamaktadır. Ayrıca yazıya göre İslam tarihinde her gün oruç tutmaya çalışan, her gece sabahlara kadar namaz kılan ve hanımlarından uzak duran sahabîlerin ifrada düşmesi sebebiyle Hz. Muhammed tarafından eleştirildikleri ifade edilmiştir. Dergiye göre tasavvuf İslâm'ın yerine ikame edilmeye çalışılan ayrı bir dindir.¹⁰⁸

¹⁰⁵ M. Kürşad Atalar, "Akıl-Kalp İkillemi ve Tasavvuf", *İktibas Dergisi* 12/184 (1994), 11.

¹⁰⁶ "Tasavvuf Yolunu Seçmek", *İktibas Dergisi* 12/185 (1994), 33.

¹⁰⁷ Abdulhamit Bayırbaşı, "Ercüment Özkan'ın Tasavvuf Anlayışı", *İktibas Dergisi* 14/205 (1996), 50-51.

¹⁰⁸ Erhan Aktaş, "Tasavvuf Ayrı Bir Din", 19.

Aynı sayıda Servet Kızılay isimli yazar Ercüment Özkan'ın üslubu ile ilgili bir yazı kaleme almıştır. Kızılay'a göre en çok tasavvuf konusundaki görüşlerini ifade ederken üslup noktasında eleştirilen Özkan'ın tasavvufun anlamından saptırdığı kavramların İslam'ın özüne çalışma gayreti içerisinde olduğunu vurgulamaktadır. Yazara göre Ercüment Özkan insanları düşündürerek hakikati Kur'an penceresinden göstermeye çalışmaktadır.¹⁰⁹

Yine derginin bir başka sayısında Ömer Şevki Hotar tasavvuf hakkındaki görüşlerini ifade etmiştir. O'na göre, tasavvuf kendine sonradan bir itikad ve ibadet tarzı oluşturan zanna dayalı temelsiz bir ekoldür. Ayrıca bu olgu amaç ve yöntem olarak da Ku'an'a uygun değildir. İslam'la mukayese edildiğinde tasavvufun amacı Allah'a gitmek, İslam'ın amacı ise cennete gitmektir. İslam'a göre cennete gitmenin yolu gayet açık ifade edilirken tasavvuf'ta Allah'a gitmenin yolu batını olup o yolu şeyhlerden başkası anlayamaz. Yazar son olarak Allah'ın kitabına sarılarak emrolunduğu şekliyle dosdoğru olup müphem, muğlak, insan eli karışmış alanlardan uzak durmak gerektiğini vurgulamıştır.¹¹⁰

Erhan Aktaş'a göre kurdun kuzu postuna bürünmesi gibi, tasavvuf da İslâm inancının postuna bürünerek inançlı kimseleri aldatarak kendisine bağlamaktadır. Yazara göre tasavvufun inanç biçimi tamamen farklı olmakla birlikte Allah, Peygamber, Kitap, takva, veli, hidayet, ihlas, ihsan vb. kavramlar aksesuar olarak kullanılıp iyi niyetli Müslümanlar aldatılmaktadır.¹¹¹

İktibas'ın devam eden sayılarında Ömer Şevki Hotar, Hayrettin Karaman'ın "tasavvuf İslam'ın özüdür, ruhudur." ifadesini eleştirmiştir. Hotar'a göre İslâm kabuğuyla özüyle var olan bir dinin adıdır. Ayrıca Kur'anî olmayan tasavvufa özdür diye sahip çıkmak dini bozmak anlamına gelmektedir. Yazar Karaman'ı eskiden beri takip ettiği saygı duyduğu bir alim olarak nitelendirmesine karşın tasavvufla ilgili bu tutumundan vazgeçmesini tavsiye etmiştir.¹¹²

Görüldüğü gibi *İktibas* dergisi tasavvufu İslam'dan ayrı bir din olarak görmektedir. Ayrıca bu ilim birtakım kavramlara kendince bir anlam yükleyerek asıl anlamından

¹⁰⁹ Servet Kızılay, "Ercümen Özkan ve Üslup", *İktibas Dergisi* 14/205 (1996), 129.

¹¹⁰ Ömer Şevki Hotar, "Kur'an ve Sünnet'ten Tasavvuf Fışkırır mı?", *İktibas Dergisi* 15/220 (1997), 15.

¹¹¹ Erhan Aktaş, "Tasavvuf Ayrı Bir Din", 14.

¹¹² Ömer Şevki Hotar, "Prof. Dr. Hayreddin Karaman'a ... Tasavvuf İslam'ın Nesi Olur?", *İktibas Dergisi* 15/218 (1997), 21.

saptırmaktadır. Derginin sahibi Ercüment Özkan başta olmak diğer yazarlar tasavvufta yer alan Rabıta, Şefaata, Tevessül, Ricâlül'l-gayb kavramlarından hareketle bu ilme eleştiride bulunmuşlardır. *İktibas* dergisinden sonra *Ribat* dergisinin tasavvufa karşı yaklaşımı ortaya konacaktır.

4.1.3. Ribat Dergisinde Tasavvuf

Tasavvufa karşı tarafsız bir tutum sergileyen dini muhtevalı Ribat Dergisinde toplam elli yedi tane tasavvuf başlığı bulunmaktadır. Ahmed Cömert tarafından 1983 yılında dergide tasavvuf ile ilgili bir yazı kaleme alınmıştır. Yazara göre, tasavvuf yolcularında bir hata varsa uygun bir dille uyarılmalıdır. Bir kenara çekilip kuru kuru eleştirmek doğru değildir. Çünkü bu yolun erbabı olan kişiler amellerinde ihlası elde etmek, masivadan yüz çevirmek, takva yolunu benimsemek için çaba göstermektedir. Bununla birlikte bu yolun istismarcılığını yapanlara karşı susulmaz bilakis ikaz edilir. Ayrıca istismarcılara bakıp da bu yolun salıklarının hepsine birden dil uzatmak da doğru değildir.¹¹³

Derginin bir sonraki sayısında Abdülkadir İşbitirici tasavvuf ile ilgili görüşlerini ifade etmiştir. Yazar, tasavvuf büyüklerine saygı ve hürmetlerini sunarak yazıya başlamıştır. Bununla birlikte tasavvufun içerisine Kur'an ve sünnete uymayan kişilerin uygulamalarının karıştığını ifade etmiştir. Yazara göre bu güzel yolu uçmaya kaçmaya indirgeyenler, kendi dışındakileri küfürle itham edenler, kadınlarla beraber oturup vecde geldiğini ifade edenler bulunmaktadır. Tasavvuf yolunda bulunan altı tane esas vardır. Bunlar; Kur'an'a sarılmak, sünnete tabi olmak, helal yemek, kimseye eziyet etmemek, gûnahtan korunmak, hukuka uymaktır. Yani yazıya göre görülmektedir ki tasavvufun amacı insanda var olan nefsin isteklerini bir kenara atıp hakiki manada kulluk yapabilmektir.¹¹⁴

Yazar derginin devam eden sayılarından bir tanesinde tasavvuf için ayrılan bölümde bu yolun hakikatlerini ortaya koymaya çalıştıklarını ifade etmektedir. Beş parmağın beşinin de bir olmadığı vurgulanırken gerekli tedbirlerin alınması ve tedbirli hareket edilmesi

¹¹³ Ahmed Cömert, "Tasavvuf", *Ribat Dergisi* 13 (1983), 9.

¹¹⁴ Abdülkadir İşbitirici, "Kurunun Yanında Yaş da Yanmasın", *Ribat Dergisi* 14 (1983), 9.

gerektiği de söylenmiştir. Son olarak derginin tasavvuf yolunun bir hizmetçisi olduğu ifade edilmiştir.¹¹⁵

İşbitirici devam eden sayıların birinde tasavvufa yöneltlen eleştirileri kaleme almıştır. Yazara göre, oturdukları yerden ahkam keserek bu güzel yolu karalamak olgun ve dürüst insanlara yakışmaz. Ortada bir kötülük varsa, Kur'an ve sünnet çizgisinden çıkılmışsa güzel bir dil ile uyarmak en doğru olan yöntemdir. Yazara göre ilim ve irfandan yoksun acımasızca yapılan eleştirilere en doğru cevap sükût etmektir.¹¹⁶

Yine yazar devam eden sayılarda tasavvufu tekelinde zanneden ve insanları dışlayan bir tutum içerisinde olan grupları eleştirmiştir. Müslümanların kardeşçe yaşamaları gerekirken nefislere uyup fitneye sebep olmak çok yanlıştır. Ayrıca ruhbanlığı İslam dininde uygulamaya çalışmak ve İslami bir kıyafet içerisine sokmak İslam'ın günlük hayatta yaşanmasını istemeyen haçlı zihniyetinin bir oyunudur. Yazara göre bilek kadar önemli olan tasavvufu küçük bir parmak gibi göstermeye kimsenin hakkı yoktur.¹¹⁷

Abdullah Büyük genç murabıtların okuması ve üzerinde düşünmeleri için yazı kaleme almıştır. Yazara göre murabıt tasavvufu inkâr etme yolunu tercih etmemeli ve bir kusur varsa tasavvuf adabına riayet etmeyen insanlarda hata aranmalıdır.¹¹⁸

Derginin sonraki sayılarında Mustafa Kara, Ribat teşkilatının tarihçesinden bahsetmiştir. O'na göre Tasavvuf açısından ribata yerleşen insanlar cihatta galibiyet kazanmakla birlikte nefsi arzularıyla da mücadele içindedirler. Yani zahiren kafirlerle savaşırken batınen kendi nefisleriyle cihat etmektedirler. Yazıya göre dervişlikle gaziliğin yakınlığı ile tekke ve Ribat'ın yakınlığı paraleldir.¹¹⁹

Süheyl Yüce'ye göre bazı insanlar hiç tanımadan tasavvufu inkâr ederken birtakım kimselerde bilinçsizce kendilerini bu yolun saliki sanmaktadırlar. Bununla birlikte tasavvufun ihlas ve ihsana ulaşma vesilesi olduğu unutulmamalıdır. Yazara göre şeriatın rehberliği olmayan bir tasavvuf anlayışı olamaz. Aksi takdirde kötü niyetli ve kendilerine

¹¹⁵ Abdülkadir İşbitirici, "İfrat ve Tefrit İyi Değildir", *Ribat Dergisi* 17 (1984), 9.

¹¹⁶ Abdülkadir İşbitirici, "Tasavvuf", *Ribat Dergisi* 19 (1984), 9.

¹¹⁷ Abdülkadir İşbitirici, "Tasavvuf: Parmak mı? Bilek mi?", *Ribat Dergisi* 21 (1984), 8.

¹¹⁸ Abdullah Büyük, "Murabıta Notlar", *Ribat Dergisi* 391 (1986), 2.

¹¹⁹ Mustafa Kara, "Ribat Teşkilatı", *Ribat Dergisi* 441 (1986), 21.

mürşid diyen sapkın kişilerin oyuncağı olunur. Şeriata uygun olan tasavvuf anlayışı ise Hz. Muhammed'in ve ashabının sergilemiş olduğu eşsiz hayatta kendini göstermektedir.¹²⁰

Devam eden sayılarda yine Abdullah Büyük hadislerde vurgulanan kalp sıhhatinin sadece tasavvufi edep ve terbiye programında yer aldığını vurgulamıştır. Yazara göre kalp eğitimi yapması gereken murabıt diye ifade ettiği kişiler, kalben şüpheli görülen şeylerden ve haramlardan uzak durup helal kazanç sağlama gayreti içerisine girerek işe başlamalıdır. Ayrıca her anda Allah hatırlanmalı ve bütün ibadetler kalben gerçekleştirilmelidir. Yazara göre son olarak şekilcilikten ve gösteriştan uzak bir kimsenin irşad halkasına dahil olunmalıdır.¹²¹

1989 yılının 77. Sayısında derginin başyazısında İslâm'ın ifrat-tefrit dengesi içerisinde dengeli bir şekilde yaşanması gerektiğinden bahsedilmiştir. Buradan hareketle tasavvufa yaklaşımın da aynı şekilde ölçülü olması gerektiği ifade edilmiştir. Zanlarla değil hakikatlerle konuşulması gerektiği vurgulanmıştır. Yazıya göre tohumluk buğdayını taşıyan köylünün iki gözlü heybesi gibi tasavvuf adına yapılan iyilikler ön göze, kötülükleri ise arka göze koyulmalıdır. İyi olana iyi kötü olana ise kötü denmelidir.¹²²

Aynı sayıda Abdullah Büyük tasavvuf anlayışı hakkında bir yazı kaleme almıştır. Yazara göre Kur'an-ı Kerim kalbi tasfiye ve nefsi tezkiye etmeyi emreder. Bunu gerçekleştirmenin vesilesi ise tasavvuftur. Ayrıca İslâm'da emredilen önemli hususlardan biri olan ihlas yine tasavvuf vesilesiyle kazanılır. Büyük'e göre insanlar içinde masum olanlar ancak peygamberlerdir. Veliler ise hata yapabilir. Velilerin kerametine inanılmakla beraber amel ve istikamet yolu daha önemli görülmelidir.¹²³

1995 yılının ilk ayında *Ribat* dergisinde Abdullah Büyük kendisine tasavvuf hakkında sorulan soruları yanıtlamıştır. Büyük'e göre içerisinde pek çok hakikati barındıran tasavvufun içerisine birtakım bid'atler ve kötülükler sızmıştır. Tasavvuf bu olumsuzluklardan ayıklanırsa Müslümanların istifadesine sunulacak çarelerden birisi haline

¹²⁰ Süheyl Yücel, "Nasıl İnanalım?", *Ribat Dergisi* 57 (1987), 11.

¹²¹ Abdullah Büyük, "Murabıtın Kalp Eğitimi", *Ribat Dergisi* 64 (1988), 2.

¹²² "Biz Müslümanlar Vasat Ümmetiz", *Ribat Dergisi* 77 (1989), 1.

¹²³ Abdullah Büyük, "Murabıtın Tasavvuf Anlayışının Esasları", *Ribat Dergisi* 77 (1989), 2.

gelir. Ayrıca yazara göre tasavvuf haktır ve içerisinde yer alan olumsuzluklar bu ilmin inkarına bir sebep teşkil etmez.¹²⁴

Eyüp Sabırlı'ya göre tasavvuf bir dinî tecrübe birikimidir. Bu ilmi değerlendirirken oluşum sürecini tamamen harici faktörlerde aramak doğru değildir. Tasavvuf, İslâm'ın özünde yer almaktadır. Ayrıca müellife göre Müslümanların farklı din ve kültürlerle etkileşimde bulunmaları bu ilmin dış menşeli olduğu anlamına gelmemelidir.¹²⁵

Ribat dergisinin tasavvufa bakışı doğruyu yanlıştan ayırma şeklinde ortaya konmaktadır. Bu ilmin var olduğunu birçok insana faydasının olduğu vurgulanırken yanlış uygulamalar karşısında uyanık olunması gerektiği öğütlenmiştir. *İslam* dergisi tasavvuf ilmini savunurken içerisinde bulunan hataları da şahıslara nispet ederek değerlendirilmesi gerektiğini anlatmıştır. Bununla beraber *İktibas* dergisinde yayımlanan yazıların kahir ekseriyeti tasavvufun İslam dininde yer almayan dış menşeli ayrı bir din olduğunu ifade etmektedir. *Ribat* dergisi temsilcileriyle yapılan görüşmeler ve taranan sayılar neticesinde bu derginin dini hassasiyetli bir dergi olduğu ve kendilerini tasavvuf dergisi olarak tanımlamadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca dergi tasavvufun kaynağının Kur'an ve sünnette yer aldığını ifade ederken birtakım sapmalara karşı da dikkatli olunması gerektiğini vurgulamıştır. Şimdi de bu üç dergide öne çıkan bir diğer mesele olan tarikat kavramı üzerinde durulacaktır.

4.2. Tarikat

Tasavvuf bahsinden sonra bu ilmin sistematik hali olan tarikat kavramı izah edilmeye çalışılacaktır. Sözlük anlamı itibariyle “gidilecek yol, hal ve gidiş, izlenecek usul” manasına gelen tarikat kavramı terim olarak “Allah'a ulaşmak isteyenlere mahsus âdet, hal ve davranış” anlamına gelmektedir.¹²⁶

Tasavvuf kaynaklarında genellikle tarikatla aynı manada kullanılan tarik kavramı ise sözlükte “yol” anlamına gelmekle birlikte Allah'ın farz kıldığı, ruhsata yer olmayan

¹²⁴ Abdullah Büyük, “O Diyarın Sakinleri”, *Ribat Dergisi* 145 (1995), 22.

¹²⁵ Eyüp Sabırlı, “İtikad ve Tasavvuf İlişkisi”, *Ribat Dergisi* 203 (1999), 8.

¹²⁶ Seyyid Şerif Cürçani, *et-Ta'rifat* (Beyrut: Daru'l-Kitabi'l Arab, 1405), 349.

hükümleri ve merasimleri ifade etmektedir.¹²⁷ Ayrıca Allah’a varan yolların “yıldızların sayısınca”¹²⁸ ya da “yaratıkların nefesleri adedince” olduğu belirtilmektedir.

Tasavvufun doğuşundan itibaren tarikat kavramı ekseninde herhangi bir yapı ve oluşum içerisinde bulunmamıştır. Kişileri¹²⁹n bir araya gelerek oluşturduğu bu tip birleşimlerin ilk ortaya çıkışı 12. yy’da ve ağacın dallarını andıracak bir biçimde kısımlara ve kollara ayrılmıştır.

Tarikat kavramının tasavvuf terminolojisinde ortaya çıkması tasavvuf ehlinin benimsedikleri şeyhin çevresinde toplanarak başlamıştır. Bu kavram zamanla şeyh etrafında manevî yaşamın belirli kuralları çerçevesinde yaşayan salikler cemiyeti hakikati tam manasında kavramayı ifade eden ihsan boyutuna ulaşma gayretlerini içeren usul ve yönteme verilen adı almıştır.¹³⁰

Tarikat kavramı, daha sonra gelen sufilerce belirli bir şeyhe intisap eden, sülûk konusunda birtakım kuralları kabul eden, zaviye ve tekkelerde cemaat hayatı veya belirli gün ve gecelerde periyodik olarak bir araya gelen, düzenli zikir ve ilim meclisleri tertipleyen sufilerden oluşan gruplara verilen bir ad olmuştur.¹³¹ İnsanın iç âleminin güzelleşmesi için gönül adamlarının buldukları çarelere, gösterdikleri yollara tarikat adı verilmektedir. Çünkü Allah’a âşik olmanın yolları sonsuzdur. Herkesin kendi özellikleriyle hakka ulaşabilmesi için değişik usul ve yolların olması gerekir ki, bu da tarikattır.¹³² Gazzâlî’ye (ö. 505/1111) göre sufi tarikatlar, müridlerine mücahede yoluyla kötü sıfatlarını yok etmelerini, bu sıfatlarla olan alakalarını kesmelerini ve tamamen Allah’a yönelmelerini sağlayan müesseselerdir. Yine bu tarikatlar, saliki manen temizler, tasfiye ve tezkiye yoluyla kalpleri Allah aşkına hazır hali getirir.¹³³

Tarikat, Arapça’da yol, “Tanrıya erişmekte takip edilmesi gereken yol” manasındadır. Tasavvufî yolla tanrıya erişmek üzere kurulmuş tasavvuf ekollerine denir.

¹²⁷ Ebu Talip el-Mekkî, *Kutu’l Kulûb* (Kahire, 1961), 1/138; Abdülkerîm b. Hevâzin Kuşeyrî, *er-Risaletü’l Kuşeyriyye fi İlmi’l-Tasavvuf*, 2/52-59.

¹²⁸ Muhammed b. Hüseyin es-Sülemi, *Tabakatu’s-Sufiyye* (Kahire, 1953), 383.

¹²⁹ Necmeddin-i Kübra, *Usulü Aşere*, çev. Mustafa Kara (İstanbul, 1980), 33-70.

¹³⁰ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (İstanbul: Anka yayınları, 2004), 627-628.

¹³¹ Ebu’l Vefa Taftazani, “Gazzali’nin Tasavvuf Ekollerine Etkisi ve Gazzali’den Sonra Ortaya Çıkan Tarikatlar”, çev. Mustafa Aşkar, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36/1 (1997), 472.

¹³² Mustafa Kara, *Günümüzde Tasavvuf Hareketleri* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2002), 16.

¹³³ Ebu’l Vefa Taftazani, “Gazzali’nin Tasavvuf Ekollerine Etkisi ve Gazzali’den Sonra Ortaya Çıkan Tarikatlar”, 471.

Tasavvuf inanç ve görüşlerinin bir şeyh etrafında teşkilatlanmış müesseseleşmiş halidir. Tarikat bu görüşleri yaymak ve eğitimini yapmak üzere kurulmuş olan teşkilatı ifade eder.¹³⁴ Tarikat, Allah'a ulaşma gayesini güdenlerin izledikleri özel tarz, metot ve harekettir. Müslümanlıkta tarikat ve şariat aynıdır. Şariat esastır. Tarikat onun içinde yeni bir boyuttur. Mezhep gidilen yol anlamına gelirken, tarikat yollar anlamındadır. Mezhep ilim, tarikat irfan yoludur.¹³⁵ Tarikat kelime manası itibarı ile Allah'a ulaşmak demektir. Tasavvuf dilinde ise Allah'ı bilmek, bulmak ve yaklaşmak için takip edilecek ibadet yolu manasına gelir. Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de "Sizden her biriniz için bir şariat ve bir yol tayin ettik." buyuruyor.¹³⁶ Görüldüğü gibi tarikat tasavvufun içerisinde meydana gelen aynı sonuca götürmeyi hedefleyen farklı yolları ifade etmektedir.

1980-2000 yılları arasındaki sayıları incelenen dergilerin tarikat ile ilgili hangi yıllarda kaç adet başlık olduğunu gösteren tablo aşağıdaki gibidir. Bu veriler dinî muhtevalı dergileri arşivleyen "İslâmcı Dergiler Projesi" isimli çalışmadan elde edilmiştir.

Tablo 4.3. İktibas, Ribat ve İslam Dergilerinde Tarikat Hakkındaki Yazıların Yıllara Göre Dağılımı

	İktibas	Ribat	İslam
1981	1	-	-
1982	-	-	-
1983	2	2	1
1984	4	2	2
1985	3	-	3
1986	19	-	8
1987	7	4	-
1988	-	1	4
1989	4	2	4
1990	-	-	2
1991	2	-	5
1992	3	1	15
1993	2	-	5
1994	2	-	8
1995	3	-	4
1996	3	-	5
1997	6	1	2
1998	1	1	-
1999	1	-	-
2000	3	-	-

¹³⁴ komisyon, "Tarikat", *Yeni Türk Ansiklopedisi* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 1985), 10/3981.

¹³⁵ Ahmet Güner, "Tarikat", *Tarikatlar Ansiklopedisi* (Ankara: Milliyet Yayını, 1991), 367.

¹³⁶ *Kur'an Yolu* (Erişim 12 Aralık 2021), el-Maide 3/48.

4.2.1. İslam Dergisinde Tarikat

İslâm Aylık *Mecmua* dergisinde tarikat ile ilgili 68 adet yazı kaleme alınmıştır. Derginin 1983 yılının eylül ayında M. Esad Coşan'a ait şeriat ve tarikat ile ilgili bir yazı yayımlanmıştır. Yazıya göre tarih boyunca şeriat ve tarikat konusu gündem olduğunda birtakım kimseler aşırıya kaçarak tarikatı inkâr etmektedirler. Halbuki tarikatların temelinde yer alan nefis tezkiyesi, kalp tasfiyesi, güzel ahlak, zikrullah, ihlas vb. kavramlar Kur'anî birer tabirdir. Yazının devamında tarikatın tek tip olmadığı vurgulanırken kendilerine tarikat ehliyim diyen bazı bilgisizlerin küfre sebep olan safsatalarının kabul edilemeyeceği vurgulanmıştır. Müellife göre doğru olan tutum şeriata riayet etmek ve tarikat sayesinde kâmil insan olmaya gayret etmektir.¹³⁷

Derginin devam eden sayılarında Mehmet Zahit Kotku'ya ait bir sohbet yayımlanmıştır. Kotku'ya göre tarikatın aslı Kur'an ve hadistir. O'na göre Kur'an istikameti emreder tarikatın gayesi de budur. Kökü Kur'an ve sünnet olan tarikatta zühd ve takva vardır. Bunlar da yine Kur'an'ın emirleridir. Dolayısıyla tarikat Kur'an'ın ve hadislerin doğrultusunda bir hayat yaşamaktır.¹³⁸

1986 senesinin mart ayında M. Emin Er ile yapılan bir röportaj dergide yayımlanmıştır. Er'e göre Allah'tan bir an olsun gafil olmamayı öğütleyen tarikat ilmi İslam'ın özüdür. Bununla birlikte Müslümanı şüpheli olan işlerden dahi uzaklaştıran tarikat ilmi bilinmeli ve yaşanmalıdır. Ayrıca müellife göre tarikat tasavvufî yaşantının daha belirgin hale gelmesidir. Buradan hareketle müçtehitlerin ihtilafa düşmeleriyle farklı mezhepler oluşmuşsa tasavvuf içerisinde oluşan yorum farklılıkları sebebiyle de muhtelif tarikatlar meydana gelmiştir. Mezheplere nasıl inanılıp itibar ediliyorsa tarikatlara da aynı ölçüde inanılıp itibar edilmelidir.¹³⁹

Mehmet Zahid Kotku'ya ait yayınlanan bir sohbe göre, bir Müslüman şüphesiz dünya sevgisinden, kibirden, ucupdan, hasetten nifaktan kısacası manevi hastalıklardan kurtulmalıdır. Haram olan bu nefsi marazlardan bir şeyhi mürşid olarak kabul etmeden kurtulmak mümkün değildir. Ne kadar kitap ezberinde olsa dahi kalp tasfiyesi ve nefis

¹³⁷ Halil Necatioğlu, “Şeriat ve Tarikat Üzerine Bir Sohbet”, *İslam Aylık Mecmua* 1 (1983), 31.

¹³⁸ Mehmed Zahid Kotku, “Ramuzdan Sohbetler Allah'ın Zikrinden Gayrı Konuşmayın”, *İslam Aylık Mecmua* 25 (1985), 59.

¹³⁹ M. Emin Er, “İslam Fıkında Tasavvufun Yeri”, 53.

tezkiyesi için yeterli değildir. Yani bir mürşide tabi olup tarikata bağlanılmalıdır. Yazıya göre tarikat Hz. Muhammed'in ahlakı üzerine bina edilmiştir.¹⁴⁰

Dergide yayınlanan yine Mehmet Zahid Kotku'ya ait bir yazıya göre, tasavvuf yolu olan tarikattan habersiz olanlar dünyada ömürlerini gaflette geçirdikleri gibi ahirette de eli boş yüzü kara kimseler olacaklardır. Kotku'ya göre dünya için kazanılan ilim bu hayatta önemliyken asıl öğrenilmesi gereken ilim kişiyi Hakka ulaştıracak olan ilimdir. Burada kastedilen ilim tarikat vesilesiyle öğrenilebilir.¹⁴¹

İslam dergisinin devam eden sayılarının birisinde Davut Dursun'a ait bir yazı yayınlanmıştır. Yazara göre tasavvufun kurumsallaşmış şekli olan tarikatlar sosyal yardımdan ruh eğitimine kadar birçok alanda işlev görmüştür. Dursun'a göre İslam medeniyetine damga vuran tarikatlar yardım, spor, konaklama, güzel sanat vb. alanlarda önemli faaliyetler göstermişlerdir. Yazıya göre tarihte müzik, şiir, güzel sanatlar gibi alanlarda kalıcı olan şahsiyetlerin büyük çoğunluğu tarikat mensubu kişilerdir.¹⁴²

Anlaşıldığı üzere *İslam* dergisinde tarikatın tasavvufun görünür biçimi olduğu vurgulanmıştır. Bu kurumun ahlak ilmini öğreten bir mektep olduğundan hareketle İslam'ın tavsiye ettiği yaşam biçimini de ortaya koyduğu ifade edilmiştir. Ayrıca dergide yazıları yayınlanan M.Esad Coşan başta olmak üzere diğer yazarların, şeriattan uzak birtakım tarikatlara karşı insanları uyardığı gözlemlenmektedir. İslam dergisinden sonra İktibas dergisinde tarîkata olan yaklaşım ortaya konacaktır.

4.2.2. İktibas Dergisinde Tarîkat

İktibas dergisinde tarîkatla ilgili 2000 yılına kadar 66 başlık bulunmaktadır. Derginin 1983 senesinin eylül ayında Celal Yıldırım'a ait bir yazı yayımlanmıştır. Yazara göre tarikat adına, yeni usuller, ibadet şekilleri, farklı davranışlar ortaya çıkmıştır. Buna mukabil manevi boşluk içerisinde bulunan saf ve temiz Müslümanlar cahil kimselerin ortamına düşmektedir.

¹⁴⁰ Mehmet Zahid Kotku, "Tarikatın Gerekliliği ve Tarikat Sahiplerinin Yolu", *İslam Aylık Mecmua* 104 (1992), 80.

¹⁴¹ Mehmed Zahid Kotku, "Kıymetin İlmin Kadardır", *İslam Aylık Mecmua* 116 (1993), 80.

¹⁴² Davut Dursun, "Sivilleşme ve Tarikatlar", *İslam Aylık Mecmua* 135 (1994), 7.

Yıldırım'a göre dine ve maneviyata değer veren Müslümanların tarikatlar tarafından istismar edilip Kur'an ve sünnet dışı birtakım ayinlerde bulunması tasvip edilemez.¹⁴³

1984 yılında Atasoy Müftüoğlu'yla gerçekleştirilen bir söyleşiye göre tarikatlar insanların bölünmesine yol açmıştır. Müftüoğlu abartıya kaçmadığını ifade ederek tarikat mensuplarının dünyada kendi tekkelerinden başka bir yer olmadığı düşüncesine kapıldıklarını vurgulamaktadır. Yazara göre İslam'da bu sebepten ötürü yüzlerce farklı mesaj ve tutum ortaya çıkmaktadır. Ayrıca çoğu tarikat birbirleriyle iletişimde bulunmayıp birbirlerini tanıma ve aralarında yardımlaşma yoluna gidememektedir.¹⁴⁴

İktibas'ın devam eden sayılarında tarikat ile ilgili görüşler bildirilmiştir. Yazıya göre tarikat İslam dışı yol anlamına gelmekle birlikte içerisinde sapıklık olan ayrı bir dini ifade etmektedir. Yazının devamında tarikat mensupları İslam dininin içini boşaltarak halkın cehaletinden yararlanmış ve içi küfür dışı İslam olan bir yol meydana getirmişlerdir. Buradan hareketle yazıya göre tarikata mensup olduğunu ifade eden kişiler kendilerine yutturulan afyonun etkisiyle içerisinde bulundukları yolu hak yol zannetmektedirler.¹⁴⁵

Dergiye göre, tarikat kültürünün Kur'an kültürünü örttüğü ifade edilmiştir. Yazıda tarikat kültürüyle gözü kör olduğu ifade edilen Müslümanların hangi Kur'an ayetlerine baksalar kendi tarikatlarını görüp kendi tarikatlarının delili sanmaları eleştirilmiştir. Derginin ifade ettiğine göre bu anlayış sebebiyle yoldan sapan insanlar Kur'an'ı bu kültürden soyutlanarak okumalıdır.¹⁴⁶

İktibas dergisinin tarikat kavramına yaklaşımından anlaşıldığı üzere bu yol İslam dininde yer almayan bir uygulama olarak görülmüştür. Ayrıca tarikat için manevi boşlukta olduğu iddia edilen Müslümanların kendine ait ibadet biçimi olan bu yola davet edilmesinin hatalı olduğu vurgulanmıştır. Yapılan eleştiriler göz önüne alındığında derginin tarikat ehlini küfürle itham ettiği anlaşılmaktadır. Dergide yer alan tenkitlerin itidal dışına çıktığı gözlemlenmektedir. *İktibas* dergisinden sonra *Ribat* dergisinin tarikat kavramı ile ilgili görüşleri ortaya konacaktır.

¹⁴³ Celal Yıldırım, "Dini Paravana Edenler", *İktibas Dergisi* 3/52 (1983), 7.

¹⁴⁴ Yaşar Kaplan, "Atasoy Müftüoğlu'yla Bir Söyleşi", 16.

¹⁴⁵ "İktibas'tan Mektuplar", 1986, 43.

¹⁴⁶ "İktibas'tan Mektuplar", *İktibas Dergisi* 10/161 (1992), 63.

4.2.3. Ribat Dergisinde Tarikat

Ribat Dergisinde 2000 yılına kadar tarikat kavramı ile ilgili 14 yazı yayımlanmıştır. Derginin 1987 yılının eylül ayında Said Nursi'nin (ö.23 Mart 1960) tarikat hakkındaki görüşlerini anlatan bir yazı yayımlanmıştır. Yazıya göre Nursi'nin eserlerinde geçen zamanın tarikat zamanı olmadığı ifadelerinin ne anlama geldiği yorumlanmıştır. Dergi bu ifadelerin O'nun zamanında tarikat müntesiplerinin İslam'ı tam anlamıyla bilmemelerinden dolayı dine, Kur'an ve sünnete uymayan birtakım uygulamalar yapmasından ötürü sarf edildiği yorumunda bulunmuştur. Yazıya göre ilimsiz ve irfansız tarikat, beklenen neticeyi vermez. Dolayısıyla tarikat ehli zikri kadar ilmini de arttırmalıdır. Yazının devamında tarikatın şeriata ulaştıran bir vesile olduğu, vesile olmaktan çıkartılırsa şeriata ve sünnete ittibanın azalacağı ifade edilmiştir.¹⁴⁷

Derginin 1988 yılında yayımlanan sayısında tarikat kavramı hakkında bir açıklama yapılmıştır. Yazıya göre yol anlamına gelen tarikat nefislerin cirit attığı, insanların hevalarından oluşan, şeytanın rehberlik ettiği, sahte ve çıkarıcı yol olmamalıdır. Tarikatın kaynağı Kur'an ve sünnet rehberi ise Hz. Muhammed'dir. Derginin ifade ettiğine göre, tarikat adına İslam dinine uygun olmayan yollar reddedilmelidir.¹⁴⁸

Ribat dergisinin yazılarından yola çıkılarak derginin tarikat ile ilgili olarak Kur'an ve sünnete uygun olduğu müddetçe itibar edilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Ayrıca kuru bir söz olarak eleştirmek yerine adaletlice doğru ve yanlışın göz önüne alınarak toptan tenkit etmenin de yanlış olduğu vurgulanmaktadır. Şimdi de *İslam*, *İktibas* ve *Ribat* dergilerinde ortak olarak gündeme alınan cemaat kavramı hakkındaki görüşler ortaya konacaktır.

4.3. Cemaat

Güncelliğini halen daha muhafaza eden hakkında sıkça tartışmalar yapılan cemaat kavramı Arapça *cem* kökünden gelir. Cemaat, toplanmak, bir araya getirmek anlamında türeyen mastar bir isimdir. Sözlükte "İnsan topluluğu" anlamına gelir.¹⁴⁹ Toplanma aritmetik

¹⁴⁷ "Diyorlar ki", *Ribat Dergisi* 57 (1987), 10.

¹⁴⁸ Selman Yiğit, "Amelimiz İmanımız", *Ribat Dergisi* 72 (1988), 9.

¹⁴⁹ Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzur, *Lisanu'l Arab* (Beyrut: Daru Sadır, 1981), 53-55.

toplama, toplanma topluluk sözcüğünden gelir. Cem'e "toplandı, bir araya getirdi" fiilin mastarıdır. Cemaat, topluluk, dini bir fiil için bir araya gelen topluluk, bir dine mensup olanların topluluğu, İslâm cemaati, herhangi bir şekilde toplanan insan topluluğu zümre, Ermeni cemaati, esnaf cemaati, yeniçeri ocağında birkaç odanın teşkil ettiği topluluk.¹⁵⁰ Aşap, müçtehid imamlar veya her devirdeki Müslümanların büyük çoğunluğu gibi anlamlara gelen ve Ehl-i sünnet için kullanılan bir tabirdir.¹⁵¹

Cemaat kavramı, tefrikanın ve ayrılmanın zıttı olan içtimadan türemiş olması da muhtemeldir. Nitekim bir topluluk şuradan, buradan toplanıp ettikleri vakit "kavim tecemmu etti" denilir.¹⁵² Bu kavram, kavim topluluk haline geldi, topluluk halini aldı, bir oldu ve beraber oldu diye tarif edilir. İslâmî literatürde cemaat, bir fikir veya inanç etrafında toplanan ve aynı usulü benimseyen insanları ifade eden bir keyfiyete haizdir. "Malum bir hedefe varmak için, belirli bir âdet (usul) üzerinde ittifak eden insan topluluğuna cemaat denilir."¹⁵³ Hedefi belli olan ve yaşama amaçları aynı olan topluluğa cemaat denir. Bununla birlikte fikir ve inanç etrafında bir araya toplanan insan topluluğuna da cemaat adı verilir. Dinî bir terim olarak cemaat kavramı ise; aşap, müçtehit imamlar veya her devirdeki Müslümanların büyük çoğunluğu anlamlarına gelen ve Ehl-i Sünnet için kullanılan bir tabirdir. Ayrıca, Müslümanların din kardeşliği esasına dayalı olarak gerçekleştirdikleri ve katılmak zorunda oldukları birlik, beraberlik anlamında da kullanılmaktadır.¹⁵⁴ Anlaşıldığına göre genelde bir arada bulunan insan birliklerini ifade eden cemaat kavramı özel anlamda aynı duygu ve düşünceleri paylaşan Müslüman topluluğu demektir.

1980-2000 yılları arasındaki sayıları incelenen dergilerin cemaat kavramı ile ilgili hangi yıllarda kaç adet başlık olduğunu gösteren tablo aşağıdaki gibidir. Bu veriler dini muhtevalı dergileri arşivleyen "İslamcı Dergiler Projesi" isimli çalışmadan elde edilmiştir.

¹⁵⁰ Mehmet Doğan, *Temel Büyük Türkçe Sözlük* (İstanbul, 1994), "Cemaat", 114.

¹⁵¹ Mustafa Uzunpostalıcı, "Cemaat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 2005), 7/287.

¹⁵² Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzur, *Lisanu'l Arab*, 53-55.

¹⁵³ Muhammed b. Abdülkerim b. Ahmed Ebu'l-Feth eş-Şehristani, *El-Milel ve'n-Nihal* (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1993), 47.

¹⁵⁴ İsmail Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü* (Ankara: DİB Yayınları, 2010), 92-93.

Tablo 4. İktibas, Ribat ve İslam Dergilerinde Cemaat Hakkındaki Yazıların Yıllara Göre Dağılımı

	İktibas	Ribat	İslam
1981	4		-
1982	3		-
1983	2	4	3
1984	8	2	6
1985	2	5	4
1986	4	3	-
1987	5	7	1
1988	-	6	1
1989	-	6	3
1990	2	2	4
1991	3	1	8
1992	1	14	5
1993	1	5	-
1994	3	6	2
1995	2	3	-
1996	1	1	1
1997	2	4	-
1998	-	2	-
1999	-	2	-
2000	1	3	-

4.3.1. İslam Dergisinde Cemaat

İslam Aylık Mecmua dergisinde cemaat ile ilgili 38 başlık bulunmaktadır. Dergide Cemaat Kavramı ile ilgili ilk yazıyı Ekrem Sağıroğlu kaleme almıştır. Yazara göre cemaat kavramı insanların bir bütün olarak kenetlenerek sağlam bir bina gibi durmalarını ifade etmektedir. Ayrıca İslam tarihinde cemaat olgusu daima var olmuş ve Müslümanlar cemaat olma şuurunu daima sürdürmüşlerdir. Sağıroğlu'na göre dinin farz kıldığı bütün ibadetlerde cemaat olma vurgusu bulunmaktadır. Bununla birlikte eğer Müslüman topluluklar birbirine ihtiyaç duymayıp kaynaşma imkânı duymuyorlarsa cemaat ruhunun yaşanmasına imkân yoktur. Müellife göre Müslüman toplulukların birleşememelerinin sebebi dünyada etkisini gösteren maddiyatçı yaklaşımdır. Bu yaklaşım sebebiyle insanlar bencilleşerek kendilerini düşünmekte ve birlik olma duygusundan koparılmaktadır. Yazıya göre İslam'dan uzak toplumlar yalnızken Allah'ın emrine uygun bir şekilde cemaat şuuruna sahip kimseler Allah'ın yardımına ve rahmetine mazhar olmaktadır.¹⁵⁵

¹⁵⁵ Ekrem Sağıroğlu, "Cemaat Şuuru", *İslam Aylık Mecmua* 14/ (1984), 7.

Derginin devam eden sayılarında Seyfi Say Türkiye’deki insanların, İslami kimliğinden türlü oyunlarla ve zorla uzaklaştırılmaya çalışıldığını ifade etmiştir. Yazar, Müslüman toplumun taleplerini yüksek sesle dile getirme gayretine “İslami hareket” adı verildiğini vurgulamıştır. Yazıya göre Türkiye’de bir İslami hareketten bahsedildiğinde ilk olarak akla çeşitli cemaatler gelmektedir. Bu cemaatler mutasavvıf veya alimin çevresinde toplanan oluşumlardır. Yazara göre, toplumdaki İslami hareketlilik çoğunlukla cemaatler vesilesiyle gerçekleştirilmektedir.¹⁵⁶

İslam dergisinde Mehmet Zahit Kotku’ya ait bir sohbet yayınlanmıştır. Kotku’ya göre yalnız olmak iyi bir şey olmamakla birlikte Müslümanlar ne kadar toplu olursa o kadar iyidir, güzeldir, hayırlıdır. Müellif Allah’ın kudret elinin cemaat üzerinde olduğunu vurgulamıştır. Bu sebepten ötürü yazara göre cemaat rahmet, fırkacılık ve ayrılık ise azaptır. Yazıya göre her bir araya gelen topluluk cemaat olamaz. Çünkü İslam için olduğu gibi, dine zarar vermek üzere toplanan cemaat de vardır. Yazıya göre İslam cemaatinden ayrılıp küfür topluluklarına yardım eden kimselerin yeri cehennemdir.¹⁵⁷

İslam dergisinde cemaat olmanın İslam’ın bir emri olduğu vurgulanmaktadır. Dergide cemaat olurken fanatiklikten uzak olmanın ve Kur’an’ın emrettiği şekilde birlik olunmanın gerekliliği üzerinde durulmuştur. Ayrıca cemaatlerin temelinde güzel ahlakın hâkim olduğu tasavvufi ekollerin rolünün fazlaca olduğu ifade edilmektedir. *İslam* dergisinden sonra *İktibas* dergisinde cemaat kavramı hakkında kaleme alınan yazılar ortaya konacaktır.

4.3.2. İktibas Dergisinde Cemaat

İktibas dergisinde cemaat kavramı ile ilgili 2000 yılına kadar olan sayılarda 44 başlık yer almaktadır. Dergide cemaat kavramı ile ilgili ilk yazı Mehmet Çoban tarafından kaleme alınmıştır. Yazara göre cemaat Müslümanların oluşturdukları toplumu ifade etmektedir. Ayrıca Müslümanlar birlik ve beraberlik içerisinde olarak ferdi güçten cemaat olmanın gücüne kavuşurlar. Çoban’a göre cemaat, gücüne göre ikiye ayrılır. Birincisi; fikren ve fiilen

¹⁵⁶ Seyfi Say, “Laik Türkiye’de Müslüman Toplum”, *İslam Aylık Mecmua* 100 (1991), 20.

¹⁵⁷ Mehmed Zahid Kotku, “Cemaatten Ayrılan Ateştedir”, *İslam Aylık Mecmua* 112 (1992), 88.

hakimiyet kuramamış otoriter olamayan topluluklardır. İkincisi ise fikren ve fiilen hakimiyet kuran otoriter cemaattir.¹⁵⁸

Derginin devam eden sayılarında Türkiye’deki her Müslüman topluluğuna cemaat denilemeyeceği vurgulanmıştır. Ayrıca yazıya göre yayımlanan İslami dergiler kendi taraftarları dışındaki insanlara kapalı bir tutum sergilemektedir. Ayrıca İslami kavramların hakkı verilmeli ve anlam kayması yaşatılmamalıdır. Bununla birlikte yazıya göre hiçbir zaman bir derginin adının ‘‘İslam’’ olması doğru değildir. İslami endişeleri esas alarak çıkartılan hangi ürün olursa olsun bu ürünlere İslam takma adı verilemez.¹⁵⁹

İktibasın soru-cevap bölümünde Türkiye’deki cemaatlerin akılları ipotek altına alınan fertlerin, bir araya gelerek oluşmuş topluluklar şeklinde ifade edilmiştir. Yazıya göre sadece cemaatin lideri düşünür oradaki insanlar da bu düşüncüyü aynı şekilde taklit ederler. Buradan hareketle de cemaatte düşünce kaybolur ve cemaatteki insanlar çürüyerek fosilleşir. Sonuç olarak da yaşayan bir ölü haline gelinir. Yazara göre otoriteye bağlı kalarak düşünmekten bir an dahi geri durulmamalıdır. Ayrıca kendi farklı fikrini otoriteye ulaştırırken içerisinde bulunduğu cemaat liderinin otorite olarak Allah’ı kabul edip etmediğini de sürekli izlemelidir. Yazıya göre birey kişiliğinin ürünü olan düşüncesini ve gücünü liderinin emrine verirken kişiliğinden asla ödün vermemelidir.¹⁶⁰

İktibas dergisinin cemaat kavramına yaklaşımı göz önüne alındığında Türkiye’deki cemaat liderlerine kayıtsız şartsız sorgulanmadan tabi olduğu ifade edilmiştir. Dergiye göre bir araya gelen her topluluğa cemaat denilemeyeceği ve sorgulamadan tabi olmanın İslam dinine aykırı olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca *İktibas* dergisine göre cemaat içerisindeki Müslümanlar, Kur’an ve sünnet çizgisinde kalmalı ve daima akıllarını kullanmalıdır. *İktibas* dergisinden sonra *Ribat* dergisinin cemaat kavramı hakkındaki görüşleri ifade edilecektir.

¹⁵⁸ Mehmet Çoban, ‘‘Görev-Yetki-Sorumluluk’’, *İktibas Dergisi* 5/104 (1985), 32.

¹⁵⁹ Bayram Altın, ‘‘Müslüman Düka’lıklardan İslam Şurasına’’, *İktibas Dergisi* 9/154 (1991), 26.

¹⁶⁰ Ercüment Özkan, ‘‘Ferdin Cemaat İçindeki Yeri’’, *İktibas Dergisi* 12/186-187 (1994), 73.

4.3.3. Ribat Dergisinde Cemaat

Çalışmaya konu olan dergiler arasında cemaat kavramı ile ilgili 2000 yılına kadar en çok yazı yayımlayan dergi *Ribat* dergisidir. Dergide bu kavramla ilgili 76 tane başlık bulunmaktadır. *Ribat* dergisinde cemaat kavramı ile ilgili ilk yazı Veyis Ersöz'e ait. Yazara göre Müslümanların cemaat halinde toplandığı yerler camilerdir. Fakat yazara göre dünya Müslümanları günden güne cemaat olma şuurunu yitirmektedirler. Ersöz'e göre sinemalara ve televizyonlara cemaat olan Müslümanlar, camiye cemaat olamamaktadır. Müellif, Müslümanları camiye ve cemaat şuuruna davet etmektedir.¹⁶¹

Derginin devam eden sayılarında yazar Mustafa Lülecî cemaat kavramı ile ilgili bir yazı kaleme almıştır. Yazara göre İslam dininin hükümlerinin cemaat olmadan uygulanması mümkün görünmezken birlik olmaktan uzak duranlar zulüm ve baskı altında perişan bir hayat yaşamaya mahkûm olmaktadır. Lülecî'ye göre İslam dini cemaat halinde tebliğ edilmeli ayrıca küfre ve zulme karşı da cemaat halinde karşı durulmalıdır. Yazıya göre dinin hükümleri müminlerin cemaate olan yardımı ile yaşanabilir ve yaşatılabilir.¹⁶²

Yazar Ramazan Taha, *Ribat* dergisinin devam eden sayılarında güçlü olmanın bir milletin ya da toplumun tek yumruk olmasıyla mümkün olabileceğini ifade etmiştir. Yazara göre Müslümanlar Bu düstura göre hareket etmeli ve cemaat olarak hareket etmelidir. Taha'ya göre eğer cemaat olunamazsa çok yönlü tehlikeler karşısında kuvveti kalmayan toplumun rotası şaşacaktır.¹⁶³

Ali Kemal İşgör'e göre İslam, cemaat dinidir. Yazara göre İslam ancak Kur'an ve sünnet istikametinde olan bir cemaatle yaşanabilir. Müellife göre ayetlerin çoğunluğu ferde değil cemaate hitap etmektedir. Yazıya göre ifade edilen cemaat kuru kalabalık değil aksine önemli işlerde bir araya gelen Kur'an'ın emrine uyan bir İslam topluluğudur.¹⁶⁴

Derginin devamında Süheyl Yücel cemaat kavramını analiz eden bir yazı kaleme almıştır. Yazara göre cemaat kuru bir kalabalık değil her anlamda birlik içerisinde hareket eden topluluktur. Ayrıca yazara göre İslam dini, hak yoldan sapmış, menfaat ve bencillik

¹⁶¹ Veyis Ersöz, "Garip Kalan İbadethanelerimiz", *Ribat Dergisi* 23 (1984), 22.

¹⁶² Mustafa Lülecî, "Tebliğ ve Cemaat", *Ribat Dergisi* 28 (1985), 29.

¹⁶³ Ramazan Taha, "İşçiler ve Fıkıh", *Ribat Dergisi* 29 (1985), 25.

¹⁶⁴ Ali Kemal İşgör, "Cemaat Dininin Cemaat Prensipleri", *Ribat Dergisi* 31 (1985), 7.

kokan, tağutlara bağlanan yığınları cemaat olarak kabul etmemiştir. Buradan hareketle böyle cemaat olmaya çalışanlar dünyayı karıştırıp anarşi ve terör meydana getirmektedirler. Yücel'e göre yeryüzü gerçek İslam cemaatine hasrettir. Ayrıca Kur'an ve sünnet Müslümanların tek parça halinde kenetlenerek cemaat olmalarını emretmektedir. Yazıya göre gerçek Müslümanlık ve hakiki kulluk ancak cemaat ile mümkündür.¹⁶⁵

Yazar Hulusi Güngör'e göre ilahi ölçülere göre düzenlenmiş bir İslam cemaati oluşturmak isteyen Müslümanlar materyalist görüşlerin hâkim olduğu bir dünyada yaşamaya mecbur bırakılmışlardır. Yazara göre inananlar iman gereği olan yaşam biçimini içlerine sindirerek birlik içerisinde hareket etmelidir.¹⁶⁶

Musa Hakkatapan dergide cemaat ile ilgili sorulan soruları yanıtlamıştır. Müellife göre İslam cemaati bir beşer yapısı olmayıp aksine kâinatın nizamını elinde tutan Allah'ın kudret elinden çıkan bir nizam yapısıdır. Yazıda ifade edilen cemaat Rabbani bir ifadenin sonucu olarak şekillenmiştir. Akabinde yazıya göre insan fitratında toplum halinde yaşamak vardır. Tek başına yaşamayı tercih eden insan yalnızlaşır ve yozlaşır. Oysa İslam cemaatinde toplum içerisinde yaşayan birey çevresindeki dertlere, sıkıntılara, ihtiyaçlara kayıtsız kalmaz. Bununla birlikte yardımlaşmaktan memnun olur. Hakkatapan'a göre İslam cemaati, dostluğun, muhabbetin, yardımlaşmanın vücut bulduğu bir cemiyettir.¹⁶⁷

Abdullah Büyük'e göre Müslümanlar hayatları boyunca İslam dinini cemaat olarak yaşayarak kendilerine buyruk olmaktan geri durup, hak ölçülere rağbet etmektedirler. Yazara göre Müslümanlar namazdan cihada kadar hep cemaat halinde yaşarlar.¹⁶⁸

Ribat dergisinin devam eden sayılarında birtakım Müslümanların ben merkezci düşünceleri ve kendi fikirlerini en üstün gördükleri vurgulanmıştır. Bununla birlikte bazı Müslümanların kendi cemaatlerinden başka cemaatleri tanımadığı kendi cemaatinin Kur'an ve sünnete en uygun, en mükemmel olduğu düşünceleri eleştirilmiştir. Yazıya göre böyle düşünülmesi Müslümanların bir olmasına mâni olmaktadır. Bununla beraber her cemaatin ferdi kendi yolunu en iyi yol bilip sıkı sıkıya bağlanmakla birlikte diğer cemaatlere yan gözle bakmakta ve hoşgörüsüz davranmaktadır. Halbuki yazara göre İslam kenetlenmeyi,

¹⁶⁵ Süheyl Yücel, "Cemadat Değil Cemaat", *Ribat Dergisi* 52 (1987), 9.

¹⁶⁶ Hulusi Güngör, "Tevhidle Bir Tahlil", *Ribat Dergisi* 61 (1988), 22.

¹⁶⁷ Musa Hakkatapan, "Sualler Cevaplar", *Ribat Dergisi* 61 (1988), 31.

¹⁶⁸ Abdullah Büyük, "O Diyarın Sakinleri", 20.

birleşmeyi ve yardımlaşmayı emretmektedir. Ayrıca hakiki mümin başkalarının eksikliğiyle değil kendi amelleriyle yükselmelidir.¹⁶⁹

Derginin devam eden yazılarında yazar Emin Çalışkan İslam'ın cemaat halinde yaşanması gerektiğini ve cemaat olmanın farz olduğunu vurgulamıştır. Yazara göre cemaati inkâr etmek, cemaati küçümseyerek uzak durmak imanı tehlikeye sokabilir. Çalışkan, İslam dinindeki hükümlerin birbirini takviye ettiğini ve namaz, oruç, hac, zekât, cihat gibi amellerin hakkıyla ifa edilebilmesinin cemaat halinde olmasıyla mümkün olabileceğini ifade etmiştir.¹⁷⁰

Yazar Halil Atalay'a göre İslam cemaati, dine uymak ve İslam'a göre yaşamak üzere bir araya gelmiş müminlerin ortak şuurunu ortaya koyan bir teşkilatlanmadır. Ayrıca yazara göre cemaatin bireyleri arasındaki kardeşlik tam anlamıyla tesis edilmelidir. Yazıya göre Müslüman cemaati ihtilafli konularda birbirine zarar verecek hususlardan uzak durmalı ve kardeşlik bilincini bir an olsun hatırdan çıkarmamalıdır. Atalay'a göre, ihtilafa düşüp Müslümanların birbirinden ayrılması din düşmanlarının işine yarar.¹⁷¹

Dergiye göre Müslüman cemaat üyeleri birbirlerini yakinen tanıma gayesiyle irtibatlarını kuvvetlendirmelidirler. Yazıya göre İslami bir cemaatten uzak kalmak çok vahim bir durumdur. Bu sebeple aynı hedef ve gaye içerisinde kardeşlik şuruyla bir arada bulunulmaya çaba sarf edilmeli, birbirlerini tanımaya çalışılmalı ve her hususta din kardeşi birinci plana alınıp fedakâr olunmalıdır.¹⁷²

Musa Gün'e göre, yaşamları ilahi kanunlarla belirlenmiş, amaçları Allah'ın rızasını kazanmak olan ve bir lidere biat etmiş topluluğa İslam cemaati denilmektedir. Yazıya göre cemaat olabilmek için bir Emir'e bağlanmak şarttır. Yazar İslam'da cemaat halinde yaşarken bir emire bağlanmanın itikadi bir mesele olması hasebiyle Müslümanların cemaat halinde bulunmaları gerektiği ifade etmektedir.¹⁷³

Derginin devam eden sayılarında cemaat kavramı üzerine analizler yapılmıştır. Yazıya göre belli zamanlarda bir araya gelen bütün topluluklara cemaat demek büyük bir

¹⁶⁹ Yakut Bozdoğan, "Fikirler İlahlaşınca", *Ribat Dergisi* 75 (1989), 29.

¹⁷⁰ Emin Çalışkan, "Siyasetimiz", *Ribat Dergisi* 79 (1989), 19.

¹⁷¹ Halil Atalay, "İslam Ailesi", *Ribat Dergisi* 92 (1990), 14.

¹⁷² "Müslümana Kırk Düstur", *Ribat Dergisi* 96 (1990), 24.

¹⁷³ Musa Gün, "Kur'an ve Sünnetteki Cemaatin Varlığı", *Ribat Dergisi*, 100 (1991) 35.

yanılıdır. Çünkü İslam cemaati Kur'an-ı Kerim'in ortaya koyduğu prensipler çerçevesinde birlik içerisinde hayat süren Müslüman topluluğudur. Yazara göre inkâr eden İslam düşmanlarının birlik içerisinde olduğu gibi Müslümanların da aynı şekilde birlik, beraberlik ve kardeşlik içerisinde bulunmaları gerekmektedir.¹⁷⁴

Süheyl Yücel'e göre İslami bir cemaat insanlara tebliğ ederken sınıf ayrımı yapmamalıdır. Yazara göre sabırla, azimle ve kararlılıkla bıkmadan davet yolu seçilmeli, karşıdaki insanların nefretini uyandıracak davranışlardan uzak durmalı ve nerde, ne zaman ve hangi üslupla konuşulması gerektiği iyi bilinmelidir. Bununla birlikte yazıya göre muhatap iyi tanınmalı, istek ve taleplerine uygun bir geri dönüş yapılmalıdır.¹⁷⁵

Musab Seyidhan'a göre Müslümanlar, hakkıyla cemaat olamamanın sıkıntısını çekmektedirler. Yazar bir İslam cemaatinin ibadet, zikir, ilim ve davet gibi amellerle yetinmeyip dini, hayatın her alanına hâkim kılmak için çalışması gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca yazara göre bir cemaat Kur'an, sünnet ve icma yolunu iyice benimsemeli, muhalif fikirleri reddetmeli ve sadece Kur'an ile yetinip sünneti terk etmeyi savunanların karşısında durmalıdır.¹⁷⁶

Derginin devam eden sayılarında cemaat ile ilgili bir yazı kaleme alan Hulusi Başeğmez'e göre Müslüman cemaatin en belirgin özelliği Kur'an ve sünnete bağlı olmasıdır. Yazara göre İslam cemaati dinin çizdiği çerçevenin dışına çıkmayarak vahyin gösterdiği hedefleri ölçü almalıdır. Yazıya göre Kur'an ve sünnet ışığında İslam cemaatinde bulunması gereken özellikler şunlardır; itikad, amel ve usul birliği, merkezinde istişarenin bulunması, cihad ehli olunması, içlerinden olan lidere bağlı olunması.¹⁷⁷

Ribat dergisinde Abdullah Büyük ile cemaat konusu ile ilgili bir röportaj yapılmıştır. Yazar İslam dininin cemaat dini olduğunu vurgulayıp dinî hedeflerin gerçekleştirilmesi için bireyci anlayış terk edilip birlik olunması gerektiğini vurgulamaktadır. Büyük'e göre İslam'ın yaşanması ve hayata hâkim kılınmasında cemaatin etkisi çok büyüktür. Cemaat sayesinde bir Müslümanın gücünün diğerine aktarılarak güç birliği oluşturulduğu ve karşı güçlere karşı tek vücut mücadele edilebileceği ifade edilmiştir. Yazar Türkiye'de İslami

¹⁷⁴ Musa Gün, "Kur'an ve Sünnetteki Cemaatin Varlığı", *Ribat Dergisi* 100 (1991), 4.

¹⁷⁵ Süheyl Yücel, "İslami Cemaat İçin Temel Esaslar", *Ribat Dergisi* 112 (1992), 11.

¹⁷⁶ Musab Seyidhan, "Cemaat Ama Nasıl?", *Ribat Dergisi* 112 (1992), 15.

¹⁷⁷ Hulusi Başeğmez, "Nasıl Bir Cemaat?", *Ribat Dergisi* 112 (1992), 16.

cemaat özelliği taşıyan bir topluluğun olmadığını ifade etmektedir. O'na göre Türkiye'deki cemaatler belli şahısların güdümünde, şûradan uzak, ferdî kişilerin otoritesinde hareket eden dolayısıyla İslamî bir toplulukta olması gereken şartları taşımamaktadır. Yazara göre Müslüman cemaat olamamanın nedenleri ilahi otoriteyi idrak edememek, eğitimsizlik, dinin hakikatinin anlaşılammaması, din istismarcılığı, dış tesirler vb. unsurlardır.¹⁷⁸

Derginin devam eden sayılarında tekrar Abdullah Büyük bir İslam cemaati içerisinde nankörlük edip ayrılanların olabileceğinden bahsetmiştir. O'na göre nankörlük de edilse terk de edilse insanlara kötü söz söylenmemeli su-i zandan kaçınılmalıdır. Ayrıca yazının devamında cemaatler içerisinde dedikodu yapanlarında bulunabileceği buna karşın bu davranışların dahi büyütülmemesi gerektiği ifade edilmiştir.¹⁷⁹

Yazar Ahmet Alper, cemaat ve cemaate uyma noktasındaki birtakım sapmaları gündeme almıştır. O'na göre bireysel tutum sergilemek, cemaat içerisindeki bazı şahısların fikirlerini öncelemek, cemaatteki bazı problemleri bireylere yükleyerek suçu şahsileştirmek ve kendi cemaatini başka cemaatlerden üstün görmek cemaatler ve fertler arasında tefrikaya ve sapmaya yol açmaktadır.¹⁸⁰

Ribatın diğer sayılarında Ahmed Seven cemaat ile ilgili bir yazı kaleme almıştır. Yazara göre cemaatlerde bulunan metot farklılıkları cemaatçiliğin oluşmasına sebep olmakla beraber fertler arasında güvensizlik meydana getirmiştir. Bununla birlikte her fert kendisinin lideri olmuş ve her konuyu biliyormuşçasına bir tavır takınmaktadır. Yazara göre İslam dini cemaat olmayı emretmektedir. Ayrıca yazıya göre Kur'an ve sünnet ışığındaki bir cemaat batıl görüşlerin İslam'a vereceği zarardan kendisini muhafaza edebilir.¹⁸¹

Abdullah Büyük'ün önderliğinde yayın hayatına başlayan *Ribat* dergisinin cemaat kavramı üzerinde sıkça durduğu gözlemlenmektedir. Dergiye göre Müslümanlar için cemaat olmazsa olmaz bir durumdur. Kur'an ve sünnette cemaat olunması gerektiği emrini sürekli hatırlatan dergi birtakım hususlara da dikkat çekmektedir. *Ribat'a* göre cemaatlerin bilgisizlikten ve hatalardan bir an evvel kurtulması gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca dünyaya meyletmeden çalışan cemaatlerin doğru yolda olduklarına işaret edilmiştir. Dolayısıyla

¹⁷⁸ “Muhterem Abdullah Büyük Hocamızla Cemaat Üzerine”, *Ribat Dergisi* 112 (1992), 18.

¹⁷⁹ Abdullah Büyük, “Murabıta Notlar”, 4.

¹⁸⁰ Ahmet Alper, “Sapma ve Mahiyeti”, *Ribat Dergisi* 133 (1994), 30.

¹⁸¹ Ahmed Seven, “Rahmet mi, Afet mi?”, *Ribat Dergisi* 146 (1995), 22.

dergiye göre Müslümanların cemaat şuurunda hareket etmeleri, ümmeti güçlü kılacak ve inananları din düşmanlarına karşı bir zırh haline dönüştürecektir. Cemaat kavramından sonra İslam, İktibas ve Ribat dergilerinde öne çıkan şeyh/mürşid kavramı üzerinde durulacaktır.

4.4. Şeyh/Mürşid

Sözlükte yaşlı kimse kimseleri tanımlamak için kullanılan “Şeyh” kavramı, tasavvuf terminolojisinde rehberlik ve önderlik vasıflarını kendisinde taşıyan hak ve hakikati öğreten, klavuz, mürşid,¹⁸² tarikat pirî, gibi tanımlamaların nisbet edildiği kişiyi ifade etmektedir. Ön planda ve öğretici konumunda olan şeyhin kendisine intisap eden ve bağlılıklarını ifade edenlere karşı onların kişilik özelliklerini esas alan bir metot ile sistematik bir biçimde eğitimlerini gerçekleştirmektedir.¹⁸³

Şeyhler görev ve sorumlulukları bakımından birçok tanımlamada yer almaktadır. Bunlar arasında klasik kaynaklarda ifade edildiğine göre en yaygın tasnif üç ana görev üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu görevlendirmeler içerisinde ta’lim şeyhleri, öğretici vasfını ön planda tuttuğu öğretim metodu ile tasavvuf eğitimi veren konumda yer almaktadır. Sohbet şeyhleri, alıcı konumda olan salikin eğitimini daha çok gerçekleştirdiği sohbet ortamlarında eğitim amaçlamaktadır. Bu gruplandırmalar arasında son kısımda yer alan tarikat şeyhi, müridlerini bir anne duygusunu ön plana koyduğu öğretim metodunu uygulamaktadır. tarikat şeyhi, tasavvuf klasiklerinde kimi zaman Peygamberin naîbî olarak gösterilirken¹⁸⁴ kimi zaman müridi kurtuluşa erdiren bir unsur olarak görmektedir.¹⁸⁵ Tasavvufta şeyhi tanımlamak amacıyla zikredilen diğer bir görüşte ise İsmail Hakkı Bursevî, şeyh kavramını mürşid olarak ele alıp onu mürşid-i samit ve mürşid-i nâtik olarak zikretmektedir. Bursevî’nin bu tanımlamasında mürşid-i samit, sessiz ve derin Kur’ân olarak zikretmektedir. Sessiz Kur’ân’ı anlayabilmek için onu tercüme etmeye ihtiyaç duyulmaktadır. Mürşid-i nâtik ise, Bursevî’nin İnsan-ı kâmil mertebesinde gördüğü şeyhi ifade etmektedir. Bu insan-ı kâmil Kur’ân ve hakikatlerine ve ledünnî ilme mazhar olduğu için onu kendisine intisab

¹⁸² Seyyid Şerif Cürçani, *et-Ta’rifat* (Beyrut: Daru’l-Kitabi’l Arab, 1405), 56.

¹⁸³ Ramazan Muslu, “Seyru Süluk Terimleri”, *Tasavvuf El Kitabı*, ed. Kadir Özköse (Ankara: Grafiker, 2016), 330-331; Reşat Öngören, “Şeyh”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 2010), 39/50-52.

¹⁸⁴ Ebû Nasr Ali b. Muhammed es-Serrac, *El-Lüma*, 477.

¹⁸⁵ Abdülkerîm b. Hevâzin Kuşeyrî, *er-Risaletü’l Kuşeyriyye fî İlmi’l-Tasavvuf*, 2/728-729.

edenlere öğretmeye kadir görülmektedir. Bursevî bu husustan yola çıkarak hakikat lisanına vakıf olmak için insan-ı kâmile ihtiyaç duyulduğunu ifade etmektedir.¹⁸⁶

Şeyhlik konumu tasavvuf yaşantısında yer alan alan tarikatların silsilelerinin en üst kısmında bulunan Hz. Ali ve Hz. Ebubekir kanadıyla Hz. Peygamber'e uzanmaktadır.¹⁸⁷

Şeriatı bilen, seyr-u sülûkunu tamamlamış, müritlere rehberlik eden tarikat lideri anlamına gelen şeyh, sohbet şeyhi, talim şeyhi, tarikat şeyhi, terbiye şeyhi, irşad şeyhi ve teslik şeyhi olarak ayrılmıştır. Mürşid-i kâmil ise tarikatı idare edip irşad ve tebliğle beraber seyr-u sülûk yaptırabilendir.¹⁸⁸

Mürşid kelimesi, Arapça da doğru yolu gösteren, uyaran, irşad eden demektir.¹⁸⁹ Tasavvuf istilahında şeyh, veli, pir, eren, ermiş kelimeleri eş anlamlı olarak kullanılmakla birlikte yaygın olarak şeyh kelimesi tercih edilmiştir.¹⁹⁰ Mürşid kelimesi Kur'an-ı Kerîm de "doğru yolu gösteren rehber" manasındadır.¹⁹¹ Kelimelerin farklılık göstermesinin sebebi coğrafyanın kültürel-geleneksel öğelerine göre karşılık bulmasından kaynaklanır.

Hayatın seyri içinde öğreten ile öğrenen ilişkisi hep olagelmıştır. Mürid-mürşid ilişkisi de bu şekildedir. Buradaki asıl sorun mürşidin kul ile Tanrı arasında Hristiyanlık benzeri bir konuma yerleştirilip tevhide aykırı bir inanç olarak algılanması meselesidir. Her şeyden önce şeyh bir insandır ve hataya düşebilir. Hristiyanlıktaki Tanrı adına günah çıkartan ve cennetten arsa satan biri değildir.¹⁹²

İlk sûfî kaynaklarında mürşid kavramına rastlanılmaz. Mürşid kavramının anlamdaşı olan şeyh kavramı da ilk sûfîler tarafından kullanılmamıştır. Kendisini ibadete ve maneviyata adayan kişilere Kur'an-ı Kerîm de geçen veli, evliyaullah, ehli takva gibi isimlendirmeler kullanılmıştır. İlerleyen zamanlarda diğer müslümanlardan ayrı olduklarını

¹⁸⁶ İsmail Hakkı Bursevî, *Mesnevî Şerhi Rûhü'l-Mesnevî*, haz. İsmail Güleç, (İstanbul İnsan Yayınları, 2017,) s. 463)

¹⁸⁷ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, (İstanbul Ma'rifet Yay., 3.b, 1990) s. 89

¹⁸⁸ Bülent Akot, *Tasavvufun 100'ü*, 34.

¹⁸⁹ Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Otto Yayınları, Ankara 2014, s.350

¹⁹⁰ Öngören, Reşat, "Şeyh", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (DİA), XXXIX, s. 50, ss. 50-52, İstanbul 2010.

¹⁹¹ Kehf 18/17.

¹⁹² Ömer Yılmaz, *Tasavvuf Bize Ne Söyler?*, 276.

göstermek için abid ve zahid kelimeleri kullanılmıştır. Tarikatların teşekkül etmesi sonucunda mürşid ve şeyh kelimeleri anlam kazanmaya başlamışlardır.¹⁹³

Peygamberler dışındaki herkes beşer olması sebebiyle masum değildir. Hakiki şeyh benim söylediğim dinin ta kendisidir, dediklerime harfiyen uymanız gerekir demez. Böyle diyen birinin arkasından gitmek hayal kırıklığıyla sonuçlanır. İlim yönünden eksik ve kerameti kendinden menkul kişilerin peşinden gitmek ilerde harcanan zamana üzülme demektir. Zaten hakiki şeyhlerin uçmak gibi bir derdi yoktur. Ancak mürid bağlı bulunduğu kimseyi gözünde büyütebilir.¹⁹⁴

Tasavvufun temel öğretilerini hadis ilmi açısından değerlendiren Ahmet Yıldırım, şeyhin tanımı ve özelliklerinden hareketle, şeyhe ait olduğu ifade edilen özelliklerin ve vasıfların, sünnete uygun olanlarının yanı sıra sünnete uygun olmayanların da var olduğunu ifade etmiştir. Yıldırım'a göre bu kavramın Hz. Muhammed'i rehber edinerek ve O'nun hayatını örnek alarak yaşamak anlamında kullanılmasında bir beis yoktur ve bu anlayış sünnete uygundur. Yazara göre şeyhin konumunun haddinden fazla büyütülmesi, şeyhe abartılı özelliklerin yüklenmesi, müridin iradesiz ve değersiz bir kimse olarak algılanması sünnete uygun değildir.¹⁹⁵

1980-2000 yılları arasındaki sayıları incelenen dergilerin şeyh/mürşid kavramı ile ilgili hangi yıllarda kaç adet başlık olduğunu gösteren tablo aşağıdaki gibidir. Bu veriler dini muhtevalı dergileri arşivleyen ‘‘İslamcı Dergiler Projesi’’ isimli çalışmadan elde edilmiştir.

¹⁹³ Süleyman Uludağ, *Tasavvufun Dili* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2016), 69-72.

¹⁹⁴ Ömer Yılmaz, *Tasavvuf Bize Ne Söyler?*, 288.

¹⁹⁵ Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 201.

Tablo 4.5. İktibas, Ribat ve İslam Dergilerinde Şeyh/Mürşid Hakkındaki Yazıların Yıllara Göre Dağılımı

	İktibas	Ribat	İslam
1981	-	-	-
1982	7	-	-
1983	5	2	1
1984	-	1	5
1985	10	-	4
1986	9	-	5
1987	8	2	-
1988	-	-	2
1989	2	6	4
1990	9	-	11
1991	3	-	4
1992	3	6	12
1993	3	-	2
1994	2	2	8
1995	2	1	4
1996	2	2	2
1997	3	3	1
1998	3	3	-
1999	1	2	-
2000	3	2	-

4.4.1. İslam Dergisinde Şeyh/Mürşid

İslam dergisinde şeyh kavramıyla ilgili Mehmet Zahid Kotku'ya ait bir yazı yayımlanmıştır. Müellif insanoğluna Allah'ı tanıtacak, İslam yolunu gösterecek bir mürşide ihtiyaç olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca yazıya göre tek başına bilgi sahibi olmak kişileri terbiye edemez. Yazara göre ilme yanaşmayan nasipsizlere ilim sahiplerinin bir faydası dokunamaz. Mürşidin hidayet üzere, ihlaslı, sabırlı ve nefsi arzulardan kaçınması gerektiğini ifade eden Kotku, bu özelliklere sahip bir rehberin yoluna tabi olunması gerektiğini vurgulamıştır.¹⁹⁶

Derginin devam eden sayılarında Mahmut Esad Coşan'a ait bir yazı yayımlanmıştır. Coşan'a göre Allah'ı ve Resulünü sevmesi gereken Müslümanlar mürşidleri de sevmelidir. Çünkü onlar Peygamber varisleridir. Ayrıca varis olan mürşidler Müslümanların manevi

¹⁹⁶ Mehmed Zahid Kotku, “Ramuzdan Sohbetler Allah'ın Zikrinden Gayrı Konuşmayın”, 61.

efendileri, ümmetin emanet edildiği, irşadla vazifeli salih kimselerdir. Yazıya göre Müslümanlar müşidleri dinlemeli, onların etrafında toplanıp kenetlenmeli ve onların gösterdiği yoldan gitmelidirler. Yazıda Müslümanların elinden tutarak Allah'ın rızasına ulaştırmaya vesile olarak kabul edilen müşidlerin halk tarafından hakkıyla takdir edilmediği vurgulanmıştır. Yazara göre maddi hastalıklar için ülke ülke gezen insanlar, manevi tedavi ve terbiye için müşidlere gitmelidir.¹⁹⁷

İslam dergisinde her ilim tahsili için bir muallime ihtiyaç duyulduğu gibi ahlak terbiyesi için de şeyhe ihtiyaç olduğu vurgulanmıştır. Müşidlerin irşad makamında olduğunu vurgulayan dergi, bu yol gösterici rehberlerin taşınması gereken özellikleri de açıklamaya çalışmıştır. *İslam* dergisinden sonra *İktibas* dergisinin şeyh kavramına yaklaşımı ortaya konacaktır.

4.4.2. İktibas Dergisinde Şeyh/Müşid

Şeyh kavramıyla ilgili görüş belirten bir diğer dergide *İktibas*'tır. Dergide yazısı yayımlanan Celal Yıldırım'a göre dinî tahsil görmemiş, eksik ilmi olan kimse müşid olamaz. Çünkü irşad geniş bilgi birikimi isteyen bir konudur. Kur'an'ı, sünneti, akaidi, fıkhı, tasavvufun inceliklerini bilmeyen kişilerin, tarikat adı altında halife olduğunu iddia ederek ortaya çıkması din adına dini yıkmak anlamına gelir ve bu da Kur'an ve sünnete aykırıdır.¹⁹⁸ Yazara göre Müslümanların dine ve maneviyata verdiği değerler istismar edilerek kendisine pir, şeyh veya halife diyerek Kur'an ve sünnete aykırı ayin ve davranışlarda bulunulması affedilir bir şey değildir. Yazıya göre Kur'an ve sünnetin vermiş olduğu ölçünün dışına çıkarak tarikat ve irşad adına ortaya atılan bid'atlerin saf ve temiz Müslümanlar tarafından benimsenmesi eleştirilmiştir.¹⁹⁹

Derginin devam eden sayılarında *Risale-i Halidiye Tercümesi ve Adab-ı Zikir Risalesi* adlı eserden bir bölüm alıntılanmıştır. Dergiye göre kitapta yer alan Allah'ın kullarına yakın olmasına rağmen Allah'a yaklaşmak için şeyhlerin vesile kılınması eleştirilmiştir. Yazının devamında İslam dininde yer almayan ruhbanlık anlayışı, şeyhe

¹⁹⁷ Halil Necatioğlu, "Din Alimleri ve Müşid-i Kamilleri Sevmenin Önemi", *İslam Aylık Mecmua* 135 (1994), 4.

¹⁹⁸ Celal Yıldırım, "Dini Paravana Edenler", 6.

¹⁹⁹ Celal Yıldırım, "Dini Paravana Edenler", 7.

rabita kurnayı öğütleyen tasavvuf erbabınca dinin içerisine sokulmaya çalışılmaktadır. Hakiki anlamda Kur'an'a inananların bu tür anlayıştan uzaklaşarak doğruyu bulacaklarını ifade eden dergi, Allah'ın kullarını kendilerine kul etmek isteyenlerden uzaklaşması gerektiğini ifade etmiştir.²⁰⁰

1987 yılında dergide yayımlanan bir yazıya göre insanoğlu bir ve tek olan Allah'a ortak koşmayı her zaman başarmıştır. Dergiye göre cahiliye döneminde elleriyle yaptıkları putlara tapanlar günümüzde el etek öptüklerine tapınmaktadır. Ayrıca şeyh olarak kabul ettikleri kimselerin sözleri Allah'ın sözlerinin önünde tutulmaktadır. Yazara göre cahiliye toplumu kendilerine küçük ilah edinme isteği duyduğu gibi bugün de insanlar elini eteğini öpebildiği görülebilir ilahlar olan şeyhlerin çevresinde toplanmaktadır.²⁰¹

İktibas Dergisinin devam eden sayılarında Necmeddin Erbakan (ö.27 Şubat 2011) ile Mehmet Zahit Kotku arasında yaşanmış olan iletişim eleştirilmiştir. Yazıya göre ilerleyen yaşına göre hala genç ve sağlıklı gözükten Erbakan, Kotku 'nun sohbet meclisinde bulunduğunu ve genç görünmesinin sırrını hocanın nefesi sayesinde olduğunu o dönemki gazetecilere ifade etmiştir. Dergiye göre Nakşibendi şeyhi olarak tanımlanan Kotku ve Erbakan diyalogu 'Hoca'yı, Zahit Hoca üflemiş!' şeklinde bir başlıkla yayımlanmıştır.²⁰²

Ahya Aras'a göre tasavvufta kendilerine mürşid denen kişilerin her türlü sapık fikirlerini Kur'an'a dayandırıp istedikleri gibi tevil ettikleri ifade edilmiştir. Yazara göre kendilerini ilah yerine koyan sözde şeyhler insanları İslam dininde yer almayan inançlara yönleltmektedir. Aras'a göre mürşidler, kendi fikirlerini kabul etmeyenlere ve kendilerini eleştirenlere, şeytanın mürşitlik ettiği ifadesini eleştirmiştir. Yazara göre bu sözü sarf edenlerin mürşidinin şeytan olduğu ifade edilerek bu kimselere Allah'tan hidayet bulmaları temenni edilmiştir.²⁰³

İktibas dergisi şeyh kavramını sert bir dille eleştirmektedir. Hatta bu eleştiri ifrat derecesine çıkarak müridlerin şeyhlerini ilahlaştırmak suretiyle şirke düştükleri ifade edilmektedir. Kanaatimizce kendine Müslüman diyen şahısların birbirlerine bu tip ithamlar

²⁰⁰ "Rabita Edebi", *İktibas Dergisi* 6/112 (1986), 16.

²⁰¹ "İktibas'tan Mektuplar", *İktibas Dergisi* 127 (1987), 7.

²⁰² "Hocayı, Zahit Hoca Üflemiş!", *İktibas Dergisi* 14/208 (1996), 45.

²⁰³ Ahya Aras, "Böyle Buyurdu İskender", *İktibas Dergisi* 14/207 (1996), 40.

yöneltmekten kaçınması elzemdir. *İktibas* dergisinin akabinde *Ribat* dergisinin şeyh/mürşid kavramına yaklaşımı incelenmiştir.

4.4.3. Ribat Dergisinde Şeyh/Mürşid

Şeyh kavramıyla ilgili görüşleri ortaya konan bir diğer dergi ise *Ribat'tır*. Derginin soru cevap bölümünde şeyhe olan intisabın ölçüsü ele alınmıştır. Yazıya göre dinde temel iki kaynak Kur'an ve sünnettir. Buradan hareketle bir Müslüman kime mürit olursa olsun mürşidini masum görmemeli yanılabilceği ihtimalini aklından çıkarmamalıdır. Yazara göre şeyhin şeriata aykırı amelleri olursa ikaz edilmelidir. Büyük bir teslimiyet gösterme edasıyla yanlış bir tutum ve davranışa sessiz kalmak çok tehlikelidir. Dergiye göre İslam adına emredilen bir şey sadece Allah rızasını kazanmak amacıyla ve meşru oldukça yerine getirilmelidir.²⁰⁴

Derginin devam eden sayılarında şeyhe intisap etmede bir beis görülmemekle beraber birtakım insanların kendi şeyhlerinin emirlerini hiç düşünmeden dine uygun olup olmadığına bakılmadan yerine getirme eğiliminde olmaları eleştirilmiştir. Yazıya göre Müslümanlar Allah ve resulüne itaat ederken tereddüt etmezken diğer tüm insanların söylediklerini Kur'an ve sünnet çerçevesinde olduğu müddetçe kabul ederler.²⁰⁵

Hulusi Başegmez'e göre, halifeye biat etmekle mürşide bağlanmak aynı şey değildir. Müslümanlar dinlerine ait ilimleri kimden aldıklarına dikkat ederlerse yoldan sapmazlar. Yazara göre manevi yolculuğa çıkan salıklara rehberlik yapmakla görevli mürşidlere bağlılık herkes için şart değildir. Ancak tasavvuf yoluna girecek kişilerin bu hususla ilgili ilimleri öğrenmesi farz olur.²⁰⁶

Dergiye göre tasavvufi eğitimde şeyhin müridine uyguladığı özel bir eğitim şekli vardır. İlk önce mürid şeyhe bağlanarak kalbini ve nefisini terbiye edebilmek için ona boyun eğmelidir. Yazıya göre şeyhe olan bu bağlılık sonucu nefisler temizlenerek Allah'ın nuruyla aydınlanır. Manevi eğitim bir şeyh gözetiminde olabileceğini vurgulayan yazar bazı

²⁰⁴ “Günümüzde Şeyh-Tasavvuf-Mürid Anlayışı ve Ölçü”, *Ribat Dergisi* 79 (1989), 21.

²⁰⁵ “Fena Meselesi”, *Ribat Dergisi* 83 (1989), 22.

²⁰⁶ Hulusi Başegmez, “İmam İle Mürşidi Beyat İle İnabeyi İyi Anlayalım”, *Ribat Dergisi* 75 (1989), 17.

şeyhlerinde yanlış tutum sergilediklerini vurgulamıştır. O'na göre haramdan uzak duramayan, zevk ve sefaya dalan, nefislerine uyarak umursamaz bir vaziyette günaha dalanlar şeyh gibi görünseler de yanlış yoldaki insanlardır.²⁰⁷

Ribat dergisinin sayılarına bakıldığında şeyh kavramına itidal ölçüsünde bir bakış sergilendiği anlaşılmaktadır. Dergiye göre şeyh İslam dininin emirlerine uyduğu sürece takip edilmelidir. Ayrıca bir mürşidin beşer olduğu unutulmamalı ve hata yapabileceği gözden kaçırılmamalıdır. Dergiye göre öncelikle Kur'an ve sünnete uyulmalı akabinde İslam'a uygun görüşleri benimseyen mürşidlerin yolu takip edilmelidir.

Şeyh kavramının ardından bu kavramla bağlantılı olan rabita kavramı ele alınacaktır. Kısaca tanımı yapıldıktan sonra dergilerdeki birkaç örneğini sunacağımız bu kavram çalışmanın başında yer alan tasavvuf, tarikat, cemaat ve şeyh kavramlarının içerisinde de yer almaktadır. Tasavvufa müspet veya menfi yaklaşım gösteren dergiler aynı zamanda rabita kavramını da gündeme alarak yorum yapmışlardır. Öncelikle rabita kavramının tanımı yapılacak ardından zikredilen dergilerde bu kavram hakkındaki yorumlar ortaya konacaktır.

4.5. Rabita

Çalışmada birçok çeşidi olan rabita kavramının mürşid rabitasından hareketle analizi yapılacaktır. Rabita kavramı sözlükte, iki şeyi birbirine bağlayan ip, alâka, vuslat, münasebet, ilgi ve sevgi ile mensubiyet, cesur ve dayanıklı olmak gibi anlamlara gelmektedir.²⁰⁸ Tasavvufi bir terim olarak kullanılan râbîta, kâmil olarak bilinen bir şeyhi, müridin onun ruhaniyetinden medet umması ve onun şeklini sıkça göz önüne getirip mürşidin yanında olduğu bilincini gıyabında da sürdürmeye çalışmasıdır.²⁰⁹

Râbîta kavramı ile irtibatlı birçok terim de gündelik dilde kullanılmaktadır. Örneğin, Arapça konuşulan beldelerde dervişlere “bağlantı kuran” manasında “murâbıt” denirken

²⁰⁷ “Tasavvufî Eğitim”, *Ribat Dergisi* 110 (19922), 23.

²⁰⁸ Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisanu'l Arab*, 302; Muhammed Murteza ez-Zebidi, *Tacu'l Arus* (Beyrut, 1980), 298-304.

²⁰⁹ Haydarizade İbrahim Fasîh, *Mecd-i Talid fi Menakibi's-Şeyh Halid* (İstanbul: Matbaa-i Amire, 1292), 73; Muhammed b. Abdullah el-Hânî, *Behcetü's-Seniyye* (İstanbul: Işık Kitabevi, 1977), 42; Abdülhakim Arvasî, *Rabîta-i Şerîfe Necm-i* (İstanbul: İstiklal Matbaası, 1342), 14; Necdet Tosun, “Rabîta”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 2007), 34/378.

tekkelere ise “bağlanılacak yer” anlamında “ribât” adı verilmiştir. Ayrıca ribât kavramı, korumaların ikâmetine tahsis edilen yer mânâsında da kullanılmaktadır. Hicaz, Irak, Mısır, Suriye ve Filistin’de ribât “derişlere özel zâviye-hankah, misafirhane” anlamında kullanılmıştır. Hatta 11. yüzyılda Kuzey Afrika’da ribâtlar hankah ve zâviye haline gelirken “savaşçı ve asker” anlamındaki murâbit ise daha ziyade “deriş, velî” anlamında kullanılmıştır.²¹⁰

Hakkında birçok yorum yapılan râbitanın, tasavvufun meseleleri arasında yer alması onun tasavvufun aslı olduğu anlamına gelmemektedir. Çoğu tarikatta var olan bu uygulama her tarikatta yoktur. İsim ve uygulamaları farklı olsa da farklı din, ilim ve mesleklerde buna benzer uygulamalar görülmektedir. İnsanların sosyal hayatlarına uyum sağlayan eğitim usullerinden biri de insanın başkalarını taklit edip ona benzemesidir. İnsan yaratılışı gereği bağlanan bir varlıktır. Bir kişinin hayatı boyunca kazandığı parayı eğlenceye, spora, mala, makama yatırıyor olması ve kalbini bunların sevgisiyle doldurması şirk veya küfür olmuyorsa sâlih bir Müslümana muhabbet duyarak ona benzemeye çalışmakta şirk ve küfür olmasa gerektir.²¹¹ Tasavvufî bir eğitim metodu olduğu aşîkar olan rabitanın, tasavvuf yolunda ilerlemek isteyenlere örnek ve hedef kişilik belirlemede yardımcı olabileceği söylenebilir.²¹² Tenkit edenler tarafından kökeni İslam dışı kabul edilen rabita, tasavvuf erbabınca seven ve sevilen arasında kurulan gönül bağı anlamına gelmektedir.

İki örnek vererek mukayese edeceğimiz rabita kavramı hakkında *İslam* ve *İktibas* dergilerinin sayılarından hareketle ortaya konulacaktır. *İslam* dergisi Nisan ayının 1993 yılındaki sayısında “Fıkıh Açısından Tasavvuf” isimli bir yazı yayınlamıştır. Yazar Halil Günenç, şeyhe yapılan râbitanın bir içtihat ürünü olduğunu ifade etmiştir. Yazara göre İmam-ı Âzam nasıl içtihat etmişse mutasavvıflar da bu şekilde içtihat ederek rabıtayı kabul etmişlerdir. Yazıya İmam-ı Âzam, vücuttan kan çıkarsa abdest bozar demesine rağmen İmam Şafi bunu kabul etmemektedir. Günenç’e göre râbita daha çok Nakşilerin içtihadıdır. Kadirî ya da Rufaî tarikatında râbita meselesi yoktur. Dolayısıyla yazıya göre Râbita, içtihadî bir meseledir. Mutasavvıflar ahlak sahasının müçtehidleri olarak hüsn-ü niyetle içtihat etmişlerdir. Yazıya göre ehil olmayan kişilere rağmen Kur'an ve sünnete uygun bir tasavvufî yol izlenerek devam edilmelidir.²¹³

²¹⁰ İsmail Yiğit, “Ribât”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara, 2008), 35/76-79.

²¹¹ Ömer Yılmaz, *Tasavvuf Bize Ne Söyler?* (İstanbul: Sufi Kitap, 2020), 291-293.

²¹² Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, 270.

²¹³ Halil Günenç, “Fıkıh Açısından Tasavvuf”, 44.

İktibas dergisine göre rabıta kavramı Kur'an ve sünnette yer almamaktadır. Ayrıca dergiye göre bu düşünce ve inançlar İslam'ın tevhid ilkesiyle çelişmektedir. Yazıda İslam dininin apaçık olduğu ve akılla anlaşılabilir bir din olduğu vurgusu yapılarak rabıta kavramının dış menşeli olduğu ifade edilmiştir. Yazıya göre hakiki rabıta ancak Allah ile kurulmalıdır.²¹⁴

Görüldüğü gibi *İslam* dergisine göre rabıta mutasavvıfların bir içtihadı olarak varlığını sürdürmektedir. Ayrıca dergide ehil olmayanlardan yüz çevrilerek yola devam edilmesi gerektiği de vurgulanmıştır. *İktibas* dergisinde ise rabitanın dış menşeli olduğu vurgulanarak din dışı olduğu ifade edilmektedir. Rabıta kavramının ardından tevessül ve şefaet konusuna geçilecektir. Bu kavramlar dergilerde tasavvuf, tarikat ve şeyh başlığıyla bağlantılı bir şekilde gündeme alınmıştır. Öncelikle bu kavramların tanımı yapılacak ardından dergilerdeki karşılığı ortaya konacaktır.

4.6. Tevessül ve Şefaet

Sözlük anlamı bir vesile veya bir amel ile Allah'a yaklaşmak anlamına gelen tevessül²¹⁵ İstilahta Kulun amel, ahlak, ilim ve yüksek makamlarla Allah'a ulaşması demektir. Vesile ve tevessül genel olarak; bizzat yakınlaşmak ve yakın olmaya sebep olacak şeyleri aramak şeklinde tefsir edilmiştir. Nitekim, "Ey iman edenler! Allah'tan korkun. O'na yakın olmak için yol (vesile) arayın ve yolunda cihad edin ki kurtuluşa eresiniz."²¹⁶ âyetindeki vesileden kastın, namaz, oruç ve cihad gibi Allah'a yaklaştıran ibadet ve sâlih ameller olduğu müfessirlerce de değerlendirilmektedir.²¹⁷

Zikredilen deliller ve ortaya konan görüşler çerçevesinde sâlih kimselerin Allah katındaki mertebeleriyle yapılan tevessül caiz görünmektedir.²¹⁸ Tevessül meselesinde üzerinde titizlikle durulan nokta tevhid ilkesinin korunmasıdır. Bir ibadet olan dua yalnızca Allah'a yapılır. Yardım da ister vasıtalı olsun ister vasitasız olsun Allah'tan gelir. Bununla

²¹⁴ Mehmed Durmuş, "Rabıta-i Şerife'ye Kur'ani Bir Yaklaşım", 12.

²¹⁵ Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzur, *Lisanu'l Arab*, 724.

²¹⁶ *Kur'an Yolu*, (Erişim 3 Nisan 2022), el-Maide 5/35.

²¹⁷ İsmail Hakkı Bursevî, *Ruhu'lBeyan fî Tefsiri'l Kur'an* (Beyrut: Daru'l Kütübi'l İlmiyye, ts.), 2/387; Ebu'l Fidâ İbn Kesir, *Tefsiru'l Kur'ani'l Azim* (Riyad: Daru'l Taybe, 1420), 3/113.

²¹⁸ Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, 286.

birlikte her tevessül eden kişinin şirke düştüğünü söylemek doğru değildir. Bu konuda insanlara müridlik yapan kişilere büyük görev düşmektedir.²¹⁹

Bir kimsenin herhangi bir mükâfata nâil olması veya kendisine ulaşacak bir zarardan kurtulması için şefaatinin yüksek bir makama aracılık etmesi anlamına gelen şefaât, “saygınlık ve mevki bakımından yüksek derecede olanların, yardımcı olmak gayesiyle daha aşağı mertebede olanlarla ilgilenmeleridir. Kıyamet günündeki şefaât de bu kabildendir.”²²⁰

Âhirete yönelik etkisi açısından ifade edilecek olursa, terim olarak şefaât: Âhirette Allah’ın kendilerine izin verip şefaât etmelerine müsaade ettiği Peygamberlerin ve diğer sâlih kulların, insanlığın mahşer yerinin meşakkatinden kurtulup bir an önce hesabın başlaması, Cehennem’i hak eden bazı günahkâr mü’minlerin oraya girmemesi, Cehennem’e girenlerin oradan çıkarılıp Cennet’e konulması, Cennet’i hak edenlerin ise daha yüksek derecelere ulaşmaları için Allah’a, dua edip istekte bulunmaları şeklinde tanımlanmıştır.²²¹

Tevessül ve şefaât bahsinin ardından bu kavramlarla ilgili *Ribat ve İktibas* dergilerinden örnekler verilmektedir. *Ribat* dergisinde şefaât ile ilgili görüşlerini ifade eden Nedim Diyeimli’ye göre Kur’an ayetlerinden, Allah’ın dilediği kimselere şefaât izni verebileceği anlaşılmaktadır. Yazara göre şefaât izni vermek ancak Allah’ın elindedir. Kur’an’da faydası olmadığı ifade edilen şefaât O’nun iznine bağlanmadan beklenen şefaattir, yardımdır. Bununla beraber yazıya göre Allah bizzat kendi katından yetki verdiği bazı kullarına şefaât nimetini ihsan edeceğini belirtmiş, ancak yine O’nun izniyle Allah’tan başka yalvardıkları şeylerin şefaât yetkisine sahip olmadığını da ayetlerde buyurmuştur. Diyeimli’ye göre kullar Allah’ın üstünlüğünü ortaya koymadan, başka bir merciden yardım ve şefaât talebinde bulunamazlar.²²²

İktibas dergisinde şefaât konusunu gündeme alan Mehmed Durmuş’a göre Ku’an’da yer alan şefaât meselesi Müslümanlar tarafından yanlış anlaşılmaktadır. Yazar Allah’tan başka hiçbir zümrenin şefaât yetkisinin bulunmadığını vurgulamaktadır. Yazıya göre şefaât inancı yüzyıllardır ayetleri Kur’an’ın anlam bütünlüğünden uzak bir biçimde okunmasından

²¹⁹ Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, 295-296.

²²⁰ İsmail Hakkı Bursevî, *Ruhu’lBeyan fî Tefsiri’l Kur’an*, 2/250.

²²¹ Yusuf Şevki Yavuz, “Şefaât”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 38/412-415; Fikret Karaman, ts., “Şefaât”, 536.

²²² Nedim Diyeimli, “Şefaât Allah’ın İzni İle Olur”, *Ribat Dergisi* 77 (1989), 28.

kaynaklı yanlış da olsa bir akide halini almıştır. Yazara göre ahirette hiç kimsenin yanlış anlayışı hoş karşılanmayacaktır.²²³ *Ribat* dergisindeki yazıya bakıldığında şefaatin Allah'ın iznine bağlı bir şekilde dilediği kula verilebileceği vurgulanırken *İktibas* dergisine göre tasavvufta yer alan şefaattir reddedilmektedir.

Hakkında kaleme alınan yazılar göz önüne alındığında tasavvuf, ortaya çıktığı dönemden itibaren hep tenkit edilen bir ilim olarak görülse de aslında eleştirilen tasavvufun kendisi değil bilakis onu temsil edenler olmuştur. Yani tarihin akışı içerisinde herkesin ittifak ettiği tek bir tasavvufî anlayış bulunmamaktadır. Tasavvufu temsil eden kimselerin İslam şeriatından uzaklaşması veya şeriat çizgisinde bulunsan bile çeşitli örf, adet ve kültürlerin etkisiyle farklı tasavvuf düşüncelerinin ortaya çıkması ile birlikte bu görüşlere yöneltilen eleştiriler de aynı oranda çeşitlilik kazanmaktadır. Tasavvufa içten yöneltilen tenkitler bir taraftan sûfilerin gayretli bir şekilde görevlerini yerine getirmelerini teşvik ederken diğer yandan da tasavvufî uygulamaların şeriat dairesi içerisinde kalmasını sağlamıştır.²²⁴

Bununla beraber tasavvufa dıştan yöneltilen eleştiriler iç tenkitleri bir adım ileriye götürmüş ve tasavvuftaki pek çok uygulama hakkında sorgulama kültürü gelişmiştir. Ayrıca söz konusu tenkitler tasavvuf düşüncesinin İslâm dairesi dışına çıkmasına önemli ölçüde mâni olmuştur. İtidal gözetilerek yapılan tenkitlerin yanı sıra önyargılı ya da art niyetli tenkitlerin şiddeti artmış, sûfiler küfürle itham edilir hale gelmiştir. Diğer yandan din bilgisi nakıs olan kimseler dahi tasavvufu tenkit etmekten kendini alamamıştır. Bilgi ve belgeleri saptırarak okuyucuyu yanıltan eleştiri ve yorumların görülmeye başlamasıyla birlikte tasavvuf tenkitçiliğinin bilimsellikten uzaklaşması ise hepsinden daha vahimdir.²²⁵

Genel bir bakışla değerlendirildiğine *İslam* dergisinin tasavvufî kavramları Kur'an ve sünnet çizgisinden açıkladığı ve savunduğu görülmektedir. *İktibas* dergisinin ise tasavvuf karşıtı görüşleri ve aşırı tutumu ortadadır. *İktibas*'a göre tasavvuf ayrı bir din olarak tanımlanmış ve dolayısıyla da tasavvuf kavramları eleştirilmiştir. *Ribat* dergisi ise tasavvufun varlığını kabul etmekte birlikte ve bu ilim içerisindeki hataları indirgemeci yaklaşımdan uzak bir biçimde değerlendirmektedir. Dergiye göre tasavvuf reddedilmek yerine içerisindeki yanlış tutum sergileyenler ıslah edilmelidir.

²²³ Mehmed Durmuş, "Şefaattir Meselesi", *İktibas Dergisi* 18/256 (2000), 25.

²²⁴ Mahmud Esad Erkaya, "Günümüz Türkiye'sinde Tasavvufu Tenkit Amaçlı Yazılan Bazı Kitaplar Üzerine Bir Değerlendirme", *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi* 45 (2021), 3.

²²⁵ "Günümüz Türkiye'sinde Tasavvufu Tenkit Amaçlı Yazılan Bazı Kitaplar Üzerine Bir Değerlendirme", 3.

5. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Tasavvuf, İslâmî ilimler içerisinde fazlaca tartışılan disiplinlerden biridir. Menfî ve müspet yaklaşımlar göz önüne alındığında tasavvufî kavramların insanlar arasındaki anlaşılış şekli önem arz etmektedir. Anlayış farkı dergilerin arasındaki ayrışmada da belirginliğini korumaktadır. Bu bağlamda menfî görüş bildirenlerce tasavvufun Hint, İran, Hristiyan, Mısır ve Yunan mistisizmi kaynaklı bir sistem olduğuna dair birtakım nazariyeler öne sürülmektedir. Müspet bakışa göre ise tasavvuf kaynağını Kur'an ve sünnetten alan bir hâl ilmidir.

İslami hassasiyeti olan şahıs veya kurumların inandıkları değerleri insanlara duyurmak maksadıyla basın- yayın organlarını kullandıkları görülmektedir. Özellikle Türkiye'de 1980 sonrası dini dergiciliğin artışı dikkat çekicidir. Burada incelenen dergiler Müslüman kimliğini taşıyan ve inandığı değerleri ümmete aktarmak için çaba gösteren basın-yayın organlarıdır. Bu dergilerde gündem olan kavramlara karşı takınılan tutuma dikkat çekilmiştir. Müspet yaklaşım yapan dergilerin gayet itidalli bir tavır içerisinde olduğu gözlenirken, menfî görüş sahibi dergilerde ifrat-tefrit dengesinin bir nebze olsun şaştığı görülmektedir.

Çalışmada *İslam*, *İktibas* ve *Ribat* dergilerinden hareketle tasavvufa bakış incelenmiştir. Bu ilim dün olduğu gibi bugünde güncelliğini korumaktadır. Bu üç derginin çizdiği çerçeveden hareketle 1980-2000 yılları arasındaki anlayış sunulmaya çalışılmıştır. Bugüne dünden bakmak için geniş pencerelerden yararlanmak gerekmektedir. Araştırma sınırlı olmakla beraber bundan sonra çalışma yapacak birçok insana ilham olacağı ümidini taşımaktayız. İslami dergiler sadece arşivlenerek bırakılmamalı insanlığa ne mesajlar verdiği üzerinde tefekkür edilmeli ve geleceğe geçmişten yararlanarak bakılmalıdır.

M. Esad Coşan önderliğinde yayın yapan *İslam* dergisinin yazıları incelendiğinde tasavvufun İslam dininin özü olduğu, Kur'an ve sünnette yer alan bir emir olduğu vurgusuyla karşılaşılmaktadır. Dergide tasavvuf ilmini müdafaa etmek maksadıyla yayımlanan yazılar da bulunmaktadır. Ayrıca tasavvuf adına yapılan yanlışlar tenkid edilmiştir. Bu eleştiriler şahsa indirgenmiş umurun bir kabahati olarak görülmemiştir.

Ercümen Özkân liderliğinde yayın hayatına başlayan *İktibas* dergisinde, konu edinilen meselelere bakıldığında, açık bir biçimde tasavvufun inkâr edildiği görülmektedir. Özkân başta olmak üzere dergide tasavvuf ile ilgili görüşleri bulunan yazarlar bu ilmi sert bir dille eleştirmiştir. Tasavvuf adına yapılan yanlışlar bu alandaki herkesin hatası olarak görülmüş ve indirgemeci bir yaklaşım sergilenmiştir. Sonuç olarak *İktibas* dergisine göre tasavvuf İslâm dininden ayrı bir din olarak görülmekle birlikte bu yolun müntesipleri dalaletle ve küfürle itham edilmiştir.

Abdullah Büyük öncülüğünde yayımlanmaya başlayan *Ribat* dergisinin yazıları incelendiğinde tasavvuf ilminin varlığının kabul edildiği görülmektedir. Dergiye göre tasavvuf adına yanlış tutum ve davranışlar bulunmaktadır. Ayrıca içerisinde hata barındıran uygulamalar Müslümanların imajlarına zarar vermektedir. *Ribat* dergisi tasavvufun Kur'an ve sünnette yer aldığını ifade ederken bu yolda sergilenen yanlış tutumların ıslah edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

İncelenen dergilerde tasavvufa olumlu yaklaşan yazılara bakıldığında, bu ilmi eleştiren hatta daha da ileri giderek düşmanlık besleyenlere hakaret neredeyse görülmemektedir. Menfi tutum sergileyen yazılara bakıldığında ise bu ilme muhip kişilerin akılları başta olmak üzere itikadi taraflarına bir tenkid yapılmaktadır. Tasavvufa meyli olan Müslümanların İslâm dışı bir dine tabi oldukları, sapkın bir yola girdikleri, akılsızların oluşturduğu bir cemaat oldukları ve şeyhleri kendilerine rab edinerek şirk düştikleri vurgulanmaktadır. Halbuki bu tip betimlemeler İslâm akaidiyle uyumsuz. Yani bir kişi diliyle ve kalbiyle inkâr etmediği ve eş koşmadığı sürece küfürle ve şirkle itham edilemez.

Türkiye’de yaşayan toplum incelendiğinde tasavvufa olan meyil ve gösterilen itibar açık bir şekilde görülmektedir. Anadolu başta olmak üzere ülkemizin her yerinde bir mutasavvıfın, bir şeyhin, bir sufînin türbesine rastlamak mümkündür. Bu topraklardaki insanlar gönül fethiyle Müslüman olmuşlardır. Türk toplumunun karakterine sirayet eden ve itibar gösterilen şahsiyetler halen millet nazarında manevî varlığını sürdürmektedir.

Her ilim dalında, her inanışta, her yaşantıda birtakım hataların ve dengesizliklerin olduğu vaki iken tasavvuf ilminde bu tip yanlışların olmaması beklenemez. İnsanın olduğu her yerde hataya da yanlışla da kusura da yer vardır. Yıllar boyunca yetim kimsesiz bir çocuk gibi hakaret gören eleştirilen bir ilim haline gelen tasavvuf, ölçülü sinelere muhtaç hale

gelmiştir. Ayrıca unutulmamalıdır ki tasavvuf ilk oluşum yıllarından itibaren kendi içerisinde tenkid görerek doğru yoldan sapmalara karşı sürekli bir teyakkuz halinde gelişmiştir.

Bu ilim dalının içerisindeki yanlış tutum ve davranışlar ıslah edilmeli ve İslam'ın emrettiği ilkelerden asla taviz verilmemelidir. Yayıncılıkta sürekli kötü örnekler gösterilerek hak ile batıl birbirine karışmaktadır. Bir yandan kötü niyetli kişi ve kurumların, diğer yandan toplumu yanlış yönlendirmek isteyen basın yayın organlarının insanları bu alandan uzaklaştırma gayreti içerisinde olduğu görülmektedir.

Allah'ın kitabı Ku'ran-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in sünneti ne emretmişse tasavvufta onu yaşamayı ve yaşatmayı hedeflemiştir. İhlas, ihsan, takva, tevekkül, sabır, şükür, huşû başta olmak üzere birçok konu ve kavram Kur'an'ın bir emri olmakla birlikte riya, şirk, haset, hırs, su-i zan vb. tutum ve davranışlar ise İslam dininde yerilmiştir. Bu yönden bakıldığında bu ilme dış menşeli demek çok da sağlıklı bir tavır olmasa gerektir.

6. KAYNAKÇA

- Aktaş, Erhan. “Tasavvuf Ayrı Bir Din”. *İktibas Dergisi* 15/218 (1997).
<https://katalog.idp.org.tr/yazilar/352905/tasavvuf-ayri-bir-din>.
- Algar, Hamid. “Tasavvufun Hakikati ve Tasavvufta Silsile”. *İslam Aylık Mecmua* 33/ (1986). <https://katalog.idp.org.tr/yazilar/1414465/tasavvufun-hakikati-ve-tasavvufta-silsile>
- Altın, Bayram. “Müslüman Düka’lıklardan İslam Şurasına”. *İktibas Dergisi* 9/154 (1991). <https://katalog.idp.org.tr/yazilar/348939/musluman-duka-liklardan-islam>
- Alper, Ahmet. “Sapma ve Mahiyeti” *Ribat Dergisi* 133 (1994).
<https://katalog.idp.org.tr/yazilar/1281923/sapma-ve-mahiyeti>
- Aras, Ahya. “Böyle Buyurdu İskender”. *İktibas Dergisi* 14/207 (1996).
<https://katalog.idp.org.tr/yazilar/352173/boyle-buyurdu-iskende>
- Arvasi, Abdulhakim. *Rabıta-i Şerife Necm-i*. İstanbul: İstiklal Matbaası, 1342.
- Atalar, M. Kürşad. “Akıl-Kalp İkilemi ve Tasavvuf”. *İktibas Dergisi* 12/184 (1994).
<https://katalog.idp.org.tr/yazilar/350769/akil-kalp-ikilemi-ve-tasavvuf>
- Atalay, Halil. “İslam Ailesi”. *Ribat Dergisi* 92 (1990).
<https://katalog.idp.org.tr/yazilar/1280461/islam-ailesi>
- Atay, Hüseyin. “Vahdet-i Vücut Meselesi”. *İktibas Dergisi* 5/105 (1985).
<https://katalog.idp.org.tr/yazilar/345267/vahdet-i-vucut-mes-elesi>
- Ayar, Sedat. “Ya Onlar Olmasaydı”. *İslam Aylık Mecmua* 6/ (1984).
<https://katalog.idp.org.tr/yazilar/1412596/ya-onlar-olmasaydi>
- Aytepe, Mahsum. “Doğuşundan Günümüze İslamcılığın Türkiye Seyri: Bir Sınıflandırma Denemesi”. *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 4/1 (2016).
- Başegmez, Hulusi. “İmam İle Mürşidi Beyat İle İnabeyi İyi Anlayalım”. *Ribat Dergisi* 75 (1989). <https://katalog.idp.org.tr/yazilar/1279766/imam-ile-mursidi-beyat-ile-inabeyi-iyi-anlayalim>

- Bayırbaşı, Abdulhamit. “Ercümend Özkan’ın Tasavvuf Anlayışı”. *İktibas Dergisi* 14/205 (1996). <https://katalog.idp.org.tr/yazilar/351994/ercumend-ozkan-in-tasavvuf-anlayisi>.
- Bora, Tanıl. *Cereyanlar: Türkiye’de Siyasî ideolojiler*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Bozdoğan, Yakut. “Fikirler İlahlaşınca”. *Ribat Dergisi* 75 (1989). <https://katalog.idp.org.tr/yazilar/1279787/fikirler-ilahlasinca>
- Bursevi, İsmail Hakkı. *Ruhu’lBeyan fî Tefsiri’l Kur’an*. Beyrut: Daru’l Kütübi’l İlmiyye, ts.
- Büyük, Abdullah. “Murabita Notlar”. *Ribat Dergisi* 391 (1986). <https://katalog.idp.org.tr/yazilar/1278239/murabita-notlar>.
- Büyük, Abdullah. “Murabıtın Kalp Eğitimi”. *Ribat Dergisi* 64 (1988). <https://katalog.idp.org.tr/yazilar/1279279/murabitin-kalp-egitimi>.
- Büyük, Abdullah. “Murabıtın Tasavvuf Anlayışının Esasları”. *Ribat Dergisi* 77 (1989). <https://katalog.idp.org.tr/yazilar/1279859/murabitin-tasavvuf-anlayisinin-esaslari>.
- Büyük, Abdullah. “O Diyarın Sakinleri”. *Ribat Dergisi* 145 (1995). <https://katalog.idp.org.tr/yazilar/1282590/o-diyarin-sakinleri>
- Cömert, Ahmed. “Tasavvuf”. *Ribat Dergisi* 13 (1983). <https://katalog.idp.org.tr/yazilar/1277374/tasavvuf>
- Çalışkan, Emin. “Siyasetimiz”. *Ribat Dergisi* 79 (1989). <https://katalog.idp.org.tr/yazilar/1280001/siyasetimiz>
- Çoban, Mehmet. “Görev-Yetki-Sorumluluk”. *İktibas Dergisi* 5/104 (1985). <https://katalog.idp.org.tr/yazilar/345270/gorev-yetki-sorumluluk>
- Diyemli, Nedim. “Şefaât Allah’ın İzni İle Olur”. *Ribat Dergisi* 77 (1989).
- Doğan, Lütfi. “Bu İnsanlar Allah’ın Bir Lütfudur”. *İslam Aylık Mecmua* 39/ (1986). <https://katalog.idp.org.tr/yazilar/1414838/bu-insanlar-allah-in-cemiyete-bir-lutfudur>
- Durmuş, Muhammed. “Rabıta-i Şerife’ye Kur’ani Bir Yaklaşım”. *İktibas Dergisi* 9/150 (1991). <https://katalog.idp.org.tr/yazilar/348613/rabita-i-serife-ye-kur-anibiryaklasim>
- Durmuş, Mehmed. “Rabıta-i Şerife’ye Kur’ani Bir Yaklaşım”. *İktibas Dergisi* 9/150 (1991). [https://katalog.idp.org.tr/yazilar/348613/rabita-i-serife-ye-kur-ani-bir Yaklasim](https://katalog.idp.org.tr/yazilar/348613/rabita-i-serife-ye-kur-ani-bir-Yaklasim)
- Durmuş, Mehmed. “Şefaât Meselesi”. *İktibas Dergisi* 18/256 (2000). <https://katalog.idp.org.tr/yazilar/355162/sefaat-meselesi>

- Dursun, Davut. “Sivilleşme ve Tarikatlar”. *İslam Aylık Mecmua* 135 (1994).
<https://katalog.idp.org.tr/yazilar/1422812/sivillesme-ve-tarikatlar>
- el-Cürcani, Seyyid Şerif. *Kitabu't-Tarifât*. Beyrut: 1983.
- el-Hânî Muhammed b. Abdullah. *Behcetü's-Seniyye*. İstanbul: Işık Kitabevi, 1977.
- El-Mekkî, Ebu Talib. *Kütü'l-Kulub*. Kahire: 1310.
- Erkaya, Muhammed Zahid. *Mahmud Esad Coşan'ın Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2014.
- Erkaya, Mahmud Esad. *Kur'an Kaynaklı Tasavvuf Kavramları*. Ankara: Otto Yayınları, 1. Basım, 2017.
- Erkaya, Mahmud Esad. “Günümüz Türkiye’inde Tasavvufu Tenkit Amaçlı Yazılan Bazı Kitaplar Üzerine Bir Değerlendirme”. *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi* 21/45 (2020), 1-36.
- Er, M. Emin. “İslam Fıkhiında Tasavvufun Yeri”. *İslam Dergisi* 31/ (1986).
<https://katalog.idp.org.tr/yazilar/1414352/islam-fikhinda-tasavvufun-yeri>.
- Erkilet, Alev. *Orta Doğu’da Modernleşme ve İslami Hareketler*. Ankara: Hece Yayınları, 2010.
- Ersöz, Veyis. “Garip Kalan İbadethanelerimiz”. *Ribat Dergisi* 23 (1984).
<https://katalog.idp.org.tr/yazilar/1277709/garip-kalan-ibadethanelerimiz>
- Gökçen, Ramazan. “İslam Kur’an’dadır, Onu Anlamak İsteyen Kur’an’a Baksın”. *İktibas Dergisi* 10/161 (1992). <https://katalog.idp.org.tr/yazilar/349409/islam-kur-an-dadir-onu-anlamak-isteyen-kur-an-a-baksin>.
- Günaydın, Yusuf Turan. “1980 Sonrası İslamcı Dergilerde Meseleler, Kavramlar ve İsimler”. *Bir Başka Hayata Karşı*. ed. Lütfi Sunar. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2019.
- Gündoğan, Ersin. “Gönül Sultanlarının Yurdu Buhara”. *İslam Aylık Mecmua* 106 (1992).
<https://katalog.idp.org.tr/yazilar/1420208/gonul-sultanlarinin-yurdu-buhara>
- Gündüz, İrfan. “Tezkiye ve Tasavvuf”. *İslam Aylık Mecmua* 50 (1987).
<https://katalog.idp.org.tr/yazilar/1415603/tezkiye-ve-tasavvuf>.
- Günenç, Halil. “Fıkıh Açısından Tasavvuf”. *İslam Aylık Mecmua* 116 (1993).
<https://katalog.idp.org.tr/yazilar/1421146/fikih-acisindan-tasavvuf>.

- Güner, Ahmet. “Tarikat”. *Tarikatlar Ansiklopedisi*. Ankara: Milliyet Yayını, 1991.
- Güngör, Hulusi. “Tevhidle Bir Tahlil”. *Ribat Dergisi* 61 (1988).
<https://katalog.idp.org.tr/yazilar/1279172/tevhidle-bir-tahlil>
- Hakkatapan, Musa. “Sualler Cevaplar”. *Ribat Dergisi* 61 (1988).
<https://katalog.idp.org.tr/yazilar/1279180/sualler-cevaplar>
- Hotar, Ömer Şevki. “Kur’an ve Sünnet’ten Tasavvuf Fıskırır mı?” *İktibas Dergisi*. 15/220 (1997). <https://katalog.idp.org.tr/yazilar/353032/kur-an-ve-sunnettentasavvuf-fiskirir-mi>.
- Hotar, Ömer Şevki. “Prof. Dr. Hayreddin Karaman’a ... Tasavvuf İslam’ın Nesi Olur?” *İktibas Dergisi* 15/218 (1997). <https://katalog.idp.org.tr/yazilar/352907/prof-dr-hayreddin-karaman-a-tasavvuf-islam-in-nesi-olur>
- İbn Haldun. *Tasavvufun Mahiyeti Şifai’s-Sail*. ed. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2. Basım, 1998.
- İbn Kesir Ebu’l Fidâ. *Tefsiru’l Kur’ani’l Azim*. Riyad: Daru’l Taybe, 1420.
- el-İsfehani, Ebu Nuaym Ahmed b. Abdullah. *Hilyetü’l-Evliyâ ve Tabakâtü’l-Esfiyâ*. 10 Cilt. Beyrutü: Dâru Kutübi’lİlmiyye, 1988.
- İşbitirici, Abdülkadir. “İfrat ve Tefrit İyi Değildir”. *Ribat Dergisi* 17 (1984).
<https://katalog.idp.org.tr/yazilar/1277503/ifrat-ve-tefrit-iyi-degildir>.
- İşbitirici, Abdülkadir. “Kurunun Yanında Yaş da Yanmasın”. *Ribat Dergisi* 14 (1983).
<https://katalog.idp.org.tr/yazilar/1277404/kurunun-yaninda-yas-da-yanmasin>.
- İşbitirici, Abdülkadir. “Tasavvuf: Parmak mı? Bilek mi?” *Ribat Dergisi* 21 (1984).
<https://katalog.idp.org.tr/yazilar/1277636/tasavvuf-parmak-mi-bilek-mi>
- İşbitirici, Abdülkadir. “Tassavvuf”. *Ribat Dergisi* 19 (1984).
<https://katalog.idp.org.tr/yazilar/1277566/tasavvuf>
- İşgör, Ali Kemal. “Cemaat Dininin Cemaat Prensipleri”. *Ribat Dergisi* 31 (1985).
<https://katalog.idp.org.tr/yazilar/1277964/cemaat-dininin-cemaat-prensipleri>
- Kaplan, Yaşar. “Atasoy Müftüoğlu’yla Bir Söyleşi”. *İktibas Dergisi* 4/79 (1984).
<https://katalog.idp.org.tr/yazilar/344165/atasoy-muftuoglu-yla-bir-soylesi>.
- Kara, İsmail. *Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi Metinler-Kişiler*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2011.

Kara, İsmail vd. (ed.). *Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri*. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi, 2013.

Kara, Mustafa. *Günümüzde Tasavvuf Hareketleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2002.

Kara, Mustafa. “Ribat Teşkilatı”. *Ribat Dergisi* 441 (1986).
<https://katalog.idp.org.tr/yazilar/1278469/ribat-teskilati>

Kılıç, Mustafa Ammar. *İslamcı Hafızada ‘Emek’ Sorunu: Türkiye’de 1980-2000 Arası İslamcı Dergilerde Sosyal Adalet Söylemi*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2016.

Kızılay, Servet. “Ercümen Özkan ve Üslup”. *İktibas Dergisi* 14/205 (1996).
<https://katalog.idp.org.tr/yazilar/352025/ercumend-ozkan-ve-uslup>

Komisyon. “Tarikat”. *Yeni Türk Ansiklopedisi*. C. 10. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1985.

Koru, Fehmi. “Bir Kuyumcu İle Bir Soru Bir Cevap”. *İslam Aylık Mecmua* 10/ (1984).
<https://katalog.idp.org.tr/yazilar/1412889/bir-kuyumcu-ile-bir-soru-bir-cevap>

Kotku, Mehmed Zahid. “Kıymetin İlmin Kadardır”. *İslam Aylık Mecmua* 116 (1993).
<https://katalog.idp.org.tr/yazilar/1421198/kiymetin-ilmin-kadardir>.

Kotku, Mehmed Zahid. “Ramuzdan Sohbetler Allah’ın Zikrinden Gayrı Konuşmayın”. *İslam Aylık Mecmua* 25 (1985). <https://katalog.idp.org.tr/yazilar/1413987/ramuzdan-sohbetler-allah-in-zikrinden-gayri-konusmayin>.

Kotku, Mehmet Zahid. “Cuma Sohbeti: İyi İnsan Olmanın Yolu”. *İslam Aylık Mecmua* 23/ (1985). <https://katalog.idp.org.tr/yazilar/1413854/cuma-sohbeti-iyi-insan-olmanin-yolu>.

Kotku, Mehmet Zahid. “Tarikatın Gerekliliği ve Tarikat Sahiplerinin Yolu”. *İslam Aylık Mecmua* 104 (1992).

Kotku, Mehmed Zahid. “Cemaatten Ayrılan Ateştedir”. *İslam Aylık Mecmua* 112

(1992). <https://katalog.idp.org.tr/yazilar/1420783/cemaatten-ayrilan-atestedir>

Kuşeyri, Abdülkerîm b. Hevâzin. *er-Risaletü’l Kuşeyriyye fî İlmi’l-Tasavvuf*. Beyrut: Daru’l Hayr, 1995.

Lüleci, Mustafa. “Tebliğ ve Cemaat”. *Ribat Dergisi* 28 (1985).
<https://katalog.idp.org.tr/yazilar/1277887/teblig-ve-cemaat>

Miyasoğlu, Mustafa. “Roman ve Tasavvuf”. *İslam Aylık Mecmua* 146 (1995).
<https://katalog.idp.org.tr/yazilar/1423558/roman-ve-tasavvuf>

- Necatioğlu, Halil. “Gayemiz”. *İslam Aylık Mecmua* 1/ (1983).
<https://katalog.idp.org.tr/yazilar/1412351/gayemiz>.
- Necatioğlu, Halil. “Şeriat ve Tarikat Üzerine Bir Sohbet”. *İslam Aylık Mecmua* 1 (1983).
<https://katalog.idp.org.tr/yazilar/1412369/seriat-ve-tarikat-uzerine-bir-sohbet>.
- Necatioğlu, Halil. “Tasavvuf Hakkında Birkaç Söz”. *İslam Aylık Mecmua* 103 (1992).
<https://katalog.idp.org.tr/yazilar/1419834/tasavvuf-hakkinda-birkac-soz>.
- Necatioğlu, Halil. “Tasavvuf ve Ramazan”. *İslam Aylık Mecmua* 45 (1987).
<https://katalog.idp.org.tr/yazilar/1415210/tasavvuf-ve-ramazan>.
- Necatioğlu, Halil. “Tasavvufun Aslı”. *İslam Aylık Mecmua* 4/ (1983).
<https://katalog.idp.org.tr/yazilar/1412492/tasavvufun-asli>
- Necatioğlu, Halil. “Din Alimleri ve Mürşid-i Kamilleri Sevmenin Önemi”. *İslam Aylık Mecmua* 135 (1994). <https://katalog.idp.org.tr/yazilar/1422811/din-alimlerini-ve-mursid-i-kamilleri-sevmenin-onemi>
- Necmeddin-i Kübra. *Usulü Aşere*. çev. Mustafa Kara. İstanbul, 1980.
- Sabırlı, Eyüp. “İtikad ve Tasavvuf İlişkisi”. *Ribat Dergisi* 203 (1999).
<https://katalog.idp.org.tr/yazilar/1285338/itikad-ve-tasavvuf-iliskisi>.
- Sağiroğlu, Ekrem. “Cemaat Şuuru”. *İslam Aylık Mecmua* 14/ (1984).
<https://katalog.idp.org.tr/yazilar/1413191/cemaat-suuru>
- Say, Seyfi. “Laik Türkiye’de Müslüman Toplum”. *İslam Aylık Mecmua* 100 (1991).
<https://katalog.idp.org.tr/yazilar/1419494/laik-turkiye-de-musluman-toplum>
- Schimmel, Annemarie. *Tasavvuf Notları*. İstanbul: Sufi Yayınları, 2018.
- es-Serrac, Ebû Nasr Ali b. Muhammed. *El-Lüma*. çev. H. Kamil Yılmaz. İstanbul: Erkam Yayınları, 2016.
- Sunar, Lütfi. “1908’den Bu Yana İslamcı Dergiler: İslamcı Neşriyatın Birinci Gündemi Halkı Özne Haline Getirmektir.” (ts.).
- Sunar, Lütfi. “İslam’ı Uayndırmak”. İstanbul: İlmi Etüdler Derneği, 2018.
- Taftazani, Ebu’l Vefa. “Gazzali’nin Tasavvuf Ekollerine Etkisi ve Gazzali’den Sonra Ortaya Çıkan Tarikatlar”. çev. Mustafa Aşkar. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36/1 (1997).

- Taha, Ramazan. “İşçiler ve Fıkıh”. *Ribat Dergisi* 29 (1985).
<https://katalog.idp.org.tr/yazilar/1277915/isciler-ve-fikih>
- Tekin, Abdullah. “Tasavvuf Müslümanlara Ne Getirmiştir?” *İktibas Dergisi* 11/172 (1993).
- Tezer, İsmail. “Akif İnanla Şiir ve Edebiyat Üzerine”. *İslam Aylık Mecmua* 107 (1992).
<https://katalog.idp.org.tr/yazilar/1420290/akif-inan-la-siir-ve-edebiyat-uzerine>
- Topuz, Hıfzı. *Başlangıcından Bugüne Türk Basın Tarihi*. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1996.
- Tosun, Necdet. “Rabıta”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 34. İstanbul, 2007.
- Oruç, Merve Yılmaz. “İslamcı Düşüncenin Temeli: Dergiler”. *Milli İradenin Sesi Star* (29 Nisan 2018). <https://www.star.com.tr/pazar/islamci-dusuncenin--temeli-dergiler-haber-1336928/>.
- Öngören, Reşat. “Tarikat”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 40. İstanbul, 2011.
- Öngören, Reşat. “Tasavvuf”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 40. İstanbul, 2011.
- Özdemir, Şemsettin. “Dergiler İslamcılık İçin Hayati Öneme Sahip”. *İslam ve Medya* (19 Mayıs 2014). <https://www.islamvemedya.com/dergiler-islamcilik-icin-hayati-oneme-sahip/196>
- Özkan, Ercüment. “İktibas’tan Mektuplar”. *İktibas Dergisi* 11/175 (1993).
<https://katalog.idp.org.tr/yazilar/350305/iktibas-tan-mektuplar>
- Özkan, Ercüment. “Ferdin Cemaat İçindeki Yeri”. *İktibas Dergisi* 12/186-187 (1994).
<https://katalog.idp.org.tr/yazilar/350915/ferdin-cemaat-icindeki-yeri>
- Sayer, Rukiye Çoşkun. *Çocuk Kütüphanelerinde Elektronik Yayınların Kullanım v Yaygınlaştırılması*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2007.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvufun Dili*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2016.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Şefaat”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. C. 38. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Yıldırım, Celal. “Dini Paravana Edenler”. *İktibas Dergisi* 3/52 (1983).
<https://katalog.idp.org.tr/yazilar/342800/dini-paravana-edenler>.
- Yıldırım, Ahmet. *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*. Ankara: TDV Yayınları, 3. Basım, 2013.

- Yılmaz, H. Kâmil. “Çare Kendine Yoğunlaşmakta Değil Kendini Aşmakta”. *Altınoluk Dergisi* 391 (Türkmen, Hamza. “İslamcı Dergilerin Kısa Serüveni”. *Bir Başka Hayata Karşı*. ed. Lütfi Sunar. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2009.
- Yılmaz, Necdet. “Seyyid Ahmed Bedevi ve Bedevilik”. *İslam Aylık Mecmua* 112 (1992). <https://katalog.idp.org.tr/yazilar/1420746/seyyid-ahmed-bedevi-k-s-ve-bedevilik>.
- Yılmaz, Ömer. *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2019.
- Yılmaz, Ömer. *Tasavvuf Bize Ne Söyler?* İstanbul: Sufi Kitap, 2020.
- Yılmaz, Coşkun. “Mustafa Kara: Tasavvuf İmanın Tadına Ulaştırır”. *İslam Aylık Mecmua* 127 (1994). <https://katalog.idp.org.tr/yazilar/1422257/mustafa-kara-tasavvufimanin-tadina-ulasitirir>
- Yiğit, Selman. “Amelimiz İmanımız”. *Ribat Dergisi* 72 (1988). <https://katalog.idp.org.tr/yazilar/1279596/amelimiz-imamimiz>.
- Yiğit, İsmail. “Ribat”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. C. 35. Ankara, 2008.
- Yücel, Süheyl. “Nasıl İnanalım?” *Ribat Dergisi* 57 (1987). <https://katalog.idp.org.tr/yazilar/1279004/nasil-inanalim>.
- Yücel, Süheyl. “Cemadat Değil Cemaat”. *Ribat Dergisi* 52 (1987). <https://katalog.idp.org.tr/yazilar/1278793/cemadat-degil-cemaat>
- Yüksel, Erkan, Gürcan Halil İbrahim. *Habercinin El Rehberi: Soru ve Örneklerle Haber Toplama ve Yazma Kural ve Teknikleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2001.
- “Akıncı Yolu - İDP - İslamcı Dergiler Projesi”. Erişim 10 Ocak 2022. <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/212/akinci-yolu>
- “Altınoluk - İDP - İslamcı Dergiler Projesi”. Erişim 10 Ocak 2022. <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/547/altinoluk>
- “Biat - İDP - İslamcı Dergiler Projesi”. Erişim 10 Ocak 2022. <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/292/biat>
- “Bir Tasavvuf Düşmanı ERCÜMEND ÖZKAN”. *İktibas Dergisi* 8/144 (1990). <https://katalog.idp.org.tr/yazilar/348142/bir-tasavvuf-dusmani-ercumend-ozkan>
- “Biz Müslümanlar Vasat Ümmetiz”. *Ribat Dergisi* 77 (1989). <https://katalog.idp.org.tr/yazilar/1279857/biz-muslumanlar-vasat-ummetiz>

- “Cuma - İDP - İslamcı Dergiler Projesi”. Erişim 10 Ocak 2022.
<https://katalog.idp.org.tr/dergiler/657/cuma>
- “Çerçeve - İDP - İslamcı Dergiler Projesi”. Erişim 10 Ocak 2022.
<https://katalog.idp.org.tr/dergiler/207/cerceve>
- “Dava - İDP - İslamcı Dergiler Projesi”. Erişim 10 Ocak 2022.
<https://katalog.idp.org.tr/dergiler/442/dava>
- “Değişim - İDP - İslamcı Dergiler Projesi”. Erişim 10 Ocak 2022.
<https://katalog.idp.org.tr/dergiler/582/degisim>
- “Diriliş - İDP - İslamcı Dergiler Projesi”. Erişim 10 Ocak 2022.
<https://katalog.idp.org.tr/dergiler/12/dirilis>
- “Diyorlar ki”. *Ribat Dergisi* 57 (1987). <https://katalog.idp.org.tr/yazilar/1279003/diyorlar-ki>
- “Dünya ve İslam - İDP - İslamcı Dergiler Projesi”. Erişim 10 Ocak 2022.
<https://katalog.idp.org.tr/dergiler/299/dunya-ve-islam>
- “Fena Meselesi”. *Ribat Dergisi* 83 (1989). <https://katalog.idp.org.tr/yazilar/1280191/fena-meselesi>
- “Genç Birikim - İDP - İslamcı Dergiler Projesi”. Erişim 10 Ocak 2022.
<https://katalog.idp.org.tr/dergiler/298/genc-birikim>
- “Gerçek Hayat - İDP - İslamcı Dergiler Projesi”. Erişim 10 Ocak 2022.
<https://katalog.idp.org.tr/dergiler/667/gercek-hayat>
- “Girişim - İDP - İslamcı Dergiler Projesi”. Erişim 10 Ocak 2022.
<https://katalog.idp.org.tr/dergiler/568/girisim>
- “Günümüzde Şeyh-Tasavvuf-Mürid Anlayışı ve Ölçü”. *Ribat Dergisi* 79 (1989).
<https://katalog.idp.org.tr/yazilar/1280005/gunumuzde-seyh-tasavvuf-murid-anlayisi-ve-olcu>
- “Haksöz - İDP - İslamcı Dergiler Projesi”. Erişim 10 Ocak 2022.
<https://katalog.idp.org.tr/dergiler/447/haksoz>
- “Hocayı, Zahit Hoca Üflemiş!” *İktibas Dergisi* 14/208 (1996).
<https://katalog.idp.org.tr/yazilar/352250/hoca-yi-zahit-hoca-uflemis>
- “İktibas - İDP - İslamcı Dergiler Projesi”. Erişim 10 Ocak 2022.
<https://katalog.idp.org.tr/dergiler/199/iktibas>

- “İktibas’ın Notu”. *İktibas Dergisi* 11/179 (1993).
<https://katalog.idp.org.tr/yazilar/350525/iktibas-in-notu>
- “İktibas’tan Mektuplar”. *İktibas Dergisi* 6/120 (1986).
- “İktibas’tan Mektuplar”. *İktibas Dergisi* 127 (1987).
- “İktibas’tan Mektuplar”. *İktibas Dergisi* 10/161 (1992).
<https://katalog.idp.org.tr/yazilar/349443/iktibas-tan-mektuplar>
- “İnsan - İDP - İslamcı Dergiler Projesi”. Erişim 10 Ocak 2022.
<https://katalog.idp.org.tr/dergiler/556/insan>
- “İslamcılık ezberini dergiler bozdu - Yeni Şafak”. Erişim 10 Ocak 2022.
<https://www.yenisafak.com/hayat/islamcilik-ezberini-dergiler-bozdu-2440023>
- “Kadın ve Aile - İDP - İslamcı Dergiler Projesi”. Erişim 10 Ocak 2022.
<https://katalog.idp.org.tr/dergiler/550/kadin-ve-aile>
- “Kitap Dergisi - İDP - İslamcı Dergiler Projesi”. Erişim 10 Ocak 2022.
<https://katalog.idp.org.tr/dergiler/634/kitap-dergisi>
- “Kur’ani Hayat - İDP - İslamcı Dergiler Projesi”. Erişim 10 Ocak 2022.
<https://katalog.idp.org.tr/dergiler/185/kur-39-ani-hayat>
- “Matbuat - İDP - İslamcı Dergiler Projesi”. Erişim 10 Ocak 2022.
<https://katalog.idp.org.tr/dergiler/620/matbuat>
- “Menakıbu’l Arifin”. *İktibas Dergisi* 6/113 (1986).
<https://katalog.idp.org.tr/yazilar/345834/menakib-ul-arifin>
- “Muhterem Abdullah Büyük Hocamızla Cemaat Üzerine”. *Ribat Dergisi* 112 (1992).
<https://katalog.idp.org.tr/yazilar/1281037/muhterem-abdullah-buyuk-hocamiz-ile-cemaat-uzerine>
- “Müslümana Kırk Düstur”. *Ribat Dergisi* 96 (1990).
<https://katalog.idp.org.tr/yazilar/1280581/muslumana-kirk-dustur>
- “Özgün İrade - İDP - İslamcı Dergiler Projesi”. Erişim 10 Ocak 2022.
<https://katalog.idp.org.tr/dergiler/608/ozgun-irade>
- “Panel - İDP - İslamcı Dergiler Projesi”. Erişim 10 Ocak 2022.
<https://katalog.idp.org.tr/dergiler/601/panel>
- “Rabıta Edebi”. *İktibas Dergisi* 6/112 (1986).
<https://katalog.idp.org.tr/yazilar/345778/rabita-edebi>

- “Rihle - İDP - İslamcı Dergiler Projesi”. Erişim 10 Ocak 2022.
<https://katalog.idp.org.tr/dergiler/349/rihle>
- “Ribat - İDP - İslamcı Dergiler Projesi”. Erişim 10 Ocak 2022.
<https://katalog.idp.org.tr/dergiler/602/ribat>
- “Tasavvuf Adına Bazı Yanlış Tutumlar”. *İktibas Dergisi* 3/51 (1983).
<https://katalog.idp.org.tr/yazilar/342743/tasavvuf-adina-bazi-yanlis-tutumlar>
- “Tasavvuf Hakkında Bir Yorum”. *İktibas Dergisi* 7/126 (1987).
<https://katalog.idp.org.tr/yazilar/346817/tasavvuf-hakkinda-bir-yorum>
- “Tasavvuf Yolunu Seçmek”. *İktibas Dergisi* 12/185 (1994).
<https://katalog.idp.org.tr/yazilar/350844/tasavvf-yolunu-secmek>
- “Tasavvufi Ahlak”. *İktibas Dergisi* 6/110 (1986).
<https://katalog.idp.org.tr/yazilar/345693/tasavvufi-ahlak>
- “Tasavvufî Eğitim”. *Ribat Dergisi* 110 (1992).
- “Tevhid Nedir”. *İktibas Dergisi* 71/123 (1987).
<https://katalog.idp.org.tr/yazilar/346629/tevhid-nedir>
- “Umran - İDP - İslamcı Dergiler Projesi”. Erişim 10 Ocak 2022.
<https://katalog.idp.org.tr/dergiler/399/umran>
- “Yedi İklim - İDP - İslamcı Dergiler Projesi”. Erişim 10 Ocak 2022.
<https://katalog.idp.org.tr/dergiler/282/yedi-iklim>
- “Yeni Zemin - İDP - İslamcı Dergiler Projesi”. Erişim 10 Ocak 2022.
<https://katalog.idp.org.tr/dergiler/610/yeni-zemin>
- “Yörünge - İDP - İslamcı Dergiler Projesi”. Erişim 10 Ocak 2022.
<https://katalog.idp.org.tr/dergiler/462/yorunge>

7. EKLER

EK-1. İKTİBAS süreli yayınlar dergisi

İKTİBAS
süreli yayınlar tarama dergisi

İKTİBAS haber ajansı yayın organıdır

1 OCAK 1981 50 Lira 1

Bu Sayıda...

YORUM	POLONYA OLAYLARI
HABER - RÖPORTAJ	NATO GENEL SEKRETERİ LUNS'UN CUMHURİYET'E ÖZEL DEMECİ
RÖPORTAJ	BEN BELLA KONUŞUYOR
HABER - RÖPORTAJ	NATO'NUN KÖRFEZ STRATEJİSİ TÜRKİYE'NİN KATKISI OLMAZ DÜŞÜNÜLEMEZ
MAKALE	ÇIKMAZLARIN ÜSTADLARI
ARAŞTIRMA-YORUM	HUMEYNİ'NİN İRAN'I
MAKALE	ALEXANDRE HAİG
İNCELEME - YORUM	DÜNYA BANKASI: SÖMÜRGEÇİLERİN EGEMENLİK ARACI
HABER	AVRUPA PARLAMENTOSU'NDA TÜRKİYE
HABER	İRAN - SOVYET BANKASI DEVLETLEŞTİRİLDİ
HABER - RÖPORTAJ	SEZAI TÜRKER - FEYZİ AKKAYA
BİBLİYOGRAFYA	BU SAYININ KİTAP VE MAKALELERİ
MAKALE	ORTADOĞU'DA DEVRİM VE KARŞI DEVRİM
FIKRA	SAHİ BİZ NERDEYİZ
GEZİ ANILARI	GAZİ HÜSREV BEY'İN MEMLEKETİNDE
ARAŞTIRMA	İHRACATIN DA BÖYLESİ : KÖTÜ BESLENME İHRACATI
HABER - YORUM	ÇİN'DE DÖRTLÜ ÇETE DAVASININ ÖTESİNDE DAHA ÖNEMLİ ŞEYLER VAR
HABER - YORUM	İRAK'LA İTTİFAKINDAN ÜRDÜN NE UMUYOR

Atıf
Daily News
Milliyet
SANTİ DERGİSİ
DÜNYA
Teraküman
ECONOMISTE
TIME
Cumhuriyet
الشعب
RAPOR
YENİ ASIR
TASVİR
Ekonomi
LE FIGARO
L'orient-LE JOUR
JOURNAL DE GENÈVE
The Economist
YANKI
The German Tribune
BARİS
Son Havadis
THE TIMES
Xenidvili
JEDINCTBO
HISAR
YENİ ULUS
Daily Mirror

GUNAYDIN
DIE WELT
stern
Le Monde
EKSPRES
Newsweek
Türkiye
Milli Gazete
L'EXPRESS
Frankfurter Allgemeine
The Middle East
Sabah
NEW STATESMAN
TEMPO
l'observateur
السودان
newscientist
le point
RILINDJA
BUGÜN
المجلة
Hakimiyet
Herald Tribune
Gazete
VARLIK

EK-2. RİBAT aylık dini dergi

İÇİNDEKİLER

●	GAYEMİZ	Prof. Dr. Halil NECATİOĞLU
●	AYIN DOSYASI	
●	H A C	
●	İKTİSAT	
●	ARAŞTIRMALAR İNCELEMELER	
●	SANAT EDEBİYAT	
●	KÜLTÜR DÜNYASI	
	- Habersiz Kaldıklarımız	A. KARAKAYA
	- ÇAD'da Neler Oluyor	M. Hilmi GÜL
	- Suçluların Telaşı	İslam
	- Emperyalizmin Afrika Boynuzu Çekişmesi	Emrullah İŞLER
	- Hac Üzerine Röportajlar	
	- Lütfi DOĞAN - Ömer Lütfi ZARARSIZ - Abdullah İŞLER	
	- Haccda Yanlış Uygulamalarımız	Ekrem DOĞANAY
	- Futuhât-ı Mekkiyye'de Bir Zatın Hacc Esnasında	
	- nefsi ile olan mükalemesi	
	- Altı önemli ilaç	
	- İktisatta Ölçü	Hüdaî AK
	- Ekonomik İstikrar	Prof. Dr. Ruşen GEZİCİ
	- Sözleşmelerde Sıhhat, Fesat ve Butlan	Orhan ÇEKER
	- Şeriat ve Tarikat Üzerine Bir Sohbet	Prof. Dr. Halil NECATİOĞLU
	- Huşu ve Huzur	Dr. İrfan GÜNDÜZ
	- Sünnet Hakkında	Raşid KÜÇÜK
	- Dünya ve Ahiret Saadetinin Yolları	M. Asım KÖKSAL
	- Kadının Benliğine Kavuştuğu Nizam	H. KAPLAN
	- Açıklamalı Şaheser Beyitler	
	- Büyük Kapıdan İçeri	İsmail KILLIOĞLU
	- İngiltere'de Arapça	İslam
	- Bal	İslam
	- Şiirler	S. Arif EMRE
	- Ana-Baba Hakları	İslam
	- Çekirdek Yayınları	İslam
	- Selamet Yolları	İslam
	- Hadislerin kadrini kim bilir	
	- Fakirlikten Kurtuluş Çaresi	
	- Cuma Sohbeti	M.Z.K.

İslâm
İLİM, KÜLTÜR,
SANAT VE
AKTUALİTE
MECMUASI

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü: **Abdullah Eren**
Yayın Müdürü: **Mustafa Uysal**
İdari Müdür: **A.Zahid Akman**
Teknik Düzenleme: **Kandil Grafik**
Adres: **Selânik Caddesi 49/1 Kızılay/ANKARA Tel: 252443**
İstanbul Bürosu: **Feyzullah Efendi Sok. No: 6 Fatih Tel: 5241600**
Reklam Tarifesi: **İç kapaklar dört renkli 100.000 TL.**
İç sahlifeler iki renkli 60.000 TL.
Fiyatı 150 TL. Yıllık 12 sayı 1500 TL.
Yurt dışı 3000 TL.
Abone Şartları: **142182**
Posta Çeki No: **Emel Matbaacılık Sanayi**
Baskı: **Emel Matbaacılık Sanayi**

Gönderilen yazılar yayınlansın yayınlansın iade edilmez. İSLAM adı zikredilmeden yazılar ıktibas edilemez. Yayımlanan yazılara telif ücreti ödenir.